

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma Melis İŞBİLEN

Danışman
Yard. Doç. Dr. Abdülkadir ZORLU

Haziran - 2016
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma Melis İŞBİLEN

Danışman
Yard. Doç. Dr. Abdülkadir ZORLU

Haziran - 2016
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Abdülkadir ZORLU danışmanlığında Fatma Melis İŞBİLEN tarafından hazırlanan “Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Türkiye” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

27/06/2016

(İmza) (Başkan)

.....

(İmza)

.....

(İmza)

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2016

Enstitü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Türkiye” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

27/06/2016

Fatma Melis İşbilen

ÖN SÖZ

Bilgi çağı ve bilgi toplumu, literatürde farklı yönleriyle ele alınmakla beraber, günümüzde açıklanması ve anlaşılması önemli olan bir konudur. Çünkü dünyanın geçirdiği bu büyük değişim insanlığı anlaşılması zor derecede değiştirmekte, hayatlarımızı her alanda büyük ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden sosyal bilimler alanında bilgi toplumu konusunda araştırmacıların daha fazla çalışma üretmesi ihtiyacı oldukça fazladır. “Bilgi toplumuna geçiş sürecinde Türkiye” konusunu irdelemeye çalıştığım bu literatür taraması niteliğindeki çalışmamda gerek kaynak temini gerekse görüş ve önerileri ile bana yol göstererek tez dönemimde yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Zorlu’ya, yüksek lisans yapmam konusunda beni harekete geçiren Sevim Takazoğlu’na ve çalışmamın her anında beni destekleyen ve yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fatma Melis İşbilen

Kırıkkale-2016

ÖZ

İşbilen, Fatma Melis, “Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016.

Günümüzde bilgi çağı ve bilgi toplumu, Bilgi ve İletişim Devrimi'nin bir sonucu olarak yaşanmaktadır. Toplum tipinde yaşadığımız bu değişim ve dönüşümle birlikte sosyal olgularda da değişim söz konusudur. Toplumun her alanında değişim ve dönüşüme yol açan bu yeni toplumsal yapının teknoloji ile birlikte en çok etkilediği alan sosyal hayattır. Türkiye'nin içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler de, bu değişim ve dönüşüm sosyal alanda çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Ancak Türkiye'nin en yakın zamanda ya da gelecekte gerçekleştirmeyi hedeflediği bu yeni toplumsal yapının analiz edilmesi önemli bir gerektir. Bu çalışma tüm toplumların “bilgi çağı” olarak adlandırılan bir dönemden geçerken Türkiye'nin bu hızlı dönüşümün neresinde olduğunu anlamamız açısından önemlidir.

Çalışma da amaç, sanayi toplumundan bilgi toplumuna değişen toplumsal yapının özelliklerini ve en önemlisi bu değişime bağlı olarak Türk toplumunun sosyolojik açıdan ne gibi değişimlere maruz kaldığını açıklamaktır. Bununla birlikte toplum tipleri kavramsal olarak ele alınmıştır. Bilginin toplumsal açıdan önemine değinerek, toplumsal yapıyı teknolojik, sosyal ve ekonomik yönlerden nasıl değiştirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma ile Türkiye'nin bilgi toplumu olma sürecinde ortaya koyduğu sosyal, teknoloji ve eğitim çalışmaları ve şuan ki mevcut durumu incelenmiştir. Diğer ülkeler karşısında ki sıralaması uluslararası istatistikler ile analiz edilerek ülkenin karşılaştığı sorunlar ve alınması gereken önlemler değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile bilgi toplumu kavramına farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin Türkiye'nin sosyal yapısı üzerindeki değişimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Türkiye.

ABSTRACT

İşbilen, Fatma Melis, “Turkey in Transition to the Information Community”, LLM Dissertation, Kırıkkale, 2016.

The information age and the information society have been spanned as a result of the Information and Communication Revolution now. The changing is a matter in the social facts along with the changing and the transformation that we have lived in the types of society. The area where the new social structure affects with the technology, which leads to the changing and the transformation in the every area of the society, is a social life. In the developing countries, which includes Turkey, the changing and the transformation brings with the several problems in the social domain. However, analyzing the new social structure which Turkey aims to achieve in the earliest time or in the future is an important need. This study is important in terms of that we understand where the fast transformation of Turkey is, when the all society pass through an era called as “information age”.

The aim of the study is to explain the properties of the social structure of changing the industrial society to the information society and the most important one is that Turkish society has exposed to what kind of changing from the sociological perspective depending on this changing. On the other hand, the types of society are discussed conceptually. It is tried to explain by referring to the importance of the information by means of the social how to change the social structure in terms of technologic, social and economic.

With this study, the social, technologic and education studies, and the current situation of Turkey in the process of becoming an information society have been analyzed. The problems encountered by the country and the measures to be taken have been evaluated by analyzing the ordering by the other countries with international statistics. The changes on the social life of Turkey of the information and communication technology have been tried to prove by approaching the information society concept with a different perspective.

Keywords: Information Community, Information Economy, Information and Communication Technology, Turkey.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.B.D.	:Amerika Birleşik Devletleri
AB	:Avrupa Birliği
Ar-Ge	:Araştırma ve Geliştirme
B.M.	:Birleşmiş Milletler
BİT	:Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BT	:Bilgi Teknolojileri
BTD	:Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı
çev	:Çeviren
derl	:Derleyen
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
EİT	:Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GSYH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ITU	:International Telecommunications Union Telecommunication Standardization Sector
KOBİ	:Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler
M.Ö.	:Milattan Önce
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	:Organization for Economic Cooperation and Development
s	:Sayfa
SPO	:State Planning Organization
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TİSK	:Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UN	:United Nations
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WB	:World Bank
WEF	:World Economic Form
yy	:Yüzyıl

TABLULAR

Tablo 1: Toplum Yapılarında Kurumların Karşılaştırılması.....	9
Tablo 2: Yeni Toplum Tanımlamaları	27
Tablo 3: Sanayi Sonrası Yeni Toplum Yapısı.....	30
Tablo 4: Bilgi Toplumu Gelişim Kriterleri	31
Tablo 5: Sanayi Toplumu Ve Bilgi Toplumunun Karşılaştırılması.....	43
Tablo 6: Geleneksel / E-Devlet Karşılaştırması	56
Tablo 7: E-Devlette Etkileşim Alanları Ve E-Devletin Sağlayacağı Başlıca Avantajlar.....	58
Tablo 8: Sanayi Ekonomisinin Bilgi Ekonomisine Dönüşümü.....	65
Tablo 9: Bilgi Ekonomisi Açısından Türkiye'nin Güçlü Ve Zayıf Yönleri, Fırsatlar Ve Tehditler.....	76
Tablo 10: Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2013.....	80
Tablo 11: Bilgi İşlem Teknolojileri Sektörü İstihdamı.....	82
Tablo 12: Refah Liginin Dibiindeki İllerin İstanbul'a Yetişme Umudu.....	84
Tablo 13: Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler Ve Hedefler.....	86
Tablo 14: Bilgisayar Başına Öğrenci Sayısı 2010	89
Tablo 15: Ülkelerin Bilgi Toplumuna Hazır Olma Durumu 2007-2008-2009 (Networked Readiness).....	97

ŞEKİLLER

Şekil 1: Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planında (2006-2010) Eksenler İtibarıyla Başarı Oranları, 2012.....	72
Şekil 2: 6-15 Yaş Grubu Çocukların İnternet Kullanım Amaçları, 2013	79
Şekil 3: Kamu Bit Yatırımları Sektörel Dağılımı, 2015	83
Şekil 4: E-Devlet Kapısı Kullanıcı Ve Hizmet Sayısı 2008-2013.....	87
Şekil 5: Ülkelerde Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Ve Bilgi Teknolojileri Pazarının Gsyh'ye Oranı, 2011.....	104
Şekil 6: Ab-27+ Ülkelerinde Elektronik Ortamda Hizmet Sunum Düzeyi, 2010.....	.106

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	II
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI.....	III
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IV
TABLolar.....	V
ŞEKİLLER.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM SANAYİLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1. Sanayi Devrimi	4
1.2. Sanayi Toplumunu Oluşumu ve Özellikleri	7
1.2.1. İlkel Toplumdan Tarım Toplumuna.....	7
1.2.2. Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna.....	8
1.3. Dünyada ve Türkiye’de Sanayileşmenin Sosyal Sonuçları.....	11
1.3.1. Dünyada Sanayileşme.....	11
1.3.2. Türkiye’de Sanayileşme	15

İKİNCİ BÖLÜM BİLGİ KAVRAMI VE BİLGİ TOPLUMU

2.1. Bilgi ve Toplumsal Açından Önemi	18
2.1.1. Bilgi Kavramı.....	18
2.1.2. Veri, Enformasyon ve Bilgi Kavramları.....	19
2.1.3. Bilgi ve Özellikleri.....	20

2.1.4. Bilginin Toplumsal Açıdan Önemi.....	20
2.2. Sanayi Sonrası Yeni Toplum: Bilgi Toplumu.....	24
2.2.1. Sanayi Toplumundan Yeni Topluma.....	24
2.2.2. Yeni Toplum Tanımlamaları.....	26
2.2.3. Bilgi Toplumu Yapısı.....	29
2.2.4. Bilgi Toplumu Özellikleri.....	34
2.2.4.1. Bilgi Toplumu ve Siyaset.....	38
2.2.4.2. Bilgi Toplumu ve Sosyal Hayat.....	39
2.2.4.3. Bilgi Toplumu ve Eğitim.....	41
2.2.5. Sanayi Toplumu ve Bilgi Toplumu.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİ KAVRAMININ TOPLUMSAL YAPIYI DEĞİŞTİRMESİ

3.1. Toplumsal Değişim ve Bilgi Toplumu.....	47
3.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Toplumu Değiştirmesi Olarak Bilgi.....	49
3.2.1. Bilgi Toplumuna Teknolojik Yaklaşımlar.....	51
3.3. Yeni Zamanların Toplumsal Gerçeği: Bilgiye Dayalı Toplum.....	54
3.3.1. Devlet Yapısında Değişim: E-Devlet.....	54
3.3.2. Sosyal Hayatın Değişimi: E-Hayat.....	59
3.4. Ekonomik Bir Sektör Olarak Bilgi.....	61
3.4.1. Bilgi Ekonomisi.....	61
3.4.2. Bilgi Ekonomisi Özellikleri.....	63
3.4.3. Bilgi İşçileri.....	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU OLMA SÜRECİNDE TÜRKİYE

4.1. Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Açısından Türkiye.....	68
4.1.1. Türkiye’de Bilgi Toplumuna Geçiş.....	68
4.1.2. E-Türkiye Çalışmaları.....	70

4.1.3. Türkiye’de Bilgi Ekonomisi Alanındaki Çalışmalar.....	75
4.1.4. Türkiye’de Sosyal Alanda Bilgi Toplumu Çalışmaları.....	78
4.1.4.1. Aile Yapısı ve Gençler.....	78
4.1.4.2. İşsizlik.....	81
4.1.4.3. Kentler.....	84
4.1.5. Türkiye’de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanındaki Çalışmalar....	85
4.1.6. Türkiye’de Eğitim Alanında Bilgi Toplumu Çalışmaları.....	88
4.2. Bilgi Toplumu Olma Sürecinde Türkiye ve Diğer Ülkelerin Karşılaştırılması.....	90
4.2.1. Amerika, Kanada, Singapur, İngiltere, Hindistan ve Japonya.....	91
4.2.2. Uluslararası Örgüt İstatistikleri.....	95
4.2.2.1. Sosyal İstatistikler.....	98
4.2.2.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri İstatistikleri.....	102
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	112

GİRİŞ

İnsanlık, tarihin ilk evrelerinden günümüze dek gerçekleşen değişim ve dönüşümler sonucu farklı toplumsal yapılardan geçmektedir. Bu toplum yapıları, tarih içinde toplumların yönetim anlayışı, kültürleri, ilişkileri ve üretim biçimleri ile şekillenmektedir. Özellikle üretimin nasıl, kimler tarafından ve kimler için yapıldığı farklı isimlerle farklı toplumsal yapıların kurulmasına sebep olmaktadır. Toplumlar aktif bir yapıya sahiptirler. Sahip oldukları bu hareketlilik, onları değişime uğratmaktadır.

Yaşanan kimi değişimler uzun süreli olurken, kimileri de çok kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Yaşanan değişimler eski toplumsal yapıyı ortadan kaldırarak kendine ait yeni bir yapı oluşturmaktadır. İlkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve en son günümüzde yaşanan bilgi toplumu şeklinde sıralayabileceğimiz bu toplumsal yapıların her biri diğer toplumsal yapılardan farklı niteliklere sahiptir. Bu bağlamda bilgi toplumu da beraberinde getirdiği yeniliklerle kendinden önceki toplumsal yapılardan izler taşımakta aynı zamanda nitel ve nicel büyük değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır.

Bu dönüşümün kaynağı, her gün daha da hız kazanan teknolojiye ki gelişmelerdir. Bu alanda ki önemli gelişmeler hayatımızın her alanında gerçekleşmektedir. Teknoloji de ki bu hızlı gelişmeler mesafelerin kısalmasına sebep olmakta, günümüz moda deyimini ile “dünyayı köy haline” getirmektedir. Günümüzde bilginin hakim olduğu değişim ve dönüşümler karşımıza yaşamın her alanında bilginin ana şalter olduğu yeni bir toplumsal yapıyı çıkarmaktadır. Bu yeni toplumun adı birçok otoritece “Bilgi Toplumu” olarak adlandırılmaktadır. “Bilgi Toplumu”, “Enformasyon Toplumu” hangi terim kullanılırsa kullanılsın, aslında yeni bir dönüşüm çağını yaşamaktayız. Bilgi toplumunun ortaya çıkardığı bu değişimin en büyük özelliği bilgi temelli olmasıdır. Toplumun her alanı, bilgisiz bir gelişme gösteremez hale gelmektedir. Bilgiye ulaşmak, onu elde tutmak büyük öneme sahiptir.

Günümüzde toplumsal hayata etkileri açısından İngiliz Sanayi Devrimi ile kıyaslanan devrimsel bir sürecin yaşanmakta olduğu ileri sürülmektedir. Bu süreç genellikle “Bilimsel ve Teknolojik Devrim” olarak nitelendirilmektedir. Aslında bu niteleme, daha çok bilim ve teknolojideki gelişmelerin toplumsal hayatta köklü değişimlere sebep olduğunun bir kanıtıdır.

İçinde bulunduğumuz bilgi toplumu, diğer toplumlardan oldukça farklı bir şekilde, farklı bir toplumsal yapı da ortaya çıkmaktadır. Bilginin egemen olduğu toplumsal yaşam, bilginin ekonomiden diğer sosyal yapılara her alanda temel kaynak olduğu bir süreç olarak kabul edildiği için hayatın olmazsa olmaz gereklerinden biri haline gelmektedir.

Dönüşüm temelde, sanayi toplumları ile ilgilidir. Bu toplumlar “Bilgi Toplumu” olarak nitelenen, yeni bir toplumsal yapıya dönüşmektedirler. Ancak bu dönüşüm Türkiye gibi henüz sanayileşememiş ülke toplumlarını da etkilemektedir. Biz, sanayi devrimini ve o devrimin yol açtığı sonuçları pekiyi kavrayamamış, maalesef halen sanayileşmeye çalışan bir toplum durumundayız. Türkiye, geriden gelen bir ülke olarak, bu küresel değişimin iyi ya da kötü, bütün sonuçlarını yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu açıdan, ülke olarak dönüşüm sürecini nasıl yorumladığımız, iyi anlayıp anlamadığımız önemli bir konudur.

Bu sebeple bu araştırma da, genelde bilgi toplumu kavramının anlaşılması bakımından çalışmanın birinci bölümünde sanayi devrimi, tarım toplumu ve sanayi toplumu, dünyada ve Türkiye’de sanayileşmenin sosyal sonuçlarına değinilmektedir.

İkinci bölüm de bilginin kavramsal açıklaması ile birlikte, bilginin toplumsal açıdan önemi incelenerek yeni toplum özellikleri, bilgi toplumuna geçiş süreci ve önceki toplumlar ile yeni toplum arasındaki farklılıklar incelenmektedir.

Üçüncü bölüm de bilgi olgusunun toplumsal yapıyı her alanda nasıl değiştirdiği vurgulanmaktadır. Toplumsal yapı değişikliğinin ekonomik, sosyal ve teknolojik açıdan incelenmesi ile birlikte daha çok sosyal değişim ve dönüşümler üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü bölümde ise bilgi toplumu olma yolunda Türkiye’de yaşanan ve yaşanması gereken toplumsal değişiklikler ele alınmaktadır. Bu bölümde Türkiye’nin teknolojik, ekonomik ve sosyal alanlarda mevcut durumu ortaya konmakta ve istatistikler ile diğer ülkelerle karşılaştırılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak gelişmekte olan Türkiye'nin bilgi ve teknoloji tüketen konumundan çıkıp üreten ülkelerden biri olması gerektiği açıktır. Bilgi ve iletişim teknolojileri üretmenin ilk basamağı ise eğitimden geçmektedir. Ülkemizin ilk olarak eğitim sisteminin bilgi toplumu kurallarına uygun şekilde revize etmesi sosyal ve ekonomik kalkınmayı beraberinde getirecektir. Bilgi toplumuna geçişin temel faktörünün insan olarak kabul edilmesi ve Türkiye'nin toplumsal yarara yaptığı yatırımları bilgi toplumu olma yolunda bir gereklilik olarak görmesi gerekmektedir.

Araştırmada çoğunlukla tez, kitap ve makalelerden yararlanılmaya çalışılmış, gerektiğinde belgelere, raporlara ve istatistiklere ulaşılarak, genel anlamda bir literatür taraması ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞMENİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1.SANAYİ DEVRİMİ

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, ekonomik, kültürel, sosyal ve politik birçok yenilik sonucunda meydana gelmiştir. Rönesans'ın etkisiyle topluma bilimsel düşüncenin yerleşmesi yaşam biçimini de büyük değişime uğratmıştır. 1789'da Fransız Devrimi'nin de etkisiyle de hem ekonomik hem de politik bir devrim gerçekleşmiştir. Her alanda gerçekleşen bu devrimler sonucu "Sanayileşme" olgusu ilk defa İngiltere'de ortaya çıkmıştır. İngiltere'de ortaya çıkan sanayileşme olgusunun farklı ve en belirgin özelliği hükümet desteği olmadan ortaya çıkmış olmasıdır.

Sanayileşmenin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda net bir tarih vermek mümkün değildir, ancak tarihesinin 18. yüzyılın ortalarına kadar gittiği söylenebilir. 1765'te James Watt'ın buhar makinesini bulmasıyla başladığı kabul edilen sanayileşme süreci teknolojik gelişmelerin hızlanması ile devam etmiştir. "Sanayileşme ilk defa, 18.yy Avrupa'sının en gelişmiş ülkesi İngiltere'de meydana geldi. Sanayi ihtilâlinin İngiltere'de ortaya çıkmasının nedenleri; coğrafi keşifler, korsanlık, esir ticareti, savaşlar ve yapılan ticaret ile İngiltere'nin çok zengin bir ülke haline gelmesi, Avrupa'nın diğer devletlerinde aristokrasi ile burjuva arasında bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasına rağmen, İngiltere'de tam tersi bir durum mevcut olmasıdır. Feodal bir toplumdan ticari topluma başarılı bir şekilde geçen İngiltere'de, aristokrasi ve burjuva barış içinde yaşıyordu. Ayrıca İngiltere fen ve mühendislik alanındaki çalışmalara en büyük desteği vermekteydi" (Heilbroner,1975: 75).

İngiltere'de meydana gelen sanayileşme olgusunu bir devrim olarak ele alan Arnold Toynbee'ye göre İngiliz sanayileşmesinin başlangıç noktası 1760'tır. "John Ulric Nef tarafından tartışılmaya açılıncaya kadar bu görüş kabul edilmiştir. Nef tarihte bir devamlılığın olduğunu belirterek, kesin bir tarih söylememiş ve büyük ölçekli sanayinin ve teknolojik değişimin başlangıçlarının 16. yüzyıla ve 17. yüzyılın başlarına kadar götürülebileceğini savunmuştur. Nef'e göre; Büyük

Britanya’da sanayileşmenin doğuşu 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başları ile bütünleştirilen ani bir olay olarak değil de 16. yüzyılın ortalarına kadar uzanan ve 19. yüzyıl sonuna doğru devletin zaferi ile sonuçlanan uzun bir süreç olarak daha iyi değerlendirilebilir” (Deane, 1994: 1).

1765’de Watt’ın buhar makinesini bulmasıyla gerçekleşen sanayi devrimi ve sosyal, siyasal, kültürel alanları etkileyen Fransız devrimi sonucu sanayi toplumuna devrilen tarım toplumunun her alanında değişim söz konusu olmuştur. Sanayi devrimini takip eden dönemde toplumun kurumları, yapısı değişmiş, insani davranışlar giderek yerini mekaniksel davranışlara bırakmıştır. Bu durum da teknolojinin desteği ile üretimi artırmıştır. Bu yaşam tarzındaki değişim, insanlığın yaşadığı en önemli dönüşümlerden biri olarak kabul edilmektedir. “Sanayi Devrimi; bir dizi teknolojik yeniliğin üretim sektöründe kullanılması ve ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları içeren bir süreç olarak gerçekleşmiştir” (Erkan, 1998: 3). “Tarihçiler iki sanayi devrimi yaşandığını ifade etmektedir. 18. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlayan ilk devrimde buhar makinesi etkili olmuştur. Yaklaşık 100 yıl sonra ikincisi ise; elektriğin, içten yanmalı motorun, kimyasalların, verimli çelik dökümün, telefonun icadıyla beraber iletişim teknolojilerinin yayılmasına sahne olmuştur. 1850 sonrasında teknolojik gelişmenin yerleşmesinde ve yönlendirilmesinde bilimsel bilgi belirleyici bir rol oynamıştır” (Castells, 2008: 43). Kısacası birbirine bağlı kavramlar olan bilimsel bilgi teknolojiyi yaratmakta, teknoloji her türlü sanayiye destekleyerek hem ekonomik hem de toplumsal hayata temel oluşturmaktadır.

Günümüzde gelişmiş olarak adlandırılan ülkelerin hayat standartları ile günümüz gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin standartları arasındaki farklılık, temel olarak birincilerin sanayileşmiş, ikincilerin ise sanayileşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, sanayileşme sürecinin bütün ülkelerde aynı şekilde ve hızla meydana gelmediğinin göstergesidir. Ancak sanayileşme olgusunu ortaya çıkaran ortak bir takım sebeplerden söz edilmektedir. Bu sebepleri Deane (1994: 1) şöyle sıralamaktadır;

- “Modern bilim ve günlük bilginin pazar için üretim sürecine geniş ve sistematik olarak uygulanması,

- Ekonomik faaliyetin aile içi kullanımlardan çok, ulusal ve uluslararası pazarlar için üretime doğru bir ihtisaslaşmaya yönelmesi,
- Nüfusun kırsal kesimden şehirlere göç etmesi,
- Üretim biriminin şahsi olmaktan çıkması ve böylece aile ve akrabalık ilişkilerine daha az, ortaklık ve kamu teşebbüslerine daha fazla dayalı hale gelmesi,
- İş gücünün temel mallar üretiminden hizmetler üretimine kayması,
- Sermaye kaynaklarının insan gücü yerine daha yaygın ve yoğun bir şekilde kullanılması,
- Sermaye sahipliğinin yada üretim araçlarına sahipliğin ortaya çıkardığı yeni sosyal ve mesleki sınıfların doğması”

Sanayi Devrimi, insanlık tarihini derinden etkileyen oldukça önemli bir gelişmedir. İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi, genellikle tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçişle dünya tarihinde iz bırakan dönüm noktalarından biri olmuştur. Sadece ekonomik, siyasal, sosyal alanda gelişmeye neden olmamış, toplumsal kurumlarında olumlu ve olumsuz değişimine neden olmuştur. Sanayi devrimi ilk olarak iş hayatının değişmesine neden olmuş, insan gücünü makineye dönüştürmüştür. Bu dönem yaşam standardının yükselmesine, orta sınıfın büyümesine sebep olmuştur. Haksız kazanç kavramı ile ekonomik savaşlar, işçi ve işverenler arasında çıkar mücadelesi başlamıştır. Sanayi Devrimi, genelde batı dünyasının varlığını büyük ölçüde artırmış, sağlık ve yaşam kriterlerinde önemli artışlar sağlamıştır. Sanayileşme süreci yeni bir toplumsal düzeni beraberinde getirmiş, büyük yerleşim yerleri ve şehirleşme hızla artmıştır. Sanayi devrimi sonrasında fazlalaşan fabrikalar sonucu çevre ve radyasyon kirliliği ile toplumların tamamen sağlığının kirlendiği, beslenme bozukluklarının ortaya çıktığı görülmüştür. Bunların insanların üzerinde bıraktığı olumsuz etkiler, kötü alışkanlıklara zemin hazırlamıştır ve gelecek olan neslin kötü etkilenmesine anne karnında başlamasına sebep olmuştur. Bununla beraber toplumun değer ve davranış kalıpları da değişmiş, insanların görüşleri de çok etkilenmiştir. Ortaya çıkan mala değer veren toplumlarda tek hedef üretim ve zenginlik olduğundan, değer yargıları gittikçe zayıflamaya başlamış, egoizm ve bencillik kuvvet kazanmıştır. Bireylerde bencilliğin kuvvetlenmesi, rüşvet ve adam kayırma gibi kavramları da ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik, ahlak, ve dini duygular yavaş yavaş zayıflamıştır. İçki ve uyuşturucu,

kumar, sigara, seksüel hayat gibi kötü alışkanlıklar toplumda huzurun ve refahın bozulmasına sebep olmuştur. Kötü alışkanlıklar sonucu engelli doğumların artması gelecek toplumun iş gücü kalitesini etkilemiştir.

1.2.SANAYİ TOPLUMU OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ

Toplumsal yaşamı etkisi altına alan Sanayi Devrimi, sonucunda yeni bir toplumsal yapı oluşmuştur. Bu yeni toplumsal yapının adı “Sanayi Toplumu”dur. Sosyal bilimlerde, bilgi toplumu, sanayi toplumundan doğmaktadır. Bu yüzden bilgi toplumunun tam anlamıyla anlaşılması, sanayi toplumunun ne olduğunun kavranmasına bağlıdır. Aynı şekilde sanayi toplumu tarım toplumundan, tarım toplumu da ilkel toplumdan doğduğu için sanayi toplumunun ne olduğunun anlaşılması tarım toplumunun anlaşılmasına, onun anlaşılması da ilkel toplumunun anlaşılmasına bağlıdır. Bu toplumsal yapıların anlaşılabilmesi için, toplumsal yapılarında ne gibi bir değişim ve dönüşüm yaşandığının açıklanması gerekmektedir.

1.2.1 İlkel Toplumdan Tarım Toplumuna

İnsanlık tarihinin yaşamış olduğu ilk toplumsal yapı ilkel toplum yapısıdır. İnsanların daha çok temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalıştığı bir toplum söz konusudur. Bu toplumsal yapıda önemli olan bilgiyi yaşayıp öğrenmek, tecrübe edinmektir. Bu toplumlar da düzen ve kural yoktur. Toplum durağan bir yapıdadır. İnsan ilişkileri basittir. Para kavramı olmadığından bireysel farklılıklar gerçekleşmemiştir. Giddens’a göre bu süreç halen bazı topraklarda devam etmektedir ve dünya nüfusunun yüzde 0,001i avcılık ile geçinen ilkel topluluklardır. M.Ö. 5000’lerde meydana gelen “Tarım Devrimi” ile birlikte insanlık, bazı teknolojilerin icadıyla ilkel toplum aşamasından tarım toplumu aşamasına geçmiştir.

İlkel toplum aşamasında, doğanın verdikleri ile yetinen insan, tarım toplumu aşamasında araç-gereçlerle üretmeye başlamıştır. “Tarım toplumlarının giderek kalabalıklaşması, birlikte yaşamaktan kaynaklanan yeni ihtiyaçlar, toplumlar arasındaki savaşlar, çevreye daha egemen olma isteği ve benzeri durumlar ilk

bilimsel çalışmaların başlamasında etkili olmuştur” (Kutlu, 2000: 5). Bu dönemde ki bilimsel çalışmalar genelde insanların inanca olan gereksinimleri sonucu dini alan üzerine olmuştur. İnsanların yeni bilgilere ulaşması onları yeni arayışlara sokmuştur. Tarım, yerleşik hayatı da beraberinde getirmiştir. Toplumsal kurallar ve düzen oluşmaya başlamıştır. Bu dönem de, toprak, güç ve sermaye anlamına gelmektedir. Tarım toplumunda geniş aile daha yaygındır. Üretimde fiziki gücün fazla kullanılmasıyla erkek gücüne duyulan ihtiyaç aile içinde de ataerkil bir aile yapısını beraberinde getirmiştir. Toplum ilkel toplumun aksine, katı tabakalara ayrılmıştır. İnsanlar belli bir yerde ve statü de doğmakta ve orda ölmektedir. Toplumsal hareketlilik devlet sahiplerinin insiyatifindedir. Bu dönem de sosyal gelişme ve değişme hızı oldukça düşükken, sanayi devrimi ile toplum hızlı bir değişim sürecine girmiştir.

1.2.2 Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna

Tarım toplumdan bir sonraki toplumsal yapı olan “Sanayi Toplumu” yapısına geçilmiştir. Tarım toplumunda sosyal gelişme ve değişme hızı oldukça düşükken, sanayi devrimi ile toplum hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bütün dünyayı dönüştürmeyi başaran tarihsel bir süreç yaşanmıştır. Biz bu süreci “Sanayileşme” ve bu sürecin ürettiği toplum tipini “Sanayi Toplumu” olarak tanımlamaktayız. Sanayi toplumu son derece dinamik bir karaktere sahiptir ve sürekli değişim içindedir. Sanayi toplumuna geçilmesinde ise en büyük etken Sanayi Devrimi’dir. “İnsanlığın ikinci dönemini meydana getirdiği söylenen “Sanayi Devrimi”ni 1750’den-1850’ye kadar olan yüzyıl boyunca bilginin, aletlere, süreçlere, ürünlere uygulanmış olması, ortaya çıkarmıştır” (Drucker, 1994: 61). Daha önceleri tarımsal faaliyette bulunan köylüler, yeni sınıf olarak çiftçilere dönüşmeye başlamışlardır. Üretimden elde ettikleri kazançları kendileri için harcamaya başlamışlardır. Hızlı okullaşma ve zorunlu eğitimin söz konusu olduğu bu toplumsal yapıda, eğitimin bireyselleşmesi ve sürekliliği ön plana çıkmıştır. Büyük aile tipi yerini küçük aile tipine bırakmaya başlamış, hızlı kentleşme ile büyük metropoller meydana gelmiştir. Aşağıda ki tabloda Fındıkçı, tüm bu toplumsal yapılarda ki kurumların tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiğini karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir;

Tablo 1: Toplum Yapılarında Kurumların Karşılaştırılması

TOPLUMSAL GELİŞME AŞAMASI	İLKEL TOPLULUKLAR	TARIM TOPLUMU	SANAYİ TOPLUMU	BİLGİ TOPLUMU
EĞİTİM	-Deneme yanılma yoluyla öğrenme -Klan içi eğitim	-Küçük yerleşim yerlerinde tarıma dayalı iş başında eğitim	-Hızlı okullaşma -Belirli yaşlarda zorunlu eğitim	-Yaşayarak öğrenme -Öğrenmeyi öğrenme -Kendi kendini eğitime sorumluluğu -Okul duvarlarını aşan her zaman ve her yerde eğitim -Yaşam boyu öğrenme
EKONOMİ	-Mal mübadelesi	-Mal mübadelesi -Tarıma dayalı toprak mahsulleri -Madeni paralar	-Endüstri ve makineye dayalı ekonomik sistem -Kağıt para	-Bilgiye dayalı ekonomik sistemler -Anında transfer olabilen enformasyona dayalı para
İŞ HAYATI VE ÜRETİM	-Bireysel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hayat biçimi	-Tarım devrimi -Tarıma dayalı organizasyonlar	-Sanayi devrimi -Endüstriyel organizasyonlar -Büyük işçi sınıfı	-Bilgi devrimi -Bilgi organizasyonları -Azalan işgücü ihtiyacı -Bilgi çalışanları
AİLE HAYATI	-Akrabalığa dayalı çok geniş aile tipi	-Geniş aile tipi	-Büyük aile tipinden küçük aile tipine yönelme	-Çekirdek aile -Bireysel yaşam
TOPLUMSAL YAŞAM	-Klan yaşamı -Doğa olayları ve hayvanlardan korunma ön planda -Göçebe yaşam	-Toprağa dayalı yerleşik yaşam -Toprak savaşları	-Hızlı kentleşme -Sanayiye dayalı büyük dünya savaşları	-Soğuk savaş dönemi -Bilgi hakimiyetine dayanan mücadele
ÜRETİM ARAÇLARI	-İnsan gücü -Basit doğal araç-gereçler	-Basit araç-gereçler -Küçük atölyeler	-Makineler -Büyük fabrikalar	-Bilgisayar teknolojileri -Uluslararası pazarlar
YÖNETİM	-Fiziksel güce ve çeşitli inançlara	-Din, ırk ya da sınıf gibi sosyal	-Endüstriyel üretim araçları	-Profesyonel bir meslek olarak

ANLAYIŞI	dayalı yönetim	özelliklere dayalı yönetim	ve ekonomiye dayalı yönetim	yöneticilik -Bilgiye dayalı yönetim
----------	----------------	----------------------------	-----------------------------	--

Kaynak: Fındıkçı (1996: 58)

Bir başka önemli düşünür Durkheim'a göre toplumların değişmesini ve gelişmesini sağlayan sanayi olgusu sonuçtur. Ona göre en önemli olgu iş bölümüdür. Ona göre sanayi toplumunda iş bölümü temel noktadır. İş bölümü toplumsal yapının tümünün etkiler ve farklılaşmayı sağlar. Weber'de, Durkheim gibi, sanayinin gelişmiş olmasını neden olarak değil, sonuç olarak görmektedir. Ona göre sanayinin gelişmesi kendisinden daha büyük bir yapının bir parçasıdır. Bu yapı rasyonalizasyondur. Büyük resme bakıldığında, sanayileşme her işi akla uydurma çabasının bir sonucudur.

Türkdoğan'ın aktarımıyla (1981: 23-29) R. Aron bir sanayi toplumunun önemli beş özelliğini şöyle sıralamıştır. Bunlar;

- “Bu özelliklerden birincisi, girişimin tamamıyla aileden ayrılmasıdır. Bu bağlamda işyerleri artık ev ekonomisinin hakim olduğu aileden ayrılmış, fabrika ve tesislerin kurulduğu yeni bir ortam oluşturmuştur. Bu özellik sanayi toplumlarının en önemli özelliklerinden biridir.
- İkinci özellik ise, bir sanayi toplumu, iş bölümünün kendine has bir tarzını vermesidir. Burada bütün toplumlarda ekonominin sektörleri arasında var olan köylüler, zanaatkarlar, tüccarlar arasındaki bölünme ve buna ilaveten teşebbüsün içinde işin teknolojik bölümü vardır. Bu da modern sanayi toplumlarının belirleyici özelliklerindedir.
- Üçüncü olarak bir sanayi toplumunda, bir sermaye birikiminin varlığı fark edilir. Bir sanayi uygarlığı, her işçiden önemli bir sermaye üzerinde çalışmasını ve bunu yenilemesini ister.
- Sanayi toplumunu niteleyen bir dördüncü konu da rasyonel hesaptır. Büyük bir teşebbüste sürekli olarak maliyet fiyatını düşürmek gerekir. Bu, sermayeyi büyütme ve yenilemek için zorunludur. Hiçbir modern sanayi toplumu, ekonomik hesap veya rasyonel hesap denilen bu faktörü görmemezlikten gelemez. Çünkü hesap yapma tekniği olmadan enerji ve kaynak kaybı önlenemez.

- Bütün sanayi toplumlarında çalışan yüzlerce, binlerce işçi, diğer tarafta ise üretim araçlarını elinde bulunduran az sayıda mal sahipleri bulunmaktadır.”

Devleti her alanda etkileyen Sanayi Devrimi'nin en önemli getirilerinden biri de toplumu sosyal devlet olmaya itmesidir. Sosyal haklarla sosyal bir düzen gelmiştir. Bu sosyal düzenin sonucu sosyal devlet oluşmak zorunda kalmıştır. Sanayi toplumu bir çeşit sosyal güvenlik toplumdur. Güvenlik sorunu devlet aracılığıyla çözülmektedir, halkın güvenliğini devlet sağlamaktadır. Sanayileşme ile sosyal hayatın refah düzeyi artmıştır. İnsanlar ellerinde bulundurdukları üretim araçlarının değeri çerçevesinde toplumsal sınıf ve kategorilere ayrılmışlardır. Özellikle Marks'ın ortaya koyduğu gibi toplum, burjuvazi ve işçi sınıfı olarak ikiye bölünmüş bir yapıdadır. Sanayi toplumu; çalışma hayatını, sınıfsal tabakalaşmayı, iletişim ve ulaşım sistemlerini, boş zamanı, evleri kısaca insan hayatının her alanını dönüşüme uğratmıştır. Bu arada, sanayileşmenin olumsuz yönlerinin de farkına varılması gerekmektedir. Özellikle iş alanında olumsuz etkilerini gösteren sanayi devrimi ile hemen hemen bütün toplumlarda işçi ve işveren sınıfı ortaya çıkmıştır. İşçiler genellikle ikinci plana atılmış, işverenlerinin sömürücü alanları haline gelmişlerdir. Ciddi çevre soruları ve yeni risk çeşitleri ortaya çıkmıştır. Fabrikalarda erkekler iş bulurken kadınlar ev ile sınırlandırılmıştır. İşverenlerin egemen olduğu toplumlar kapitalizme, işvereni devletin temsil ettiği toplumlar ise komünizme yönelmişlerdir. Günümüzde oluşmakta olan bilgi toplumlarında toplumun refah seviyeye çıkabilmesi, kapitalizm ile komünizm arasında olan dengeli bir yönetim sayesinde mümkün olacaktır.

1.3.DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMENİN SOSYAL SONUÇLARI

1.3.1 Dünya'da Sanayileşme

İngiltere'de başladığı kabul edilen Sanayi Devriminin oluşturduğu etkiler sadece İngiltere ile sınırlı kalmayıp tüm dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. Her toplumda farklı sonuçlarla hayat bulan Sanayi Devrimi en çok ekonomik alanı etkilemiştir. Ekonomik hayatı değişen toplumlar farklı sosyal hayatlar yaşamaya

başlamış, gündelik hayatları, kuralları, davranışları ve fikirleri de değişmiştir. Teknik buluşlarla birlikte Batı Avrupa'da sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır. Fabrikaların kurulması ve yeni iş alanlarının açılması ile birlikte insanların ekonomik refahları yükselmiş, böylece sosyal hareketlilik artmıştır.

18. yüzyılda Avrupa'da ki bütün toplumlarda, sosyal kurumlarda ve bireylerde başlayan değişimler 20. yüzyılda küreselleşmiş, farklı şekillerde de olsa dünya genelinde görülmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında sanayileşmenin bütün toplumlarda yaygınlık göstermesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşmiştir diyebiliriz. Bütün dünya ülkelerinde görülmeye başlayan sanayileşmenin sonuçları sonrasında dünya pazarları kurulmuştur. Bunun yolunu açan Amerika'nın keşfi olmuştur. Bu pazar ticarete, denizciliğe, kara ulaşımına büyük bir katkı sağlamış, ülkelerin etkileşimini artırmıştır. Bu katkılar sanayinin yayılmasını etkilemiş, dinamo etkisi yaratmıştır. Bu etkiyle başlayan alışveriş, kültür alışverişine de sebep olmuştur. Bu etkiyle farklı kültürlerle karşılaşan toplumların kimi asimile olmuş kimi özünü korumuştur. Söz konusu değişimden yararlanabilen kesimlerin yanında yeterli yararlanamayan kesimler de ortaya çıkmıştır. Bu yapı farklı dünya görüşlerinin oluşmasına yol açmıştır.

Sanayi toplumunun yapısı bugünkünden çok daha esnektir. Bu toplumda iş, bireyin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Teknoloji gelişerek, insanlar tarafından yapılan işler yerini makinelerin yaptığı işe bırakmıştır. Sanayileşme ile meydana gelen nüfus artışı ve göç olayı başka sosyal değişmelere de temel olmuştur. Çünkü sanayileşme kentleşmeyi o da sosyal değişmeyi doğurmuştur. Nüfus hareketleri Avrupa'da sanayileşmenin en belirgin sosyal olayıdır. Köylerden şehirlere insanlar topluluklar halinde göç etmişlerdir. Böylece sanayi kentleri oluşmuş, var olan kentler büyürken bazı yeni kentler ortaya çıkmıştır. Köyden kente gelen köylüler iş sorunu ile karşı karşıya kalarak fabrikalarda işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Tarımda çalışan nüfus oranı düşmüş sanayide çalışan nüfus oranı artmıştır. Halbuki Sanayi Devrimine kadar nüfusun büyük kesimini tarımla uğraşan köylüler oluşturmuştur. "Sanayileşme ile birlikte nüfus artış hızında da büyük fark oluşmuştur. Nüfus artışına sebep olan en önemli faktör ölüm oranındaki düşüşlerdir. Salgın halinde olan ölümler ortadan kalkmış, özellikle çocuk ölüm oranları düşmüştür. Nüfusun artışının sebepleri arasında; tıptaki yeni buluşlar, bilimdeki gelişmeler, ulaşım kolaylığı, sağlık alanındaki gelişmeler, iyi beslenme gibi faktörler sayılabilir" (Atalay, 1983: 40).

Göçler ve kentleşme sosyal tabakalaşmanın da temeli olmuştur. Kendi kendine yeten, açlık kaygısı olmayan tarım insanı, sanayileşme süreci ile yaşam mücadelesine girmiştir. İç göçlerle yeni sınıflar doğmuştur. İşçi sınıfının doğuşu bu çağdaki en önemli olaydır. Bu bağlamda her yönü ile toplum farklılaşmıştır. Cemaat hayatı yerine cemiyet hayatına bırakmıştır. Cemaat hayatındaki yüz yüze ilişkiler yerini cemiyet hayatında resmi yazılı kurallara bırakmıştır. Yeni sınıfların ortaya çıkması, ülkeler arası yeni sınıfların ve tanımlamaların da tetikçisi olmuştur. Bu konu da Kongar (1992: 13-14), belirleyici kriterin “katılım” olduğunu belirterek, “Katılım”ın sadece siyasal değil, sosyolojik ve ekonomik alanları da etkilediğini vurgulamaktadır.

Fabrikalaşma sonucu usta-çırak ilişkisi bitmiş, üretimde yabancılaşma başlayarak işçi-patron ilişkisi oluşmuştur. Bu durum zamanla mavi yakalıların yerini fazlasıyla beyaz yakalılara bırakmasıyla işsizliğin artmasına neden olmuştur. Her işi yapan vasıfsız işçi yerini makinelere bırakmış, alanında uzmanlaşmış işçi ön plana çıkmıştır. Bireye duyulan iş gücü ihtiyacı ortadan kalkmış, insanlar arasındaki ilişkiler bozulmuş, bencillik ve çıkar çatışması artmıştır. Hayatlarına maddi unsurların girdiği toplumların örf, adet, eğlence şekillerinde bile değişiklikler meydana gelmiştir. Gelenek ve göreneklerine bağlı ortamdan kentin karmaşık hayatına giren insanların iç dünyasında kaos oluşmuştur. Kadın ve erkeğin sürekli iş peşinde koşması aile ve çocuk için olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Kültür ve terbiye ihmal edilmiş çocuk yetiştirme biçimleri bozulmuştur. Duyarsız ve asosyal bir neslin temelleri atılmaya başlanmıştır. Sanayileşme sürecinin devamı olarak ortaya çıkan sağlık ve beslenme sorunlarının uzun vadede insan hayatında etkili olması, ülke olarak kalkınmayı da olumsuz etkilemiştir. Doğal kaynakların hızlı tüketilmesi ve oluşan çevre kirliliği doğal dengeyi bozmuştur. Bu olumsuzluklar hala devam etmektedir. Araştırmalara göre bu hızla artan nüfus ve kirlenen dünya gelecek yüzyıllarda ekonomiyi de etkileyerek büyümenin sınırına ulaşılmasına neden olacaktır.

Sanayi devriminin bir ürünü olan sanayi toplumuyla birlikte yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerden bazılarını Avcı ve arkadaşları (1992: 10) aşağıdaki şekilde sıralamışlardır;

- Ev üretimi yerini fabrika üretimine bıraktı. Bu ise kat yaşamında trafik olgusunu geliştirmiştir.

- Fabrikalarda gerçekleştirilen kitle üretimi kat ve aile yapısını değiştirdi. Geniş aile yapısının yerini çekirdek aile yapısı almaya başladı.
- Köylülerden işçi sınıfına, toprak sahibi aristokratlardan ise burjuvazi sınıfına geçiş yaşanmıştır.
- Akılcı davranışlar gelişmiş ve mekanik yaşamda işbölümü, verimlilik gibi kavramlar gelişmiştir.
- Üretim ve satışın gelişmesi yeni ürün ve pazar arayışlarına yol açmıştır.
- Tarımsal dönemde %83'lere varan tarımsal üretim sanayi toplumunda %5'lere kadar düşmüştür.
- Tarım toplundan sanayi toplumuna geçişe yön veren teknolojik ekonomik ve sosyal gelişmeler dünya tarihine yön veren en önemli ve köklü değişiklikler olarak dünya tarihindeki yerini almıştır.
- Sanayi, devrimi tüm dirençlere, beşeri acılara rağmen ilerlemeci bir hareket olmuştur.
- Sınıf çatışması sanayi toplumuna geçiş sürecinin önemli bir karakteristiğidir.
- Sanayi devrimi ile birlikte liberal demokrasi hız kazanmıştır.
- Sanayi devrimi ile birlikte sanayileşmiş ülkeleri birleştirmek ve bu çerçevede güvenlik ağı kurmak genel bir hedef halini almıştır.
- Sanayi toplumu olarak küresel düzlemde çağdaşlığın simgesi haline gelmiştir.
- Sanayi devrimi ile birlikte geleneksel örgüt yapısı ve rekabet yapısı gizli olarak değişmeye başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte çağdaş ve kompleks örgütler, dolayısıyla uzmanlaşmış birimler ortaya çıkmıştır
- Sanayi toplumunun ilk dönemlerinde sanayi üretim payı %50-60'larda iken son dönemde hizmetler sektörü payı %60'lara ulaşmıştır.
- Sanayileşme süreci içinde oluşan ikili sınıfsal yapı ideolojik yapıda da zıtlaşmacı küresel etkiler doğurmuş, dünya düzleminde doğu ve batı olmak üzere iki bloğun doğmasına ve bu kutuplaşma soğuk savaş şeklinde varlığını sürdürmüştür. Az gelişmiş ülkelerden sanayi sürecine katılmayanlar ise "üçüncü" dünyayı oluşturma ve bu çerçevede gelişmişlik düzleminde güney kuzey kutuplaşmasına neden olmuştur.
- Sanayi toplumuna geçiş süreci bir daha tekrarlanamaz bir konjonktür oluşturmuş bu surece zamanında dahil olamayanlar gelişmişlik sürecinde hep geride kalmışlardır.

Sanayileşmenin başlattığı değişim bireylerde de kendini göstermiş, ideolojilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi öncesi tarım toplumunun ideolojileriyle sanayi toplumunun ideolojileri birbirinden farklıdır. Tarım toplumların feodal bir düzen varken, sanayi toplumlarında kapitalizm, liberalizm gibi ideolojiler egemen olmuştur. İdeolojilerin sayısı, sanayileşmeyle birlikte artmıştır. Teknolojinin ideolojiyi, ideolojinin teknolojiyi etkilediği dönem başlamıştır. Aynı teknolojiyi kullanan toplumların hemen hepsi farklı toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılara sahiptir. “Böyle bir durumun ortaya çıkmasında; sosyalizasyon süreci, bilgi ve haberin sınırlı olması, aynı dünya ve toplum içinde yaşayan insanların benzer olaylardan farklı şekilde etkilenmeleri sayılabilir. Çünkü insanlar, aynı dünya ve toplum içinde farklı sosyal, ekonomik ve siyasi yerlerde buldukları için farklı olaylardan farklı şekillerde etkilenmektedir” (Kongar, 2006: 344). Hatta kimi toplumlar bu değişim ve dönüşümlerin hiçbiri ile tanışmamaktadır.

1.3.2. Türkiye’de Sanayileşme

Dünyada ki bu sanayileşme olgusunun geç farkına varan Osmanlı’nın çabaları yetmemiş, Cumhuriyet’in ilanına kadar herhangi bir ilerleme görülmemiştir. “Cumhuriyet kuruluncaya kadar siyasi ve ekonomik baskıyla kan kaybetmeye başlayan Osmanlı sanayisi, Cumhuriyet’in ilanından sonra da Atatürk’ün destekleriyle tekrar hareketlenme olanağı bulmuş ve zaman içinde hem devlet hem de özel yatırımcıların kurduğu sanayi tesisleriyle üretim ve istihdam yapılması sağlanmıştır” (Doğan, 2013: 211). “Tarım ülkesi ve buna bağlı olarak tarımın önde olduğu şekilde gelişen sanayi faaliyetlerinin yürüten Türkiye de, 1979 yılından sonra ekonomik payda geride olan sanayi sektörü tarımın önüne geçmiştir” (Doğan, 2013: 219). Günümüz Türkiye’sinde ise maalesef halen sanayileşme eşittir ithal mal anlamına gelmektedir. Halen günlük hayatımızda kullandığımız, günlük ihtiyaçlarımız arasında olan metallerin birçoğu yurt dışından ithaldir. Bir örnek verecek olursak kıyafetten ev eşyasına kadar her alanda çokça kullandığımız pamuk ham madde olarak ülkemizde yetişmektedir. Ancak işlenip kullanılabilir hale gelmesi pamuk sanayi eksikliğimizden kaynaklı genellikle Çin tabanlıdır. Aynı şekil de ülkemizde imal edilen kot pantolonları da A.B.D.’ye ihraç edilip tekrar oradan markalı şekilde ithal edilmesi ülkemizin halen sanayileşmemiş olmasının küçük bir

göstergesidir. Türkiye bilgi toplumuna giderken, sanayileşmenin sosyal sonuçlarından önce Türkiye'nin halen tarım toplumu olup olmadığının tartışılması gereken bir konu olarak düşünülmektedir.

Sanayileşme süreci Türkiye'de toplumsal yapı ve kültürel sistemde olumlu-olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bugün Türkiye'de özellikle büyük kentlerin sanayileşme açısından önemli sorunları vardır. Gecekondulaşma bu sorunların en başında gelmektedir. Sanayileşme ile birlikte meydana gelen kentleşme ve göç olaylarından en fazla etkilenen sosyal kurum aile olmuştur. "İlk önce göç, köyden ayrılış, sonra kent toplumunun özellikleri ve sonra da zihniyet değişimleri ailedeki değişimde etkin faktörlerdir. Kentlere önce erkeğin çalışmaya gitmesi, sonra yanına eşini ve çocuklarını almasıyla geniş aile parçalanmıştır" (Atalay, 1983: 47). Kalabalık büyükanne ve büyükbabadan oluşan büyük aileler yerini anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aileye bırakmıştır.

Aile bireylerinin ekonomik bağımsızlığa kavuşması, kadının iş hayatına girmesi ve sosyal haklarının artması, doğum kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi, ailenin gelirin ve yaşam kalitesinin artmasını olumlu değişikliklere örnek verebiliriz. Ancak bununla beraber sanayileşme sonrasında ailelerde boşanma oranında da artış görülmektedir. Bunun yanında eve giren televizyon teknolojisiyle bireylerin birbirinden uzaklaşması, ilişkilerin kopma noktasına gelmesi belki de günümüzde de devam eden en büyük olumsuz sonuçtur. Gelirin artması ile lüks tüketime alışılması bireylerde kişilik değişimine neden olmuştur. Türkiye'de sanayileşmenin etkisiyle meydana gelen genel toplumsal değişimler eğitimin önemini arttırmıştır. Köylerde dahi resmi eğitime katılma oranı artış göstermiştir. İş bulmanın belirli bir eğitimi gerektirmesi eğitimde itici bir etken olmuştur. Sanayileşme teknik eğitimi ve işlerde uzmanlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Bir nevi "kalifiye eleman" kavramının başka bir deyişle usta-kalfa-çırak geleneğinin öncüsü olmuştur.

Sanayi devrimi sonucu ortaya çıkan sömürgecilik kavramı ülkemizde batı kültürlerin etkisinin artmasına sebep olmuştur. Maddi sömürgeciliğin yanında manevi sömürgecilik de göz ardı edilmemelidir. Bu konuda da "Çağdaşlık" kavramının silah olarak kullanıldığı görülmektedir. Sanayileşmeyle oluşan kentleşme, farklı kültürlerden gelen grupların çatışmasına da neden olmuştur. Bu grupların oluşturduğu sınıfsal tabakalaşmanın bir sonucu da ahlak anlayışımızda görülmektedir. Halk tabakalarının arasında ahlak konusunda uçurum bir yana, büyük

kentlerin iki farklı semtinde bile insanlar farklı değerlere sahiptir. Belki de en büyük sorun ise Türk milletinin teknolojik gelişmeleri kendi kültürel değerleri çerçevesinde nasıl özümsemesi gerektiğini bilmemesi ve farklı gruplarla çoklu yaşama ayak uyduramamasıdır. Sanayileşme ile gelen teknolojik gelişmeler topluma olduğu gibi alınarak ve toplumda sınıf farkı yaratılarak maalesef kültürel yozlaşmaya neden olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİLGİ KAVRAMI VE BİLGİ TOPLUMU

2.1.BİLGİ VE TOPLUMSAL AÇIDAN ÖNEMİ

2.1.1. Bilgi Kavramı

Bilgi toplumu ve bilgi çağının önemini kavrayabilmek için öncelikle bilginin önemini kavramak gerekmektedir. Kavramsal olarak bilgi, evrensel bir olgu olduğu için çeşitli tanımları mevcuttur. Bilgi kavramı, Latince ‘informatio’ kökünden gelmiştir. En yaygın ifade ile “haber verme” anlamına gelmektedir. “Bilgi; mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli şekilde bir iletişim aracıyla ulaştırılan, olgulara ya da düşüncelere ilişkin düzenli ifadeler dizisidir”(Bell, 2013: 175). Bir başka tanımlamayla bilgi; “mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç veren, diğer şahıslara sistemli bir şekilde bir iletişim aracıyla ulaştırılan olgulara veya düşüncelere dair ifadeler dizisidir”(Sümer, 2007: 1).

Türk Dil Kurumu (2005: 267) sözlüğünde, bilgi; “öğrenme, araştırma ve gözlem yoluyla elde edilen her türlü gerçek, malumat ve kavrayışın tümü” olarak tanımlanmıştır. Bilgi çok karmaşık bir yapı olduğundan ötürü farklı anlamlarda kullanılmaktadır. “Bilgi gerekçelendirilmiş gerçek inanç olarak tanımlanabilir. İnsanlar kendi deneyimlerine göre doğru buldukları inançlarına sürekli olarak gerekçeler bulur ve doğruluklarını kendilerine göre tekrar tekrar kanıtlarlar” (Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2002: 62). Alavi ve Leidner’in bilgi tanımları ise; “sonuçlara, kavramlara, yorumlara, fikirleri gözlemlere ve yargılara bağlı kişiselleşmiş enformasyonlardır” şeklindedir (Alavi ve Leidner, 2001: 109). Yusuf Has Hacıp bilgiyi Kutadgu Bilig’de “değeri yok olmayan bir senet” olarak tanımlamıştır.

O’Dell ve Grayson, bilgiyi, “bir firmada çalışan insanların ürünleri, müşterileri, üretim süreci, hataları ve başarıları hakkında ne bildiği olarak tanımlamaktadırlar. Bir başka açıdan bilgi, harekete geçmiş enformasyondur. Örgütsel ve ticari bağlamda bilgi, bir kuruluştaki insanların müşterileri, ürünleri, süreçleri, hataları ve başarıları hakkındaki saklı yada açık bilgisidir” (O’Dell ve Grayson, 2003: 23). Bilgi, insanlar arasındaki iletişim sırasında ortaya çıkan ve paylaşılan, aktarılan enformasyonlardır.“Bilgi; enformatik, bilimsel, açık, zımni,

teknolojik gibi sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Bilginin sınıflandırılmasında en sık karşılaşılan sınıflandırmalar bilimsel ve enformatik sınıflandırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Enformatik bilgi kodlanabilir, saklanabilir ve aktarılabilirken; bilimsel bilgi aktarılan bu bilgilerin deneysel yollarla metotlu ve kodlanabilir bir biçimde sunulmasıdır” (Sümer, 2007: 1).

2.1.2 Veri, Enformasyon ve Bilgi Kavramları

Enformasyon ve bilgi kelimeleri çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. “Bilgi Toplumu” kavramı yerine “Enformasyon Toplumu” kavramının kullanılması da bu iki kelimenin tam olarak anlamlarının bilinmemesinden gelmektedir.

Öncelikle veri, bu hiyerarşik yapının en alt basamağıdır. Ham semboller birer veridir. Veriler tek başlarına bir şey ifade etmezler. “Veri, sürecin temel hammaddesi olarak ve çeşitli sembol, harf, rakam ve işaretlerle temsil edilen; ham, işlenmemiş gerçek ya da izlenimlerdir. Düzenlenmemiş ve bir anlam ifade etmeyen “bilgi” veridir”(Öğüt, 2001: 11).

Enformasyon ise, anlam kazanmış verilerdir. Castells (2008) enformasyonu, “düzenlenmiş ve iletilmiş veri” olarak tanımlarken; Geray (1994) “insanların veya elektronik işlemcilerin doğrudan ya da teknolojik araçlar yardımı ile algılayabildiği her türlü sinyal” olarak tanımlamaktadır. Enformasyon, düzene sokulmuş, anlam taşıyan verilerdir. “Enformasyonun amacı, alıcının bir konudaki düşüncelerini değiştirmek bakış açısından veya anlayışından bir fark meydana getirmek ve onu biçimlendirmektir. Bu yönüyle enformasyon, fark yaratan veri olarak ifade edilirken” (Zaim, 2005: 68), anlam kazanan enformasyon da bilgi olarak kabul edilir. “Bilgi, para gibi kişinin dışında olan bir şey değildir. Bilgi, bir kitabın, bir veri bankasının, bir yazılım programının içerisinde yer alan ve o bulunduğu yerde kalan bir şey de değildir. Oralarda bulunanlar sadece enformasyondur. Bilgi daima insanın içindedir, bir insan tarafından öğretilir ve öğrenilir, doğru yahut yanlış kullanılır” (Drucker, 1994: 292). Bu nedenle, bilginin çıkış noktası insandır ve bilgi insanın sahip olduğu zeka tarafından üretilmektedir.

2.1.3. Bilgi ve Özellikleri

Bell bilgiyi, “iletişim araçları ile başkalarına sistemli olarak aktarılan, tecrübeye dayanan ve sonucu gösteren olgu ve fikirlerle ilgili sistemli ifadeler bütünü” olarak tanımlamaktadır. Bell’in bilgi, onaylanmış, nesnel olarak bilinen zihinsel bir mülkiyettir tanımı bilgi toplumunun analizine de katkı sağlamaktadır. “Böylece bilgi, bir kitap ya da makalede, başkalarına iletme amacıyla yazılmış tutarlı ifadeler bütünü haline gelerek toplumun önemli bir sosyal alt yapı unsuru olmuştur”(Bell, 1973: 175; aktaran Dura ve Atik, 2002: 135).

Özsağır (2013: 76), bilginin temel bazı özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- “Bilgi kolayca depolanamaz.
- Bilgi bilgisayarlardan çok insanların akıllarında ikame eder.
- Hammaddelerin aksine bilgi çalışanların ihtiyaç duyduklarında kullanmaları için depolarda sıralanamaz, denetlenemez, istiflenemez.
- Bilgi serpilmiş ve dağınıktır. Aynı zamanda kaybedilmesi kolaydır.
- Bilgi çok boyutludur.
- Dil vasıtası ile yayılır.
- Organik olarak gelişir.
- Bilgi ve enformasyon farklıdır fakat çoğu zaman bu farklar gözden kaçır.”

Bilgi insanlar arası iletişim sonucu ortaya çıkan bir insan faaliyetidir. Düşüncelerini yazılı ve sözlü karşı tarafa ilettiklerinde düşüncelerin anlamlandırılan kısmıdır. Böylece bilgi anlık olarak yaratılmakta ve topluluklara, bireylere ait olmaktadır. Farklı kaynaklardan elde edilebilen bilgi toplumun içinde de farklı yollarla dolaşmaktadır. Sürekli hareket halinde olan yeni bilgiler, eski bilgilerin üstüne kurulmaktadır. “Bilgi yorumlanmış veridir, enformasyon parçaları arasında kurulan yararlı ilişkidir. Bilgi, enformasyon ve veriyi anlamlı hale dönüştürme yeteneğidir. Bilginin temelini veri ve enformasyon oluşturur. Enformasyonun akıl süzgecinden geçmesi ve yorumlanması ile ortaya çıkmaktadır” (Bayram, 2010: 57).

2.1.4. Bilginin Toplumsal Açından Önemi

Bilgi kavramı, tarih boyunca güç olarak bilinmiştir. Bunun sebebi ise bilginin yaşamın temelini oluşturmasıdır. Yani insanlık, tarihsel sürecini bilgiye borçludur. Antropoloji bilimine göre, bilgiyi edinme ve aktarma, insanı insan yapan en belirgin özelliklerdir. Bilgiyle insan yaşamı arasında böylesine önemli bir bağ olduğundan ve

de günümüz bilgi çağı olduğundan, Bilgi Devrimini yaşadığımızdan bahsedilmektedir. Oysa bilginin bu denli önemli olması yeni değil insanlık tarihi boyunca süre gelmektedir. Günlük yaşamın temel kaynağı olan bilgi hangi açıdan bakılırsa bakılsın, sosyal, kültürel, ekonomik yaşamın en temel kaynağıdır. Freyer (1963: 98) bilgiyi; “insan ve çevresi arasında anlama, algılama ve tanımlamaya dayalı ilişki olarak açıklamaktadır. Neyi bilip neyi bilemeyeceğimiz konusu her zaman felsefi tartışma konuları arasında yer alsa da insan; daima bilme arzusunda olmuştur. Her toplumsal yapı, yaşadığı dönemin bilgisine paralel bir yapılanmayı meydana getirmiştir. Toplumlar da mevcut bilginin yaşam biçimine, algılamaya ve yorumlamaya uygun olduğu görülür.”

İlkel hayatta ateşi bulan insan ile atomu parçalayan insanların bilgi edinme ve kullanma biçimleri çok farklıdır. O dönemde bilimsel bilgi olan bu bilgiler, günümüzde artık gündelik hayatta mevcuttur. Tarihsel süreç içerisinde bilgi fazlasıyla değişmiş ve artmıştır. “Toprağın işlenmeye başlanması, düşüncelerin sembollerle ifade edilmesini başlatan ilk yazılar, matbaanın bulunması, sanayi devrimi ve makineleşme, bilimsel araştırma yöntemleri, telekomünikasyon alanındaki devrim, bilgi işlem ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler; bilginin gelişmesi bakımından en önemli dönüm noktaları arasında sayılabilir” (Fındıkçı, 1996: 45).

“İlkçağlarda bilgi olgusu esas olarak toplumun elit kesimlerin ürettiği veya sahiplendiği bir unsurdu. Ayrıca, o dönemlerde kabul edilen anlamı gereği bilginin niteliği daha çok “kendini bilmek ve kendini geliştirmek” ile ilişkiliydi. Örneğin, insan bilgili olmakla söyleyeceklerini güzel biçimde ifade etme imkanına kavuşabilmekteydi” (Drucker,1994: 66). Ortaçağda da bilgi olgusunun esas olarak dini liderlerin elinde olduğunu ve kullanım alanının da daha çok din ile sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Bilgili insan olmak demek, ilkçağda “bilge” demekken ortaçağ da “dindar” anlamına gelmekteydi. İlk ve ortaçağlarda ki bu süreçten sonra yeniçağla birlikte bilgi kavramında önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimin temel nedeni bilgiye etki eden, teknolojiler diyebiliriz. Buna göre yeniçağ ile birlikte bilgideki değişimler sonucu insanın teknoloji ile olan ilişkisi artmıştır. İnsan sosyal ve doğal çevresini daha iyi anlamaya başlamıştır. Yeniçağla birlikte, bilgi ile teknoloji arasındaki gelişmeler sonucu, “Sanayi Devrimi” olarak ifade edilen önemli bir sosyal ve ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Sanayi devrimi sonrası

günümüze kadar gelen süreçte, bilgi kavramı hiçbir dönem de olmadığı kadar öneme sahip olarak “güç” anlamını korumaktadır.

Geride bıraktığımız yüzyılı özellikle batılı toplumlar “Sanayi Toplumu” yapısı içinde geçirmişlerdir. Egemen gücün ekonomi olduğu ve toplumsal sınıfların üretimlerine göre şekillendiği toplumsal yapı, bu yüzyılın son döneminde bilginin önem kazanmasıyla nitelik değiştirmeye başlamıştır. Bu niteliksel değişim, bilginin artan önemi ve tüm toplumsal alanlara yayılması dönüşümün gerçekleşmesini zorunlu hale getirmiştir. Drucker, sanayi devrimi döneminde bilginin önem kazanmasını şöyle yorumlamıştır; “Sanayi Devrimi ve buna bağlı ortaya çıkan sanayi toplumlarının işlediği bilgi günümüzdeki tek anlamlı varlıktır. Geleneksel üretim faktörleri yani toprak (doğal kaynaklar) emek, sermaye ortadan kalkmış değildir. Ama artık onlar ikinci plana düşmüştür. Elde edilebilir şeylerdir onlar. Yeter ki bilgi olsun. Bu yeni anlamdaki bilgi de işe yarayan bilgidir, sosyal ve ekonomik sonuçlar getirebilecek bilgidir” (Drucker, 1994: 66).

Toplumsal yapı da değişmeye neden olan faktörlerden biri de bilim ve teknolojiye ki bilginin artmasıdır. 18. yüzyıldan günümüze kadar “bilgi” de çok büyük bir artış olmuştur. Canlılarla ilgili bilimsel bilginin neredeyse tümü, son ikibuçuk asır içinde, en çoğuda, 19. yüzyılın ortalarından itibaren keşfedilmiştir. Bilim ve teknolojiye ki değişmeler, kurumlar ve değerler sistemine yansımakta, bu sosyal yapıyı değiştirmektedir. Tüm değişmelerin temelinde, bilim ve teknolojinin de temelini oluşturan “bilgi” vardır. Bilgi, tarih boyunca toplumların gücünün ve zenginliğinin en önemli kaynağı ve göstergesi olmuştur. Daha fazla bilgiye sahip olan ve bilgiyi etkin bir biçimde her alanda kullanabilen toplumlar diğer toplumların önüne geçerek daha yüksek bir refah seviyesini ulaşımlardır. “Ülke ekonomileri arasındaki rekabet de bu gelişmelerden etkilenmekte; bilgi ve iletişim teknolojilerini ve bilgiyi etkin kullanan ülkeler uluslararası rekabet avantajı kazanmaktadır”(2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, 2015: 10).

Bilgi günümüzde fark yaratan en büyük olgudur. Artık bilgiyi üreten ve kullanan toplumlar, sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda güçlü olabilmektedirler. Sahip oldukları bilgi depolarını diğer toplumlara pazarlamaktadırlar. “Aletlere, ürünlere, süreçlere uygulanmaktan çıkıp; varolmak yerine yapmaya uygulanan şey haline gelen bilgi artık bir sermaye aracı olmaya başlamış bu noktada kamusalılığı

tartışılır olmuştur. Çünkü, bilginin kamusalıktan çıkması, onun paylaşımının önünde ciddi sorunlar oluşmasına neden olmaktadır. Bu demektir ki üretilmesi için işgücü kullanılır, yatırım yapılır, bir maliyeti vardır, pazarlanabilir” (Tekeli, 2002: 31). Bu nedenle bilgiyi elinde tutanlar, bilginin ne kadarının kamuoyu ile paylaşılıp ne kadarının paylaşılmayacağı konusunda tekeldir. Başka bir deyişle, “bilginin bir kamu malı olma niteliğiyle özel mülkiyet nesnesi olma niteliği arasında bir gerilim vardır” (Buğra, 2002: 94). Bilgi artık satılmak üzere üretilmekte ve tüketilmektedir. Bilgi ekonomik rekabetin bir parçası olmuştur ve bu rekabette uluslar, çok uluslu şirketler, bilimsel kuruluşlar, üniversiteler gibi kurumlar da bulunmaktadır.

“Bilgiyi avantaja dönüştürebilmek konusuna en önemli örnek İngiltere’dir. İngilizler dünyanın ilk kayıt yöntemlerini geliştirmişler ve dünya imparatorluğuna dönüşmüşlerdir. Buna tam aksi örnek ise Osmanlı verilebilir. Osmanlı, sanayi devrimini takiben teknoloji ve ticaretle ilgili bilgiye ulaşamamış ve kaçınılmaz olarak çöküşe geçmiştir. İnsanlar, örgütler ve devletler, geçmişlerini hatırlamak, yaşadıkları çağı takip etmek ve geleceği öngörebilmek amacıyla da bilgiye ihtiyaç duyarlar”(Bayram, 2010: 25). Bilgiyi daha çok elinde bulunduran ülke ve toplum bir yandan bilgi çağının, öte yandan da bilimin merkezleridir. Sanayi çağı ve bilgi çağında da öncü olarak kabul edilen Batı Avrupa ülkeleri ve A.B.D., gelişmekte gecikme yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yeni bilgi, fikir ve teknolojiler ile satın alabilmekte yani bilginin meta olduğu bir ticaret süreci içerisinde hakimiyet alanlarını genişletmektedirler. Öyleyse bilginin ve bu bilginin oluşturduğu teknolojinin günümüz dünyasında satılması, satın alınması bir “Bilgi Ekonomisi”dir. Gelişmiş ülkeler bilgi ekonomisinde “bilgi” adı altında kendilerine ait değerleri, çoğu zaman sunulan her bilgiyi kendilerine uygun olup olmadığına bakmaksızın kabul eden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere sunarak onları sömürgeleri haline getirmektedirler.

“Günümüzde insanlar teknolojik gelişmelerin sağladıkları imkanlarla, yaşamlarını geçmişe göre çok daha yüksek bir etkinlik düzeyinde sürdürmek olanağına sahiptir. Bu gelişmelerin toplumun örgütlenmesinde, üretimin nitelik değiştirmesinde ve yaşam kalıplarımızın yeniden tanımlanmasında çok önemli sonuçları olmakta ve bunların sonucunda da bilginin anlamı, işlevi ve yorumlanışı değişmektedir”(Tekeli, 2002: 16). “Devamlı üretilebilmesi ve artış göstermesi; iletişim ağları içinde taşınabilir; bölünebilir ve paylaşılabilir olması ile emek,

sermaye ve toprağı ikame edebilmesi, bilgi toplumunda bilginin temel nitelikleri olarak özetlenebilir “(Erkan, 1998: 96).“Bu özellikleri itibariyle, bilgi toplumunun özünü, çekirdeğini ve dinamosunu teknoloji ile birlikte bilgi oluşturmaktadır”(Dura, 1990: 99).

Tabi ki hangi ülke tarafından ne amaçla kullanıldığına bakılmaksızın dünya döngüsü içinde sürekli bilgiyi elinde tutan taraftan lehte karşı tarafın aleyhinde dünyayı bu kadar farklılaştıran bu kadar etkileyen, doğayı daha iyi anlamamızı, beşeri ve doğal kaynakları çok daha etkin bir şekilde nasıl kullanılacağını sağlayan “bilgi”dir. Bilgi, yaşadığımız çağın bir simgesi olarak kabul edilmekte, hem toplumsal hem de küresel dönüşüm ve değişimlerin odak noktasıdır. Toplumsal değişmeyi başlatan ve hızlandıran bilgidir. Çağımızda bilginin değeri tüm diğer ekonomik metaların önüne geçmektedir. Tarım toplumunda üretim de insan gücü ne kadar önemli ve bu gücü elinde bulundurabilen toplumlar daha önde ise günümüz toplumları açısından da bilgi ve bilgi teknolojilerine sahip olmak ve bu teknolojiyi etkin şekilde kullanabilmek o denli önemlidir. Hiçbir dönemde olmadığı kadar insanlar bilgi edinme ihtiyacı hissetmektedir. Artık bilgi olmadan toplumsal düzenin sağlanması mümkün gözükmemektedir. Bilginin toplumdaki diğer insanlarla da paylaşılarak toplumsal hale gelebilmesi için ise iletişime ihtiyaç vardır. Son zamanlarda ortaya çıkan “bilgi patlaması, bilgi kirliliği” kavramları iletişim ve araştırmaya verilen önemin iyi ve kötü birer sonucudur.

2.2. SANAYİ SONRASI YENİ TOPLUM: BİLGİ TOPLUMU

2.2.1. Sanayi Toplumundan Yeni Topluma

Toplumsal yapıları açısından insanlık tarihi incelendiğinde üç devrimsel dönemden söz edilmektedir. Bunlardan ilki M.Ö. 5000’lerde gerçekleşen “tarım toplumu”dur. Bu dönemde insanlar; toprağı ekip biçmeye, hayvanları kontrol altına almaya ve tarımsal faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu durum yerleşik hayata geçişi hızlandırmış ve toplumları kentler, devletler ve uygarlıklar kurmaya yöneltmiştir. İnsanlığın ikinci dönemi “sanayi toplumu”dur. Başlangıcı buhar gücünün üretimde kullanılmaya başlaması olarak kabul edilen sanayi toplumunda,

ham maddelerin belirli işlemlerden geçirilerek maddeye dönüştürülmesi söz konusudur. Yeni kurumların ve ilişkilerin ortaya çıkmasını zorunlu kılan bu gelişme, yeni bir toplum düzeni meydana getirmiştir. İnsanlığın üçüncü çağı ise, “Bilgi Toplumu” yada “Bilgi Çağı” kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bilgi toplumunda, toplumun temel karakterinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu yeni toplum düzeni sanayi toplumundan çok farklı yönlere sahiptir. “Tarımdan sanayileşme sürecine geçiş “ekonomik modernleşme”, sanayileşmeden bilgi toplumuna geçiş “ekonomik post modernleşme” veya “enformatikleşme” süreci olarak nitelendirilmektedir” (Hardt ve Negri, 2001: 293). İçinde yaşanan zaman dilimi de bir bakıma sanayi çağının bittiği ve bilgi çağının başladığı bir döneme denk gelmektedir. İç içe geçen ve kesin çizgilerle ayrılması mümkün olmayan bu dönemler, insanlık tarihinin dönüm noktalarını oluşturmaktadırlar.

18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de başlayan ve kısa sürede bütün dünyada başarıya ulaşan Sanayi Devrimi, birçok sosyal değişimi de beraberinde getirmiştir. Bugün 21. yy. da değerlendirmeler yapılırken, kullanılan “Bilgi Toplumu” kavramının çıkış noktası da sanayi devrimi sonrasında şekillenen “sanayi toplumları”dır. Bir başka ifadeyle, sanayi toplumunun kurallarını ve kriterlerini gerçekleştiremeyen bir toplumun, bilgi toplumunun kurum ve kurallarına ulaşması mümkün değildir. Yani tarım toplumundan bilgi toplumuna bir sıçrama hiçbir toplum için mümkün görülmemektedir. İçinde bulunduğumuz döneme bakıldığında teknoloji ve bilgi de o derece ilerlemeler sağlanmıştır ki, bu hızlı değişim bütün toplumsal yapıları doğrudan etkilemektedir. “İkinci Dünya Savaşı izleyen yıllarda, teknolojiye ileri adımlar sonucu tarım ve sanayi toplumları yeni bir aşamaya gelmiştir. Roketler ve uzaya gidiş; atom bombası, nükleer enerji çalışmaları, tıpta olan gelişmeler, televizyon ve dünya çapında yaygın internet... Tüm bu gelişmelerin sonucunda, dünyada yeni bir teknolojik devrim yaşanmaktadır. “Bilgi Devrimi” diye adlandırılan bu ikinci teknolojik devrim A.B.D.’de başlamış ve hızla Japonya’ya sıçramış durumdadır. 1980 de yeni yüzyıla girerken sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerin bir bölümü de, “sanayi ötesi toplum” ya da “bilgi toplumu” diye adlandırdıkları yeni bir toplum yapısını oluşturmaya başlamışlardır. Bilgi devrimisonucunda bilginin toplanması, işlenmesi ve dağıtılmasının, tüm üretim biçimlerini, ilişkilerini ve bunlara ek olarak günlük yaşantıyı sürdürme tarzlarını, toplumsal sosyal hayatı tümü ile değiştirmeye başlamıştır” (Ceyhun ve Çağlayan, 1997: 2). İlkel toplumdan tarım toplumuna, tarıma dayalı toplum yapısından sanayi

toplumuna geçiş uzun yıllar almıştır. 100 yılı aşkın bir dönem içinde sanayi toplumunun yapısı oluşmuştur. Oysa ki, bilgi toplumu ilk 20 yılında çok köklü değişiklikler getirmiştir. Bu da teknolojik gelişmelerin hızının ve yaşadığımız dönemin bize her an yenilikler getirebileceğinin göstergesidir.

Sanayi devrimi ile başlayıp daha sonrasında teknolojinin ve bilginin her alanda önem kazanması sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini etkilemiştir. “Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin çok daha hızlı olmasının sebebi; yeni teknolojilerin gelişme hızı ile insanların bu teknolojiye uyum esnekliğinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Bilgi sistemleri ve teknolojilerine dayalı olarak şekillenmekte olan bilgi toplumu, sanayi toplumundan büyük oranda farklılaşmakta, dönüşmekte ve yeni toplum tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır” (Sümer, 2007: 16). İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan soğuk savaş dünya düzenini uluslararası bir yapıya dönüştürmüştür. “Küreselleşme” adı verilen bu yeni dünya düzenine tam anlamıyla geçen batı toplumları 21. yüzyılda söz edilen yeni bir sürece doğru ilerlemektedirler. Bu yeni düzen bilim ve teknolojiyi öne çıkaran bilgi temelli toplum yapısıdır. Açıkça görülmektedir ki bu değişimin teknolojik, ekonomik ve sosyal açıdan önemli sonuçları vardır. Bu dönüşüm, toplumun her kesimini etkilemekte ve karmaşık bir hale getirmektedir. “Sanayi toplum aşaması da büyük oranda ömrünü tamamlayarak yerini yeni bir toplumsal aşamaya terk etmiştir. Bu aşama bilgi toplumudur. Sanayi devriminin neden olduğu köklü nitelikteki değişim ve dönüşüm, tarıma dayalı durumdaki geleneksel toplum yapısını geride bırakırken, teknolojisi, ekonomisi, sosyal ve kültürel sistemleriyle eskisinden tümüyle farklı olan bir toplum yapısı inşa etmiştir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde de aynı şekilde çok köklü nitelikte toplumsal değişim ve dönüşümler yaşanmıştır” (Erkan, 2000: 205).

2.2.2. Yeni Toplum Tanımlamaları

Yeni toplum kavramı da, bilgi gibi çok çeşitli tanımlara sahiptir. Ortak bir tanımda buluşmada güçlük çekilen, insanlar tarafından farklı özellikleri ön plana çıkarılarak tanımlanan bir kavramdır. Sanayi sonrası toplumla ilgilenen sosyologlar, içinde bulunulan dönemi farklı adlar ile tanımlamaktadırlar. “Bu gün “Yeni Dünya Düzeni” kavramlaştırması çerçevesinde sürdürülen bir yığın tartışmanın iki eksenini,

bir dönemin kapanmakta olduğu tezleri ile yeni bir toplumsal yapının gerçekleştiği tezleri üzerinedir. Bir düşün grubu bu değişim ve dönüşüm sürecinin devam ettiği tezleri üzerinden hareket ederken diğer bir düşün grubu sürecin tamamlandığına vurgu yapmaktadır”(Nair, 2009: 319).Yeni toplum hakkında ki tanımlamalar birleştirilerek Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Yeni Toplum Tanımlamaları

Amitai Etzioni	Postmodern Çağ
George Lichtheim	Burjuva Sonrası Toplum
Fredric Jameson	Post Modernizm Ya da Geç Kapitalizm
Manuel Castells	Ağ Toplumu
Jean-François Lyotard	Post Modern Durum
Marc Uri Porat ve Yoneji Masuda	Enformasyon Toplumu
Jean Baudrillard	Toplumsallığın Sonu
Fritz Machlup	Bilgi Ekonomisi
Nora Ve Minc	Telematik Toplum
Dizard	Enformasyon Çağı
Daniel Bell	Sanayi Sonrası Toplum
Peter Drucker	Bilgi Toplumu Ve Kapitalist Ötesi Toplum
Ralf Dahrendorff	Post Kapitalizm Ve Hizmet Sektörü Toplumu
Herman Kahn	Ekonomi Sonrası Toplum
Zbigniew Brzezinski	Teknetronik Çağ
Murray Bookchin	Kıtlık Sonrası Toplum
Bengshir	Bilgi, İletişim, Uzay Ve Elektronik Çağı
Negroponte	Dijital Dünya
Kenneth Boulding	Uygarlık Sonrası Toplum
May	Nükleer Çağ
Forester	Mikroelektronik Devrim

Kaynak: Dura (1990), Kongar (1992), Kurtulmuş (1996), Bayram (2010), Kaypak (2011) çeşitli kaynaklardan birleştirilmiştir.

Meydana gelen bilgi ve iletişim teknoloji devrimi ile beraber başlayan çağ, “Bilgi Çağı”, “Enformasyon Çağı”, “Teknetronik Çağ”, “Postmodern Çağ” gibi farklı adlarla tanımlanmaktadır. Bunlar arasından genelde en çok kabul edilen ve kullanılan “Bilgi Toplumu” ve “Bilgi Çağı” kavramlarıdır. Tüm bu isimlerin hepsi bilginin hâkim olduğu toplum yapısını tanımlamaktadır. “Tarihin Sonu”, “Sanayi Sonrası Toplumu”, “Kapitalist Ötesi Toplum”, “Modern Çağın Sonu” gibi kavramların ise ortak noktası bir dönemin kapanmak üzere olduğunun vurgulanmasıdır. “Bilgi çağı, bilginin temel kaynak olduğu, bilgi üretimi ve iletiminin yaygınlaştığı, bilgi çalışanlarının çoğunlukta olduğu, sürekli öğrenme ve bilgilenmenin kaçınılmaz hale geldiği yeni toplumsal ve ekonomik bir dönemdir” (Öğüt, 2001: 74). Bilgi çağını bilgi ile beraber biçimlendiren öğelere örnek, teknoloji, küresel rekabet ve ulusal ve uluslararası etkileşimli kültür olarak verebiliriz.

“Bilgi toplumu kavramının 1900’lerden önce ortaya atıldığı, “İletişim Çağı” kavramının ilk kez Kanada’lı iletişimci Marshall McLuhan tarafından 1962 yılında kullanıldığı ve A.B.D.’li iktisatçı Fritz Machlup’un da aynı yıl “Bilgi Toplumu” kavramını kullandığı belirtilmektedir” (Kocacık, 2003: 3). “Önceleri sanayi sonrası toplum olarak adlandırılan bu çağ, Japonya’da iletişim devriminin sonuçları konusunda önemli çalışmalarda bulunan ve “Johoka Shakai” (Bilgi Toplumu) yaklaşımı çalışmalarını sürdüren kişilerin önde gelen isimlerinden biri olarak anılan Yoneji Masuda’nın 1981 yılında yazdığı “Sanayi Sonrası Toplum Olarak Bilgi Toplumu” isimli eser ile geniş kitlelerce kabul görmüştür” (Şen ve Koç, 2002: 928). “Çağdaş uygarlığın ulaştığı bilgi düzeyini tanımlamada tam bir görüş birliğine henüz varılmış değilse de, son 20 yıl içerisinde bilim ve teknolojiye baş döndürücü gelişmelerin meydana getirdiği bilgi patlaması ve bilgi teknolojilerinin toplumsal ve ekonomik gelişmeye sundukları olanaklar dikkate alındığında, Toffler’in “Üçüncü Dalga” olarak betimlediği aşamanın “Bilgi Çağı”, bu dönemin öngördüğü toplumun da “Bilgi Toplumu” olarak adlandırılması uygun görülmektedir” (Balay, 2004: 66). Bu dönemi “Üçüncü Dalga” olarak gören Toffler (1996: 20) yeni toplumu, çeşitli ve yenilebilen enerji kaynaklarına, eski fabrika düzenini çağdışı bırakan üretim yöntemlerine, yeni bir aile tipine, “Elektronik Köşk” diyebileceğimiz yeni bir kuruma ve eskisinden tamamen farklı geleceğin okul ve kuruluşlarına dayandırmaktadır. “Daniel Bell, Yoneji Masuda ve Alvin Toffler gibi düşünürler tarım ve sanayi toplumlarından bütünüyle farklı bir “Bilgi Toplumu”nun ortaya çıkmakta olduğunu ve bu toplumsal aşamada insanlığın daha özgür bir ortama kavuşacağını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, buhar makinesi insanın fiziki gücünü nasıl katlamışsa, bilgi teknolojileri insan aklının gücünü öylesine katlamışlardır.

Buhar makinesi ekonomik ve toplumsal gelişmeleri nasıl etkilediyse, günümüzde de bilgisayar ve iletişim teknolojileri insan ilişkilerinde devrimci bir etki yaratmaktadır”(Çelik, 1998: 54).

İsim tanımlamasında bir ortak nokta yakalanamayan yeni toplumun kavramsal olarak açıklaması da net bir şekilde yapılamamaktadır. Bunun sebebi ise yeni toplumun her ülkede farklı vücut bulmasıdır. “Bazen bilginin işlenmesinde, depolanmasında ve dağıtımında son yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler ön plana çıkarılarak bilgisayar ve iletişim teknolojisi (bilgi teknolojisi) ağırlıklı bir bilgi toplumu tanımı yapılmakta, bazen de bir ülkedeki Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) kaçta kaçının bilgi sektöründen geldiğine ya da bilgi ile ilgili işlerde çalışan insan gücünün toplam iş gücüne oranına bakılarak ekonomik ya da mesleki ağırlıklı tanımlar yapılmaktadır” (Yörük, Dikici ve Uysal, 2002: 305). Kısaca bilgiye dayalı toplum, bilgi temelli toplum gibi tanımlamalar olsa da ayrıntılı tanımı Aktan ve Tunç (1998: 134) şöyle vermişlerdir; Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere bütün alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, bilgi toplumu; yeni temel teknolojilerin gelişimi ile bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli iş gücü faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana taşındığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşamasıdır.

2.2.3 Bilgi Toplumu Yapısı

Sanayi sonrası yeni toplum üzerine çalışmalar sadece ekonomik alanda odaklanmamalıdır. Bunun sebebi ise, bilgi toplumunun en önemli özelliği, bilginin ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomi, sanayi sektörlerinin yanı sıra siyaset, eğitim, sağlık, turizm gibi her alanda kullanılabilir olmasıdır. Bu sebeple, bilgi toplumundaki gelişmeler kısa sürede yeni sosyal ve kültürel gelişmeleri de teşvik etmektedir. “Bilgi toplum” kavramının toplumun her alanına etkisi derinlemesine irdelenmelidir. “Bilginin elde edilmesinin ve değerlendirilmesinin önemli bir örgütsel yetenek olarak kabul edildiği günümüzde bilgi toplumunun organizasyonları, bilgiyi değere çevirmek sureti ile kar elde eden yapılar haline

dönüşmektedir”(Göksel ve Baytekin, 2008: 84). Bu da bir diğer deyişle bilgi=para anlamına gelmektedir.

Sanayi sonrası oluşan toplum üzerine uygulamalı araştırmalar yapan birçok araştırmacı vardır. Bu araştırmacılardan başlıcaları Lawrence Grossberg, Marc Uri Porat, John Naisbitt’dir. Bu araştırmacıların dışında sanayi sonrası toplumu tablolarla açıklayan da bazı araştırmacılar vardır. Bunlardan bazıları Richard Crawford, Yoneji Masuda ve Daniel Bell. Bilgi toplumunun temeli olan “bilimsel bilgi” bu toplumun sanayi toplumuna göre farklı bir yapıya sahip olmasına sebep olmaktadır. Dura, Bell’in sanayi sonrası toplumun bilimsel bilgi temelli yapısını tanımlayan tabloyu şöyle aktarmıştır;

Tablo 3: Sanayi Sonrası Yeni Toplum Yapısı

Eksen Prensiptir	Teorik Bilginin Merkezliği Ve Kodlanması
Ana kurum	Üniversite Akademik enstitüler Araştırma kuruluşları
Ekonomik alan	Bilime dayalı sektörler
Ana kaynak	Beşeri sermaye
Siyasal problem	Bilim politikası Eğitim politikası
Yapısal problem	Özel sektörle kamu sektörü arasındaki denge sağlanması
Tabakalaşma	Beşeri Eğitim ve öğretim
Teorik sorun	Yeni sınıfın dayanışması
Sosyal tepkiler	Bürokratikleşmeye direnme Rakip kültür

Kaynak: Bell (1973:118); aktaran Dura (1990: 53)

Sanayi sonrası bilgiye dayalı yeni toplumlar da toplumun gelişimini ve kalkınmasını sağlayan ana kurumlar bilimsel çalışmalar yapan üniversiteler ve tüm akademik kuruluşlardır. Bilimsel bilgi ile bu bilgiyi üreten insanı ön plana çıkaran bu yapı da ana kaynak da, siyasal ve yapısal problemlere yok açan ve tabakalaşmayı sağlayan sebepler de bilgi-insan etkileşimli sonuçlardır. Castells (2008b: 486), bu yeni toplum yapısını 1970’lerin ortalarında üç bağımsız sürecin –enformasyon teknolojisi devrimi, kapitalizm ve devletçiliğin ekonomik krize girmesi ve insan

hakları, feminizm, çevrecilik gibi kültürel ve toplumsal hareketler- yeşermesiyle ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu süreçler arasındaki etkileşim yeni bir egemen toplumsal yapıyı, ağ toplumunu; yeni bir ekonomiyi, bilgi ekonomisini, gerçek sanallık kültürünü yaratmıştır.

Sanayi sonrası toplumlar üzerinde yoğun çalışmalar yapan Daniel Bell ve Alain Touraine, sanayi toplumlarının artık gelişmiş ülkelerde yer almadığını ifade etmişlerdir. Buna göre Bell (2013) sanayi sonrası toplumun mühendis, teknisyen ve bilim adamlarının oluşan hakim bir sınıf eşliğinde bilginin merkez olduğu ve hizmet ekonomisinin ağırlık kazandığı bir özellik taşıdığını söylemiştir. Touraine (2007: 72) ise bilgi toplumlarını, yeni uzman sınıfların oluştuğu, bilgi ve organizasyona dayalı yeni iş trendlerinin ortaya çıktığı bir toplum olarak tanımlamıştır. Toffler (1996: 397), içinde yaşadığımız bilgi çağını şu sözleri ile açıklamaktadır; yarının teknolojik sistemleri içinde –hızlı, akıcı ve kendi kendine düzenleyen sistemler- makineler fiziksel maddelerin, insanlara bilgi ve kavramlarının akışı ile uğraşacaklardır. Makineler rutin görevleri, insanlara akılcı ve yaratıcı görevleri yüklenecektir.

Bu çerçeve de bilgi toplumu oluşumun belli başlı kriterleri olduğu söylenebilir. Martin, bilgi toplumunun gelişimi için kriterleri, teknolojik, sosyal, iktisadi, siyasal ve kültürel açılardan şöyle sınıflandırmıştır;

Tablo 4: Bilgi Toplumu Gelişim Kriterleri

Teknolojik Kriterler	Ofiste, fabrikada, eğitimde ve evde bilgi teknolojilerinin kullanımının geniş çapta yaygınlaşması. Bilgi teknolojisinin güç etkinliğin çoğaltılmasında ana faktör olarak işlev kazanması
Sosyal Kriterler	Bilginin hayatın niteliğini iyileştirmesi ve geliştirmesi. Bilinçli bilginin yaygın kullanımının yüksek düzeyde nitelikteki bilgiyi ortaya çıkarması.
İktisadi Kriterler	Bilgi ekonomide en önemli faktördür. Bilgi, kaynak, hizmet, mal olarak ek değer katmada ve istihdamın gelişmesinde temel bir kaynak.
Politik Kriterler	Bilgi özgürlüğü, politik süreçlerin karakterini katılım ve bilinçlenmenin yükselmesinde etkin bir faktör.
Kültürel Kriterler	Ulusal ve bireysel ilgiler bilginin değeri yönünde biçimlenir. Bilginin kültürel değeri kabul edilir.

	Ulusal ve bireysel düzeyde bilgi üretim süreci desteklenir.
--	---

Kaynak: Martin (1998: 40), aktaran Zorlu (2008: 4)

İrzık'a göre bilgi toplumu; "doğru ve nitelikli enformasyona herkes tarafından özgürce ve ucuza erişilebildiği ve söz konusu enformasyonun bilgiye dönüştürülebildiği, en azından böyle bir fırsatın var olduğu bir toplum" olarak anlaşılmaktadır (İrzık, 2002: 58). 20. yüzyılın ikinci yarısında büyük öneme sahip bir kavram olan bilgi toplumu, toplumsal yapıların bilgi üzerine kurulduğu ve her alanda bilginin güç sayıldığı bir toplum olduğundan, bu toplumda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, coğrafi ve zaman sınırlarını ortadan kaldırmış dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sayesinde insan, diğer toplum yapılarına göre daha fazla öneme sahip olmuş, insanın neden olduğu sonuçlardan da yine insanlık etkilenmiştir.

"Bilgi Toplumu" kavramının dünya açısından önemi 10-12 Aralık 2003 Cenevre Dünya Bilgi Toplumu Doruk Toplantısı'nda; birey ve toplumların sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesini yükseltmeyi sağlayan, BM ilke ve amaçlarına dayanan ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne saygılı "insan odaklı", kapsayıcı ve kalkınma yönelimli bilgi toplumu kurma ortak arzusu dile getirilerek vurgulanmıştır. Buna göre; bireyler, bilgi toplumunun kurulmasında ve kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Yani, bilgi toplumu bilginin hâkim değer olduğu birey odaklı yeni bir toplum tipi yaratılmasını ifade etmektedir.

Bilgi toplumu, her türlü bilginin, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bireylerin ulaşımına ve kullanımına açıldığı toplumdur. Ancak toplumun her tür bilgiyi, elde etmesi bilgi toplumunu meydana getirmez. Bilgilerin, bireylerin akıllarından geçip anlaşılması ve günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi gerekmektedir. Bir toplumun bilgi toplumu olarak tanımlanması için toplum içinde yaşayan bireylerin verimli ve anlamlı bilgiyi seçmeyi biliyor olması da gerekmektedir. Yeni toplumun bireyselliğini vurgulayan bu konu aksi taktirde "bilgi kirliliği" olarak tanımlanan sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bilgi kirliliğinde edinilen her veri enformasyon yalnız her enformasyon bilgi değildir. Enformasyonun bilgiye çevrilmesi için birey tarafından anlamlandırılması gerekmektedir. Bu çerçevede "Enformasyon Toplumu" tanımının "Bilgi Toplumu" tanımı yerine kullanılıyor olması yanlış bir düşüncedir.

Bilgi toplumunun getireceği sorunlardan biri de psikoloji alanı ile ilgilidir. “Bilgi toplumuna geçişle birlikte psikoloji araştırmalarında değişen kimlik, kendilik anlayışları, insanlar arası ilişkiler ve yeni davranışsal-duygusal bazı sorunların ön plana çıktığı ve incelenmeye başladığı görölmektedir”(Karancı, 2002: 11).Yeni toplum da insanın değeri kritik bir önem taşıdığı için çalışma konusu “insan” olan, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, psikolojik danışmanlık gibi alanlar bilgi toplumunu anlama çabasındadırlar. alık ve ınar (2009: 86) bir başka sorunu da şöyle belirtmektedir; Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, dünyada var olan sorunlara etkili bir çözüm getirip kişilerin yaşam standartlarını yükselteceği gibi, yaşam kalitesini düşürüp birçok problemin doğmasına ve uzun vadede insanlığın yok olmasına neden olabilir. Günümüzde de görmekteyiz ki bilimsel bilgiye ve teknolojiye sahip olan ölkeler ile olamayan ölkeler arasında yaşam kalitesi açısından uçurum vardır. En temel insani ihtiyaçlarında bile bilimsel bilgiyi kullanan Avrupa ölkelerini ya da açlık sınırında dolaşan Afrika ölkelerini örnek verdiğimizde akla ilk gelen sorulardan biri, Avrupa ölkelerinin bilgiyi bu ölkeler ile paylaşıp, onların yaşam standartlarını artırmasında yardımcı olma çalışmalarında ki minimum seviyedir. Bu açıdan asıl konu ölkelerin bilgiyi, küresel rekabet içinde kendi çıkarları doğrultusunda başka ölkelere satıp satmamasıdır.

Bilgi toplumu sürecinde, elde edilen bilgiler, onu kendinden önceki toplumsal aşamalardan farklı kılmaktadır. Ekonomiden siyasete toplumun her alanında bilgi birinci sıradadır. Yüzyıllar önce Francis Bacon’un “bilmek egemen olmaktır” sözü günümüz dünyasına bakıldığında daha anlamlı gelmektedir. Günümüzde bilgi, verimliliği arttığı sürece değeri de artan bir olgudur ve bu yüzden bilgi ile iktidar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Dünyada mevcut duruma bakıldığında, bilgi toplumu yansımalarının her toplumda farklı yaşandığını görmekteyiz. Toplumların belirli bir bölümü bilgi toplumu aşamalarını yaşarken, bir bölümü ilkel toplum aşamasında yaşama savaşı vermektedir. Türkiye’de gelişmekte olan bir öлке olarak, kendi yapısal özelliklerini korumaya çalışarak üç toplum aşamasını da aynı anda geçmeye çalışmaktadır.

2.2.4. Bilgi Toplumunun Özellikleri

Tarım ve sanayi toplumlarının kendilerine ait özelliklerinin bazıları bilgi toplumunda da görülmektedir. Ancak o dönemlerde her alanda teknolojinin bu denli gelişmiş olmaması bilgi toplumunun kendine özgü özelliklerinin de oluşmasına sebep olmuştur. Her coğrafyada farklı yaşanan bilgi toplumu her toplum da farklı özelliklere sahiptir. Sosyal bilimciler tarafından kesin bir tanımla yapılamayan bilgi toplumunun özelliklerini de birçok araştırmacı belirlemeye çalışmaktadır. Örneğin Dura (1990: 44) bilgi toplumunun özelliklerini kısaca şöyle sıralamaktadır;

- “Bilgi toplumunun gelişme dinamiğini bilgisayar teknolojisi yönlendirir. Bu toplumun simgesi, bilgisayara dayalı, enformasyon şebekeleriyle veri bankalarından oluşan kamusal alt-yapıdır.
- Bilgi toplumunda önde gelen sektörler, dördüncü bir sektör olarak entelektüel sektörlerdir.
- Bilgi toplumunda sosyo-ekonomik sistem, alt-yapısının üstünlüğü ile kendini gösteren gönüllü bir sivil toplumdan oluşur.
- Bilgi toplumu, sanayi toplumunun aksine, çok merkezlidir.
- Bilgi toplumunun siyasal sistemi katılımcı demokrasidir.
- Bilgi toplumu; büyük miktarda dayanıklı tüketim malı üretip tüketen sanayi toplumunun aksine, yüksek seviyede, kitlesel bilgi üreten bir toplumdur.
- Sanayi toplumunda temel değerler maddi ihtiyaçların tatminine dayanır. Buna karşılık bilgi toplumunda temel değerler amaçlara ulaşmanın verdiği tatminden kaynaklanır.”

Ancak günümüzde bilgi toplumunun genel özelliklerinin neler olacağını belirgin bir şekilde sıralamak mümkün değildir. Bu belirsizliğin sebebi de bulunduğunuz dönem de bilgi toplumunu tüm kurum ve kurallarıyla yaşayan bir toplumun varlığı konusunda olan soru işaretleridir. Avrupa ülkeleri, A.B.D. gibi ülkeler “Bilgi Toplumu” olarak adlandırılrsa da belirlenmeye çalışılan bu kriterlere yüzde yüz uyum gösterdikleri söylenemez. Farklı tanımlara sahip olan yeni topluma, tam anlamıyla uyan bir toplumun olmayışı bu alanda tartışmalara ve literatür eksiliğine sebep olmaktadır.

Yeni toplum konusunda yoğun çalışan isimlerden olan İlhami Fındıkçı'nın (1996: 26) ise bilgi toplumu tanımı şöyledir; Bilgi toplumu, bilgi üretimi ve

iletiminin yaygınlaştığı, bilginin temel sermaye, ana güç olduğu ve bilgi işi ile uğraşanların çoğunlukta olduğu, öğrenmenin hayatın bir parçası haline geldiği bir toplumsal yaşam biçimidir. Fındıkçı'nın (1996) birçok kaynağı incelemesi sonucunda oluşturduğu bilgi toplumunun özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Bilgi toplumunda, en önemli ve temel kaynak bilgidir.
- Bilgi toplumunda, toplumsal hayatın en önemli özelliklerinden birisi, hızlı bilgi artışı, hızlı değişme ve hızlı gelişmedir.
- Bilgi toplumunda yeni iş alanlarının başında, bilgi üretimi, depolanması ve pazarlaması gelmektedir.
- İş dünyasında bilgi çalışanları giderek çoğalmaktadır.
- Hızla artan bilgi birikimi; bilgide seçiciliğe neden olacaktır.
- Yüksek teknolojide meydana gelen ilerleme, insanların yaşadıkları yer küre ile daha çok ilgilenmelerine neden olacaktır.
- Siyaset de bilgi toplumunda büyük oranda bilgiye dayanacaktır.
- Eğitim ve öğretimde devamlılık yerleşecek; yaşamın başlangıcından bitimine kadar aktif öğrenme gereksinimi ön planda olacaktır.
- Eğitim sürecinin temeli, öğrenmeyi öğrenmek ve bireysel öğrenme olacaktır.
- Gerek kişisel, gerek toplumsal iş hayatında geleneksellik, ilkelerden taviz vermeme ve en önemlisi rutin, hoş karşılanmayacak ve önemini yitirecektir.
- Diplomaların eski sahip olduğu önem kalmayacak, bunun yanı sıra devamlı yeni bilgiler öğrenebilmek ve bu bilgileri uygulamak, yeni projeler geliştirmek, çalışan kişiler arasında en önemli tercih sebebi olabilecektir.
- Her türlü etkinlikte insan unsuru bugünkünden daha da fazla önemli olacaktır.
- Teknolojik ilerlemeler, bilgi üreten yeni sistemlerin geliştirilmesine neden olacak, diğer taraftan büyük bir hızla artış gösteren bilgi birikimini saklamak ve gerekli olduğunda bunlara ulaşmaya yönelik çalışmalar, önemli bir uğraş alanı oluşturacaktır.
- Çok işlevli, gelişmiş bilgisayarlar, çeşitli yayın olanakları, bilgi iletimi ve haberleşmeyi daha da kolaylaştıracak ve dünya bu alanda gerçekten küçülecektir.

Fındıkçı'nın (1996: 48-49) 14 maddede verdiği genel özellikleri özetlemek gerekirse, toplumun her alanında bilgi ve iletişim devriminin sonuçları yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreçte bilgi en önemli güç ve kaynaktır. Toplumsal yaşamın en

önemli özellikleri, hızlı bilgi artışı, hızlı değişme ve gelişmedir. Bunun yanında bilinçlenene birey bilgi yağmuru altında seçici davranmaktadır. Bu süreçte en çok etkilenen yapılardan biri olan çalışma hayatında oluşan yeni iş alanlarının başında bilgi mühendisleri gelmektedir. Siyaset de diğer yapılar gibi büyük ölçüde bilginin hakimiyeti altında olacaktır. Eğitim ve öğretimde bilginin artan önemi ile beraber sürekli eğitim, öğrenmeyi öğrenmek gibi yeni eğitim süreçlerinin temeli atılmaktadır. En önemlisi, bilgi üreten insan önem kazanmaktadır.

Bayraktaroğlu (2002: 36-37) ise bilgi toplumunun özelliklerini sanayi toplumuyla karşılaştırmalı olarak şöyle sıralamaktadır;

- “Bilgi toplumunun ilk dönemlerinde nitelikli iş gücü ön plana çıkacaktır, ancak insan emeğinin bilişim teknolojisi ile artan oranda ikamesinin daralması sonucu üretilmiş bilgi, iş gücünün yerini alacaktır.
- Sanayi toplumunda yeni üretim teknolojisi, hammadde ihtiyacını ve yani pazar arayışını da beraberinde getirmişti. Bilgi toplumunda ise küreselleşmenin de etkisiyle, pazar olanakları, müşteri yapısı, kültürel, sosyal, teknolojik vb. farklılıklar, gelecekte karşılaşılabilecek en büyük sorunlar olacaktır.
- Sanayi toplumunda, fabrikaların çektiği büyük nüfus yığılmalarıyla büyük şehirler oluşmuştur. Böylece sağlıksız yapılaşma, çevre kirliliği, eğitim, sağlık vb. sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bilgi toplumunda, şehirler farklı bir kimliğe bürünerek yeni bilişim teknolojilerinin üretim merkezi haline gelecektir.
- Bilgi toplumu ile maddi üretim ve sermaye toplumunun yerini bilgi üretimi alacaktır. Büyüme ve kalkınmayı fiziki sermaye yatırımı değil, yenilikler yolu ile üretilen beşeri bilgi sağlayacaktır.
- Sanayi toplumunda işletmeler sosyo- ekonomik sürecin en önemlisi öznesi iken, bilgi toplumunda gönüllü topluluklar sosyo-ekonomik sürecin öznesi durumuna gelmektedir.
- Sanayi toplumunda özel mülkiyet, rekabet ve kar maksimizasyonu ön plana çıkarken, bilgi toplumunda ise müşterek katılım ve sosyal yarar belirleyici olmaktadır.”

Daniel Bell, “Sanayi-Ötesi Toplum” kavramının önde gelen temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Bell (2013: 175), bu toplum tipinin beş temel özelliğini şöyle sıralamıştır;

- “Endüstriyel açıdan: Mal üretiminden hizmet ekonomisine geçiş
- Mesleki açıdan: Mavi yakalı endüstriyel mesleklerden beyaz yakalı profesyonel ve teknik konumlara, işçi sınıfı ağırlıklı bir toplumdaki orta sınıf topluma geçiş
- Politik açıdan: Politikacılar ve işadamlarından oluşan geleneksel güç yapısına meydan okuyabilecek yeni bir bilgi sınıfının yaratılması
- Kültürel açıdan: İlerlemenin ve politika oluşturmanın asıl kaynağı olarak teorik bilginin merkezi konumu
- İdeolojik açıdan: Teknolojinin kontrolü ve teknolojik değerlendirmeye dayalı bir gelecek yönelimi.”

Sonuç olarak Bell’e göre, sanayi-ötesi toplumun temel özelliği, bilimsel ve teknik bilginin merkezi rolü sadece politik ve ekonomik karar alma süreçlerini değil, aynı zamanda kültür, edebiyat gibi bütün sosyal alanları kapsamlı olarak etkilemesidir.

Yukarıda ki farklı araştırmacılarından alınan özelliklere bakarsak, hepsinin ortak noktası; oluşan bu yeni toplumda her şeyin a’dan z’ye bilgiye dayalı olacağıdır. Devletin egemen olduğu siyasetten, bireylerin boş zamanlarını geçirme şekillerine kadar her şey bilgiyi üretme ve BİT’ni kullanmanın etkisi altındadır. Bu bağlamda tekrar geniş bir tanım vermek gerekirse; Bilgi toplumu yaşamın her alanında teknolojiden en fazla faydayı sağlamayı mümkün kılan ve bilgi ve iletişim teknolojilerini en iyi şekilde kullanmaya teşvik eden bir ekonomik düzen ya da toplumu ifade etmektedir. Bilgi toplumu, üretilen bilginin toplumsal yapının her alanında etkin bir rol oynadığı ve böylece bilgi teknolojilerinin de toplumsal yapıyı etkilediği toplum tipidir. Dolayısıyla bu açıdan, bilgi toplumu, toplum ile teknolojinin etkileşimi üzerine kurulan bir toplumsal dönüşüm sürecidir diyebiliriz. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde ki bu gelişmeler ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal yaşamda bilgiye dayalı bir toplumsal yaşam ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni toplum yapısının özelliklerini siyaset, sosyal hayat ve eğitim alt başlıkları altında biraz daha açıklamaya çalışalım.

2.2.4.1. Bilgi Toplumu ve Siyaset

Yeni toplum yapısında değişen ve gelişen önemli başlıklardan biri de siyaset kurumudur. İnsanların bilgiye rahatça erişebildiği, yararlı olan enformasyonu özümseyebildiği ve bilinçlendiği bu yeni toplumda onları yönetmekte şekil değiştirmiştir. Artık körü körüne yönetilen toplum yerine her bilgiyi sorgulayan, kendisi için iyi ya da kötü olanı ayırt eden ve bunun için savaşılan toplumlar mevcuttur. Bu değişimin farkına varan yöneticiler, yönetim sistemlerini değiştirerek siyasi anlayışlarında sadece emir vererek değil, yaratıcı, yol gösteren bir yönetimin gerekliliği kabul edilmişlerdir.

Günümüz de kapalı yönetim yerinin açık ve çok katılımlı yönetime bırakmıştır. Seçimlerin giderek şeffaflaştığı yönetimler halka hesap verme konumuna gelmektedir. Bilgi toplumlarında “ulus-devlet” anlayışı bitmiş, yerini bütünleşmiş devlet anlayışı almıştır. Merkeziyetçi bir siyasal yapının tersine adem-i merkeziyetçi bir yapı vardır. Devlet en az düzeyde etkiye sahiptir. Devletin tek amacı toplumun refah seviyesini artırmaktır. Çoğulculuk, demokrasi, hukuk, adalet, insan hakları gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bununla beraber devletin oynadığı büyük rolü gönüllü ve sivil toplum kuruluşları üstlenmiştir. Gönüllü ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sonucu vatandaş odaklı bir yönetim söz konusudur.

Bilgi toplumunda küreselleşme süreci de önemli bir konudur. Ulusal alanda üretilenler artık uluslararası alanda paylaşılmaktadır. Uluslararası iletişim ağları ile birlikte zaman ve mekan sınırlaması ortadan kalkmıştır. Bilgi toplumundaki bu gelişmeler, özellikle sanayileşme sürecini tamamlayamamış ve sanayileşme sürecinde bulunan ülkeler tarafından yeni stratejiler oluşturulmayı zorunlu kılmış böylece devletin rolü de değişmek zorunda kalmıştır. Ancak BİT’ne sahip olma, kullanma ve internet erişiminde ki eşitsizlik demokrasi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Elektronik medyanın günümüz siyasetinde üstlendiği kritik rolden bahsetmek gerekmektedir. Günümüz toplumların da insanlar medya üzerinden, özellikle de televizyon ve sosyal ağlar üzerinden bilgilenirler, siyasi görüşlerini oluştururlar. Adeta siyaset medya alanından yürütülmektedir. Bu durumda da medyadan edinilen bilgilerin güvenilirliği tartışma konusu olmaktadır. Siyasette bu kadar önemli olan bir alanın siyasetçiler tarafından boş bırakılması pek de mümkün değildir. “Medya siyaseti, siyasetin tamamı değildir; ama bütün siyasetin, karar oluşturma süreçlerinin

etkilemesi için medyadan geçmesi gerekir. Kültürel savaşlar, enformasyon çağının iktidar savaşlarıdır” (Castells, 2008a: 477).

2.2.4.2 Bilgi Toplumu ve Sosyal Hayat

Toplumda ki değişim ve dönüşümlerden en çok etkilenen alanlardan biri de aile yapısıdır. Bu toplum tipinde aile yapısı, sanayi toplumu aile yapısından farklı değildir. Aileler çekirdek aile özelliğine devam etmektedir. Ancak fabrikalardaki işçilerin yerini robotlar almakta, evimiz üretim merkezi konumuna gelmektedir. Bu bakımdan da ev ve çalışma biçimlerinde ilkel toplum ve bilgi toplumu arasında benzerlik görüldüğü söylenebilir. Çalışma yaşamında, merkeziyetçi yapı ortadan kalkıp her şeyin elektronik olarak yapılabilmesi özgürlüğe yol açmıştır. Artık günümüzde çalışmak için ofise, eğitim için okula, alışveriş için markete, parasal işler için bankaya gitmek gerekmemektedir. Bilgi toplumunda sadece iletişim de, parasal hizmetler de, eğitim de kullanılan teknoloji yoktur. Mimarlar, mühendisler, ilaç sektöründe ki çalışanlar, moda tasarımcıları gibi bir çok alana bilgi teknolojileri etki etmektedir. Sanayi toplumunda başlayan kadının iş hayatında yer kazanması bu toplum tipinde de artarak devam etmektedir. Bireylerin ekonomik anlamda alım güçlerinin artması boş zaman değerlendirme ve eğlence harcamalarını da etkilemiştir. Özel zevkler ve lüks tüketimle hızlı bir tüketim süreci yaşanmaktadır.

Bilgi toplumun da, toplumun bütün kimliklerine önem verilmektedir. Böylece bireycilik artarken toplum da hoşgörü de oluşmaktadır. Ülkeler arasındaki internet sayesinde etkileşim toplumdaki değerlerin, kuralların değişmesine neden olarak dünyada farklılığın hakim olmasına sebep olmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin de etkileşimiyle özellikle sosyal medya üzerinden sosyal bütünleşme sağlanmaktadır. Yaşanan olumlu olumsuz bir olaya milletçe tepki verebilme hakkı kullanılmaktadır.

Çağımızda bilgi, kutsal bir kavram haline gelmiştir. Bilgi toplumu ise çağımızın ulaşılması hedeflenen ideal toplum biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dünya çapında bilgi toplumunda ekonomik faaliyetler, bilgi ve iletişim sistemlerinin ülke sınırlarını küçültmesiyle küreselleşme eğilimine girmektedir” (Bayram, 2010: 71). Dünyayı küçük hale getirmiş olan bilgi toplumunun, kaynak üretiminin merkezi kentlerdir. Adına “bilgi kentleri”, “sanal kentler” de denilen bu

merkezler de, sadece tüketim değil aynı zamanda bilgi üretimi de yapılmaktadır. Sanayi toplumunun endüstriyel kentlerinde bulunan fabrikaların yerini bilgi üreten ve paylaşan üniversiteler almıştır. Bilgi kentleri, bilginin kentsel yaşam da her alanda kullanılması ile bilgi toplumu seviyesine yükselen ülkelerde itici güç görevini üstlenmişlerdir ve sayıları her geçen gün artmaktadır.

Bilgi toplumuna geçişte kentlerin önemi yeniden ortaya çıkmaktadır. Kentler artık bilgi toplumunda bilgi üreten ve dağıtan merkezler haline gelmişlerdir. Toplumsal ve bireysel hizmetlerin etkin olduğu kentler, bilgi toplumunun değerlerini hem kültüründe, hem de yaşam biçiminde benimsemektedir. Sanayiye dayalı üretim sisteminin ardından bilgiye dayalı üretim sistemine geçilmesi, kentleri sanayi merkezi olma özelliğinden çıkarmaktadır. Bugünün kentleri bilişim merkezleri haline gelmektedir. Dünya için vazgeçilmez olan, üretim yapan, eğitim, kültür ve turizm alanında etkin olan ve bunu tanıtabilen küresel kentler ortaya çıkmıştır.

Kentleşmenin, kalabalığın yanında bunun aksine insan, bireyselliğe dönmektedir. Sanayi toplumunda olan birliktelik, ortak çalışma alanları giderek azalarak yerini bireysel, kişisel yaşama alanlarına bırakmaktadır. “Bilgi toplumunda, bireyselliğe aşırı derecede yüklenilmesiyle insanlar topluma karşı yabancılaşmaktadırlar. İnsanlar bilgisayarlar sayesinde kendi kendine yeterli bir varlık haline gelmektedirler. İnsanların çalışma ve oyun arkadaşları artık bilgisayarlar olmuştur. Bilgi toplumunda, teknolojik gelişmişlik sanayi toplumlarının ucuz ve niteliksiz işgücünün yerine, bilginin üretilmesine yönelik eğitilmiş işgücünün olmasını sağlayacaktır. Artık pazara yakınlık doğal kaynak, hammadde gibi sanayileşmenin önemli zorunlulukları da ortadan kalkıyor. Çünkü bilgi, günümüzde üretimin ve servetin bir numaralı kaynağı olmaktadır” (Kocacık, 2003: 6). Bilgi toplumunun çalışma hayatına getirdiği zaman ve mekan sınırlandırılmasının kalkması kentlerde de trafik kaosunu getirmiştir. Evle iş arasında ki mesafenin artması, metropoller de ulaşımı zorlaştırmıştır. Castells (2008: 530), teknolojinin gündelik hayatta bize getirdiği bu yenilikleri,” enformasyon teknolojileri aracılığıyla yaşanan eşzamanlı bir dağılma ve yoğunlaşma” olarak belirtmektedir.

2.2.4.3 Bilgi Toplumu ve Eğitim

Bilgi toplumu olgusunun, insan yaşamının neredeyse her aşamasına etki eden bir yönü vardır. Bilgi toplumları, sadece bilginin önemli olduğu toplumlar olmayıp, aynı zamanda bilgi teknolojilerinin toplumsal hayatın temelini oluşturduğu, iş hayatı ve boş zaman faaliyetlerinden alışverişe kadar bütün bireysel ve toplumsal davranışları etkileyen toplumlardır. Bilgi toplumunun en belirgin özelliği ulaşılabilen ve kullanılabilen bilgi artışıdır. Bilgi toplumu ya da bilgi ekonomisi denildiğinde, insanların elleri yerine beyinleriyle çalıştıkları bir toplum ifade edilmektedir. Bu durum da toplumdaki insanların eğitim seviyeleri, okuma yazma oranları, kitap okuma ve kendilerini geliştirme oranları önem kazanmaktadır. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında, doğal olarak bir toplumun insanların sahip olduğu eğitimin niteliği, o ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen bir kriterdir.

Bilgi toplumunun gelmesiyle değiştirdiği en önemli olgulardan biri de eğitim olgusudur. Eğitim daha önce hiç olmadığı kadar önem kazanarak toplumda çok tartışılan bir konu haline gelmektedir. Bilgi toplumunda bilginin rolü sanayi toplumunda olduğundan daha fazla önem kazanmıştır. Sanayi toplumunda olan dönemsel eğitim yerini bireyselleştirilmiş ömür boyu öğrenime bırakmıştır. Bilgi toplumunda yetiştirilmek istenilen insan profili değişmiştir. Bilgi toplumun da bilgiyi daha etkin kullanabilecek, bilgiden daha iyi yararlanabilecek insanlara gerek duyulmaktadır. Bunun için insanların bu yönde eğitilmesi gerekmektedir. Bu da eğitim sürecinin görevidir. Teknolojinin bir adım öne çıktığı bu toplumda bireye gerekli önemin verilmesi için verimli bir eğitimin sağlanması gerekmektedir. Yeniliklere açık bireyler yetiştirilmelidir. Çünkü bilgi toplumunun öncüleri eğitimli uzman kişilerdir. Bülent Yılmaz'ın da (1997: 25) neredeyse 20 sene önce belirttiği gibi, "21. yy. insanının başlıca özelliği sürekli öğrenme ve kendini geliştirme çabası olacaktır. Çünkü bilgi insan içindir, bilgi yoksa insan da yoktur. Bilginin önemi insan yaşamı için olmazsa olmaz niteliği taşımasındadır." Bilgi toplumunda bilginin üretilmesine yönelik kurumlar önem kazanmaktadır. Bunların başında eğitim kurumları, üniversiteler, kütüphaneler ve araştırma merkezleri gelmektedir.

Arslan (1998: 879) tarafından bilgi toplumunda eğitimin hedefleri ise;

- "En az bir yabancı dil bilen
- Bilgisayar okur-yazarlığı olan
- Bilgiye nasıl ulaşacağını bilen yani öğrenmeyi öğrenmiş olan

- Yapıcı ve yaratıcı olan
- Disiplinler arası çeşitli projelerle ekip çalışmasına katılan
- Yerelliği anlayan ve küresellikle birleştiren
- Risk alabilen ve gerektiğinde hayır diyebilen
- Demokrasiye ve insan haklarına saygılı, bunları yaşam biçimi haline getirmiş insanlar yetiştirmek” olarak sıralanmıştır.

Bilgi toplumunun eğitiminde herkese aynı eğitim programını uygulayan ezberci sistem ortadan kalkmaktadır. Her bireyin kendine has yeteneğini ortaya çıkararak yeni eğitim modeli öne çıkmaktadır. Aynı zaman eğitimde teknoloji kullanımı artmaktadır. Akıllı sınıf uygulamaları, projeksiyonlar, tablet bilgisayarlar gibi araçlar eğitim hayatının olmazsa olmaz parçaları olmaktadır. Özellikle bilgisayarlar, okullarda bilginin kullanımında ve paylaşılmasında değişikliğe sebep olmuştur. Diğer bir çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da öğrencilerin sıkıntı yaşamalarının sebeplerinden biri olan zaman ve mekan kısıtlaması ortadan kalkmakta, uluslararası etkileşim giderek artmaktadır.

2.2.5. Sanayi Toplumu Ve Bilgi Toplumu

Her toplum aşaması kendi özellikleriyle toplumlarda ve bireylerde vücut bulmaktadır. Hatta aynı toplum tipini yaşayan her toplum da farklı sonuçlar gözlenmektedir. İnsanın varoluşundan beri yaşadığı her toplum aşaması birbiriyle hem aynı hem de farklı özelliklere sahiptir. Aslında farklı toplum tiplerini yaşadığımızın ve değiştiğimizin en büyük kanıtları onların bu ayırıcı özellikleridir. Günümüz bilgi toplumu aşamasına geldiğimizi bize kanıtlayan en önemli kanıtlar da geride bıraktığımız sanayi toplumundan tamamen farklı biçimde yaşamaya başlanmasıdır. Toplumun tek bir yaşam alanında değil ekonomik, siyasal, kültürel vb. her alanda farklılık olmalıdır ki bir değişim ve dönüşümden söz edilebilsin.

Bilgi toplumunun açıklanmasında yararlanılan oldukça önemli konulardan biri de “Sanayi Toplumu” kavramı ile karşılaştırılmasıdır. Nitekim Törenli'nin (2005: 199) vurguladığı gibi, bilgi toplumu modeli, teknoloji-toplumsal yapı ilişkisi üzerine geliştirilmiş ve sanayi toplumuyla bilgi toplumu karşılaştırması yoluyla somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Bilgi toplumunun tanımı ve özellikleri belirlenirken genelde bu toplumun sanayi toplumundan farklı olan yönleri ortaya konularak bir değerlendirme yapılmaktadır. Yoneji Masuda'ya (1990: 6-7) göre sanayi ve bilgi toplumu arasında çeşitli farklılıklar söz konusudur. Masuda, bilgi toplumunun özelliklerini “yenileyici teknoloji”, “sosyo-ekonomik yapı” ve “değerler” olmak üzere üç grupta ele almıştır. Masuda'nın belirtilen bu üç grup çerçevesinde sanayi ve bilgi toplumunun karşılaştırılması Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Sanayi Toplumu Ve Bilgi Toplumu Karşılaştırılması

TEMEL ÖZELLİKLER	SANAYİ TOPLUMU	BİLGİ TOPLUMU
Yenileyici Teknoloji -Öz -Temel Fonksiyon -Üretim Gücü	-Buhar Makinesi -Fiziksel Emeğin İkamesi -Maddi Üretim Gücü	-Bilgisayar -Zihinsel Emeğin İkamesi -Bilgi Üretim Gücü
Sosyo-ekonomik Yapı -Ürünler -Piyasa -Öncü Endüstriler -Endüstriyel Yapı -Ekonomik Yapı -Sosyoekonomik İlke -Sosyoekonomik Özne -Toplum Biçimi -Ulusal Hedef -Hükümet Biçimi -Sosyal Değişimin İtici Gücü -Sosyal Problemler -En İleri Aşama	-Faydalı Mallar -Modern Fabrika -Yeni Dünya, Koloniler, Tüketici Satın Alma Gücü -Birincil, İkincil Ve Üçüncül Endüstri -Mal Ekonomisi -Fiyat İlkesi -Girişim -Sermayenin Özel Mülkiyeti, Serbest Rekabet, Kar Maksimizasyonu -Sınıflı Toplum -Gayri Safi Ulusal Refah -Parlamentler Demokrasi -İşçi Hareketleri Grevler, Savaş, Faşizm -Yüksek Kitlesele Tüketim	-Sıradan Bilgi, Bilimsel Bilgi -Bilgi Kullanımı -Bilimsel Bilgi Sınıflarının, Bilgi Alanının Genişlemesi -Entelektüel Endüstriler, Matris Endüstriyel Yapı -Ortak Ekonomi -Amaç İlkesi -Gönüllü Topluluklar -Altyapı, Ortaklık Prensipleri, Sosyal Faydanın Önemi -Fonksiyonel Toplum -Gayrisafi Ulusal Tatmin -Katılımcı Demokrasi -Sivil Hareketler Ve Sorunlar, Gelecek Şokları, Terör, Kişisel Dokunulmazlığın İhlali, İşsizlik -Yüksek Kitlesele Bilgi Üretimi
Değerler -Değer Standartları	-Maddi Değerler	-Zaman Değeri

-Etik Standartlar	-Temel İnsan Hakları, İnsanlık	-Kişisel Disiplin, Sosyal Katılım
-Zamanın Ruhu	-Rönesans	-Globalizm

Kaynak: Masuda (1990: 6-7), aktaran Dura ve Atik (2002: 50)

Görüldüğü gibi, Masuda'ya göre sosyo-ekonomik yapı ve değerler sistemi açısından bakıldığında, bilgi toplumunun sanayi toplumundan farklı değerler sistemi ve sosyo-ekonomik yapıya sahip olduğu görülmektedir. Buhar makinesi sanayi toplumunun yenileyici teknolojisi, iken bilgi toplumunun dayandığı teknoloji bilgisayar teknolojisi. Masuda'ya göre bilgi toplumunda sosyo-ekonomik yapı incelendiğinde bilgi altyapısı, bilgi sektörü ve gönüllü topluluklar ile karşılaşmaktadır. Bilgi toplumunda bilgi ve teknoloji üretimi mal üretiminden daha önemli hale gelmiştir. Böylece, sanayi toplumundaki fabrikanın yerini bilgi toplumunda bilgi ve iletişim teknolojileri almıştır. Bilgi toplumunda bilgi sektörü dördüncü bir sektör olarak ortaya çıkmıştır. “Sanayi toplumunun temel ekonomik problemi sermaye birikimi; sosyal ilişkilerin mekanı işletme ya da firmalar ve sosyal problemi de işveren ve işçi çatışmasıdır. Sanayi sonrası toplumun temel problemi, bilimsel çalışmalardır. Bu nedenle, sanayi sonrası toplumun merkezdeki kurumu, bilimin örgütlenmesini sağlayan üniversiteler ve diğer araştırma birimleridir. Sanayi toplumunda devletlerin gücü sanayi kapasiteleri ile ölçülmektedir. Sanayi sonrası toplumda gücün ifadesi sanayi kapasitesi değil, bilimsel faaliyetler olduğu için bilimin politikleştirilmesi, bilim ekiplerinin doğurduğu organizasyon problemleri, sanayi sonrası toplumun ana problemleridir” (Dura ve Atik, 2002: 130). Sanayi toplumunun sahip olduğu Rönesans ruhu bireysel bakış açısını yansıtırken, bilgi toplumunun sahip olduğu global tutum küresel bir yaklaşımı göstermektedir. Sanayi toplumunda sosyal faaliyetler özel sektör ve kamu sektörüne dayalı iken bilgi toplumunda bütünlükçü yaklaşımın sonucu olarak sosyal faaliyetlerin en önemli elemanı gönüllü topluluklar olmuştur. Bu toplum tipinde örgütlü bir toplum yapısından söz etmek mümkündür. Sanayi toplumunun politik sistemi temsili demokrasi iken, bilgi toplumunda katılımcı demokrasidir. Sanayi toplumunun temel problemi savaş ve faşizm iken bilgi toplumunda bu problemlerin yerini terör ve işsizlik almıştır. “Daniel Bell'e göre sanayi toplumu “Post-Endüstriyel Toplum” olarak isimlendirdiği yeni niteliklere sahip bir toplumla yer değiştirme sürecindedir. Bell'e göre sanayi toplumu mal üreten bir toplum iken, post-endüstriyel toplum

sosyal kontrolle yenilik ve değişimi yönetmek amacıyla bilginin etrafında örgütlenmiştir” (Kivisto, 2008: 53).

En kısa ve etkili olarak yaşadığımız 3 toplum tipi arasında ki farkları İsmail Doğan (2008: 365) şöyle örneklemektedir; “Tarım toplumu kumu sadece kum olarak kullanıyor, çünkü kumun ötesinde bir bilgi birikimi yok ve bir kilogram kumu 5 sente satıyor. Sanayi toplumu doğa üzerindeki bilgisi ve egemenliğini daha arttırınca bu kez kumu yüksek ateşli fırınlarda eritip, içinden silisyumu çıkartarak camı üretiyor. Kum cam oluyor ve bir kilo camın piyasa değeri bir dolar yedi sent. Bilgi toplumu ise kumdan silisyum üretmekle yetinmiyor, kumu alıp çiplere dönüştürüyor. Bilgisayar yaratıyor. Bir kiloluk cep üstü bilgisayarın fiyatı bin yedi yüz dolar. Kum da kum, cam da kum, bilgisayar da kum. Değişen ise bilgi. Bilgi en büyük zenginliği yansıtan unsur haline geliyor”.

Sanayi devrimi, ortak yaşam biçimini paylaşan modern bir toplum yaratmıştır. Bu toplumda insanlar beslenme, giyinme, barınma gibi sosyal ihtiyaçlarını aynı yöntemler kullanarak karşılamaktadır. Sanayi toplumunda insanlar ihtiyaçlarını genellikle değiş-tokuş yöntemiyle, maddi ürünlerle karşılamaktadır. Bilgi toplumun da ise insan için önemli olan bilgiyi üretmek ve paylaşmaktır. Sosyal ihtiyaçlarını karşılama da sorun yaşamayan bireyler özel tüketim ihtiyaçları için çaba sarf etmektedirler. Bilgi toplumu modern topluma bir tepki olarak doğmuştur. Bu bağlamda bilgi toplumu, “sanayi toplumunun kitle üretim ve tüketimini, standartlaşma, merkezileşme ve kitleselleşme anlayışının yerine bireyselleşmeyi, yerel kültürlerin daha fazla önem kazandığı, akıl ve bilimin sorgulanmaya başladığı farklı bir toplum yapısını beraberinde getirmiştir” (Bozkurt, 1998: 200). “Sonuçta ekonomik yapı, sanayi toplumunun değiş-tokuş ekonomisinden, bilgi toplumunun eş etkili ekonomisine dönüşmektedir” (Bayram, 2010: 65).

Günümüzü de oldukça etkileyen farklardan biri de sanayi toplumunda ki sınıflı toplum yapısı yerini çok merkezli toplum yapısına bırakmıştır. Marks’ın değindiğı gibi kapitalist sınıf artık yoktur. Bilgi toplumun da bilim ve kültür, sanayi toplumunda özel mülkiyet ve sınıf ayrımlarının önceliğini kaldırmıştır. Sanayi toplumunda işletmeler, fabrikalar ön planda iken, bilgi toplumunda aktif bireyler göz önündedir. Beden işçiliğı yerini bilgi işçiliğine bırakmıştır. Fiziksel emek harcayan işçiler zihinsel emek harcamaya geçmişlerdir. Bu farklılık sonucu sanayi toplumun da ki mesai kavramı yerini 7/24 hizmet vermeye bırakmıştır. Sanayi toplumunda

bilgiye erişimde ansiklopediler kullanılırken bilgi toplumunda bilgisayar –internet ön plandadır. Sanayi toplumunda, toplumsal değer yargıları, kişisel değer yargılarına baskındır. Toplumda tekillik vardır. Post-modern toplumda ise insan özgürdür. Kendi değerlerini kendisi yaratır. Homojen bir toplum değildir. Çoğulculuk esastır. Türk toplumuna da baktığımız da homojen bir yapı yoktur. Farklılıklarla beraber toplumsal bağların zayıfladığı görülmektedir. Büyük şehirlerde bunun örneklerini görmek mümkündür. Yeni bir sosyal yapıya geçişte olan Türkiye’de toplumsal bağların zayıflamasıyla milliyetçilik, mezhep ve dini farklılıklara dayalı tehlikeli yeni kimlikler oluşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİ KAVRAMININ TOPLUMSAL YAPIYI DEĞİŞTİRMESİ

3.1. TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE BİLGİ TOPLUMU

Her toplum aşaması bir sosyal değişme sonucu ortaya çıkmaktadır. Araç ve gereçlerin sosyal hayatta yarattığı değişimler tarım toplumunu, buharlı makinelerin ve fabrika ürünlerinin ekonomik ve sosyal hayatta yarattığı değişimler ise sanayi toplumunu yaratmıştır. Günümüz de ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatımızın her alanın da yarattığı ekonomik ve sosyal değişimler bilgi toplumunu yaratmıştır. Görüldüğü gibi toplumlarda sosyal değişim bir şekilde hiç durmadan devam etmektedir. Bunu sebebi toplumların dinamik yapıda olmalarıdır. Toplumlar sürekli değişim, dönüşüm ve gelişim içindedir.

Toplumsal değişme kesintisizdir ve yaşamın her alanında süreklilik göstermektedir. Ekonomistlerin; büyüme, sanayileşme gibi kavramlarla ele aldığı değişme konusu, siyaset bilimciler tarafından bağımsızlık, laiklik, çağdaşlaşma kavramlarıyla açıklanmaktadır. Sosyoloji bilimi ise, toplumsal düzen içerisinde bir yapıdan bir başka yapıya geçişin açıklanmasında “Toplumsal Değişme” kavramını kullanmaktadır. Toplumsal değişme, evrim, devrim, kentleşme, sanayileşme, tarım toplumu, bilgi toplumu vb. kavramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Toplumsal yapıda ve kültürel yapıda meydana gelen değişimler toplumsal değişme olarak adlandırılır. Sosyologların büyük bölümü, toplumların her zaman değiştiğini ve gelecekte de sürekli değişeceğini vurgulamaktadır. Toplumsal değişme toplumun siyasi, ekonomik, kültürel, ahlak gibi her alanında gerçekleşmelidir.

Oluşan yeni yapılar, her toplumu değişmek zorunda bırakmaktadır. Toplumsal ilişkiler ve bunları belirleyen kurumların değişmesi bunu zorunlu kılmaktadır. “Bireyin toplum içindeki yerini, toplumsal kümeleri, toplumsal sınıfları, ekonomik-toplumsal ve siyasal kurumları, nüfusu, yerleşme düzenini, bilgi ve uygulamabilm (teknoloji) düzeyi ile gelenekler, görenekler ve inançları, başka deyişle davranış kalıplarını, kısaca ekini ve bütün bunlar arasındaki karşılıklı ilişkileri, bütün bu öğelerdeki değişimleri” (Ozankaya, 1982: 7) açıklamaya çalışan

sosyoloji biliminin, bugün bilgi toplumuna giden yolda oluşan toplumsal değişimi anlama ve anlatma sorumluluğu her zamankinden daha fazladır.

Toplumları derinden etkileyen sosyal değişmelerin sınırları kalemle çizilecek gibi birbirlerinden ayrılmamaktadır. Her değişimin yarattığı nedenler ve sonuçlar birbirleriyle iç içedir. Kökenleri 50.000 yıl önceye varan ilk insanları baz alırsak insan, toprağı kullanma bilgisine ulaşabilmek için 35 bin yıl gibi bir emek harcamıştır. Sonrasında yeni toplumsal yapılarına kadar 8-10 bin yıl öğrenmesi ve yeni bilgi üretmesi gerekmiştir. Şimdi ise sanayi devriminden 250-300 yıl sonrasında yeni bir dönüşüm olarak tanımlayabileceğimiz “Bilgi Toplumı” tartışmaları yapılmaktadır ki bu sürede insanlık da o kadar büyük bilgi birikimine ulaşmıştır ki, son yüzyılda iki büyük savaş ve sayısız sorunlar bertaraf edilebilmiştir.

Toplumsal değişme ile; toplumsal roller, ekonomi, nüfus artış hızı, üretim ilişkileri, aile ve akrabalık ilişkileri, dinsel kurumlar, ahlak, gelenek ve görenekler, teknoloji, eğitim, kültür, sanat, iletişim gibi bir çok kurum değişmektedir. Tezcan’a göre değişmenin olması için tek faktör yeterli değildir. Tezcan (1993: 172) bu faktörleri şöyle sıralamıştır; Coğrafi, demografik, din, düşünceler, liderler, askerler, teknoloji, buluş, keşifler. Toplum da sosyal değişmeden söz edebilmek için bu faktörlerin birçoğunda değişim, farklılaşma yaşanması gerekmektedir. Toplumda ki bütün kurumlar bu yeniliklerin etkisiyle yeni bir biçim almalıdır. 2. Dünya Savaşı’ndan bugüne geçen yetmiş bir yıllık süreç içerisinde bilim ve teknoloji hızla ilerlemiş ve bu ilerleme yine hızlı bir toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Bu hızı baz alırsak insan ve toplum hayatındaki değişimin önümüzdeki yıllarda daha hızlı gerçekleşeceği ortadadır. Ancak değişimin bu hızla gerçekleşmesi birçok insanın yaşadığı topluma yabancı kalması, değişime ayak uyduramaması gibi birçok sonuca sebep olmaktadır.

Bugün ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumda yarattığı değişmelerin sonuçları tartışılmaktadır. Bundan 50 yıl sonra teknolojinin insan hayatına ne gibi olumlu ve olumsuz yenilikler getireceğı tahmin edilememektedir. Teknolojinin bu denli hızlı gelişmesi ile yeni bir çağa geçme, yeni bir toplum yapısına dönüşme hiç de uzak değildir. Kongar (2006: 21) sosyal değişmenin temelini oluşturan teknolojinin önemini şöyle vurgulamıştır; “Toplumsal değişme, temelinde teknolojik değişmenin yattığı insanlar arası ilişkilerin değişmesidir”. Bilgisayar tabanlı olan bu değişim, hayatımızın her alanını özellikle de bilimsel, sosyal ve ekonomik alanlarını

farklı sonuçlarla etkilemektedir. Kimi alanda diğer toplum tipleriyle aynı sonucu doğuran “bilgi çağı” kimi alanlar da ise hiçbir toplumda görülmemiş yeni yapılar yaratmaktadır. Bu yüzden ki bilgi toplumun da yaşanan toplumsal değişmelerin temeli olan bilgiyi farklı başlıklar altında değerlendirmek gerekmektedir.

3.2.BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN TOPLUMU DÖNÜŞTÜRME Sİ OLARAK BİLGİ

Toplum ve teknoloji, tarih boyunca birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. İki kavram arasındaki bu etkileşim, dünyada ki önemli sosyal değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Toplumda üretilen her yeni teknoloji tarım devrimi, sanayi devrimi ve bilgi devrimi gibi yeni bir devrimi beraberinde getirmiştir. Dünyada en son gerçekleşen bilgi devrimi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. “Bilgi teknolojileri sesli, resimli, metinli ve sayısal verilerin elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve dağıtımını yürüten mikro elektroniğe ilişkin hesaplama ve iletişim teknolojilerini içerir” (Bensghir, 1996: 39). Bu nedenle, bilgi teknolojileri bilgi toplumuna geçişte temel etken olarak ele alınmaktadır. Aslında, ilkel toplumdan bilgi toplumuna kadar, bütün toplumlar, kendi gereksinimlerini karşılayacak bir bilgi teknoloji türü kullanmışlardır. Kızılderililer dumanla, Afrika kabileleri tamamlarıyla haberleşmişlerdir. Çağımızda ise bu haberleşme bilgisayar ağları ile hızlanmıştır. Böylece daha fazla bilgi edinme kapasitemiz artmıştır.

Castells, teknolojinin toplumsal değişme üzerinde ki önemini 2008 yılında Türkçeye çevrilen “Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür: ağ toplumunun yükselişi” adlı eserinde şöyle vurgulamıştır; “Ne ki toplum teknolojiyi belirlemese de, büyük ölçüde devlet üzerinden onun gelişimini bastırabilir. Ya da, yine büyük ölçüde devlet müdahalesiyle ekonomilerin, askeri gücün, toplumsal refahın kaderini birkaç yıl içinde değiştirecek hızlandırılmış bir teknolojik değişim sürecine sokulabilir. Hatta toplumların teknolojiye, özellikle de, farklı tarihsel dönemlerde stratejik açıdan belirleyici olan teknolojilerde ustalaşma kabiliyeti ya da kabiliyetsizliği, büyük ölçüde, onların kaderini şekillendirir.” (Castells, 2008: 8) Aynı zaman da Castells (2008: 38), “maddi bir kültür” olarak tanımladığı

teknolojinin getirdiği bilgi toplumuna giden süreci “maddi kültürümüzün dönüşüm geçirmesi” olarak betimlemektedir.

Teknoloji alanında yaşanan yeni gelişmeler, içinde buldukları toplumsal yapıları değişikliğe uğratmaktadır. Toplum, yeni teknolojinin üretilmesinde; teknoloji de, toplumda yeniliklerin meydana gelmesinde ve kabullenilmesinde önemli bir role sahiptir. Bilgi toplumunun gelişmesinde, toplumun bilgi ve iletişim teknolojileriyle olan etkileşimin etkili olduğu görülmektedir. Bilgi toplumu; bilginin toplumun teknolojik, ekonomik, sosyal ve siyasal bütün alanların da kullanılmasıyla ortaya çıkan toplumsal bir yapıdır. Bu durumun gelişmesinde bilginin topluma hâkim olmasına aracılık eden unsur ise; teknoloji, özellikle bilgi ve iletişim teknolojileridir. Sanayi toplumlarında makinenin kazandığı önemi, bilgi toplumunda bilgi ve iletişim teknolojileri kazanmaktadır. Yani, sanayi toplumunda üreten makine neyse, bilgi toplumunda da üreten bilgi ve iletişim teknolojileridir. Sanayi devriminde üretilen meta ise bilgi toplumunda meydana gelen meta bilgidir. Tek fark, sanayi toplumunda güç malın biriktirilmesiyle, bilgi toplumunda ise güç bilginin paylaşılmasıyla kazanılmaktadır. Bilgi toplumunda bilgi kullanıldıkça değer kazanmaktadır. Bu nedenle bilgi günümüzde, toplumlar için ulaşması kolay fakat korunması zor hale gelmiştir.

Bu dönem de teknolojinin temelini oluşturduğu toplumsal değişme ise karşımıza büyük bir bilgisayar ağı ve yaygın bilgisayar kullanımını çıkarmaktadır. Her geçen gün daha artarak her alana yayılan bilgisayar kullanımı insanlık için vazgeçilmez hayat kaynaklarından biri olmaktadır. Günümüzde toplum yaşamının her alanında varlığını hissettiren teknolojik gelişmelere genel ifade ile “Bilgi ve iletişim teknolojileri” tanımı yapılmaktadır. Temelinde teknoloji bulunan bilgi toplumunu bilgisayar ağları köklendirmektedir. “Kökeni bilgisayarın buluşuna uzanan bu süreç, bir politik devrimden çok bir teknolojik akım olarak düşünölmelidir. Zira, bilgisayarların toplum ve endüstrideki eğitim açığıının kapatılmasında çok büyük rolü olmakta, bilim ve teknolojinin gelişmesi yönünden de önemli düzeyde katkıları bulunmaktadır”(Tekeli, 2002: 23).

Bilgi toplumunun şekillenmesindeki en önemli unsur bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerdir. “Dijital teknolojilerdeki gelişmeler gündelik hayata yansımış, ortaya çıkan teknolojik araçlar insanlar arasındaki bilgi paylaşımını adeta zorunlu hale getirmiştir” (Önür, 2002: 121). “Dünyada yaklaşık olarak 30 milyon bilgisayarı birbirine bağlayan, günde 280 milyon kişinin kullandığı,

hızla büyüyen bir nitelik taşıyan internet” (Özçağlayan, 1998: 91) teknolojisi şöyle tanımlanmaktadır; İnternet, “bilgisayar ağlarının ağı” (Geray, 2002: 20) ve “fiziksel ya da elle tutulur bir nitelik taşımaktan çok birbirine bağlı çok sayıda bilgisayar ağlarından oluşan bir yapı” olarak değerlendirilmektedir (Timisi, 2003: 121).

Bilgi ve bilgi teknolojisine sahip olmak toplumlar için son derece önem taşımaktadır. Çünkü toplumların gelişmişlik düzeyleri bilgiye sahip olmak ve bilgi teknolojilerini etkili kullanabilmek ile doğrudan ilişkilidir. Çağımızın bilgi çağı, günümüz gelişmiş toplumlarının da bilgi toplumu olarak nitelendirilmesi toplumlar arasında bilgiye sahip olma rekabetini beraberinde getirmiştir. Başbakanlığın oluşturduğu rapora göre bilişim, “bilginin karşılıklı ve etkileşimli olarak üretilmesini ve paylaşılmasını tarif etmektedir. Bilgi toplumunda ise, veriler bilgisayarlarda bilgiye dönüşmekte, başka bilgilerle birleşmekte, saklanmakta ve iletişim teknolojileri kullanılarak dağıtılmaktadır” (Türkiye Bilişim Şurası, 2002: 8).

3.2.1 Bilgi Toplumuna Teknolojik Yaklaşımlar

Yeni bir toplum yapısını getiren bilgi toplumunu teknolojinin yarattığı bir olgu olarak değerlendiren bu yaklaşımın en önemli isimlerden biri Marshall McLuhan’dır. McLuhan toplumsal devrimleri bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlar. McLuhan tasarladığı bilgi toplumunda, “iletişim ağlarından ve veri bankalarından oluşan enformasyon hizmetlerinin artarak, enformasyon endüstrisini başat endüstri haline getireceğini ve siyasal sisteme katılımcı demokrasinin hakim olacağını” ileri sürmektedir. Ona göre, sanayi toplumunun insanı da verimlidir, teknolojinin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır ama bu toplumun insanları arasında paylaşma-aidiyet duygusu kalmamıştır. Bu olumsuzluğa karşın yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ve bunların yarattığı karşılıklı bağımlılık ilişkileri, dünyayı evrensel bir köy haline getirmektedir (McLuhan, 1964: 33; aktaran Aktaş, 2007: 4).

Bir diğer önemli isim ise Daniel Bell’dir. “Bilgi Tabanlı Sanayi-Sonrası Toplum” modelinin kurucusu olan Daniel Bell, bilgi toplumunun stratejik kaynağının bilgi olduğunu belirtir. Bell (2013: 157), sanayi sonrası toplumsal kontrolün, değişim ve yeniliklerin bilgi etrafında örgütlendiğini, bunun yeni toplumsal ilişkilere ve yeni

yapılara neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda yeni iletişim teknolojilerinin ve bilgisayar sistemlerinin önemli bir rol aldığını belirtmektedir. Bell'e göre sanayi ötesi toplum da ekonomik adaletsizliğin sebebi mülkiyet değil bilimsel bilginin üretilmesi ve kontrol edilmesidir. "Ona göre ekonomik büyümenin sağlanabilmesi bilgiye egemen olmakla mümkündür, bilgi ve iletişim teknolojilerinde ki gelişmeler dünyayı etkileyecek güçtedir ve anahtar role sahiptir"(Bell, 1973: 531; aktaran Aktaş, 2007: 5).

Alvin Toffler' de "Enformasyon Toplumu" yaklaşımını teknoloji üstüne kurmaktadır. Enformasyon toplumunu teknolojinin bir sonucu olarak görmektedir. Bilgi Devrimi'ni "Üçüncü Dalga" olarak nitelendiren Toffler, Üçüncü Dalga Uygarlığının başlıca enerjisi olarak tükenen doğal maddeleri değil teknolojik gelişmeleri göstermektedir. "Üçüncü Dalga yeni bir yaşayış tarzını da birlikte getirmektedir. Bu yaşayış tarzı, çeşitli ve yenilenebilen enerji kaynaklarına, eski fabrika düzenini çağdışı bırakan üretim yöntemlerine, yeni bir aile tipine, "elektronik köşk" diyebileceğimiz yeni bir kuruma ve geleceğin okul ve kuruluşlarına dayalıdır" (Toffler, 1996: 29). "Toffler, BİT'nin en önemli ürünü olan, bankalar, mağazalar, devlet daireleri, komşu evler ve iş yerleriyle bağlantılı bilgisayarların; yalnız üretimden perakende satışına kadar iş hayatını değil, işin niteliğini, hatta aile yapısını değiştireceğini ileri sürer"(Toffler, 1996: 200; aktaran Aktaş, 2007: 7). Aynı zamanda Toffler (1996: 35), bir toplum da iki farklı değişiklik dalgasının etkisinin görülmesinin gelecek ile ilgili görüşlerin bölük pörçük olmasına sebep olacağını vurgulamaktadır.

Günümüzde sosyal değişimde teknolojinin öneminin vurgulayanlardan biri de Jared Diamond'dur. Diamond'a (2006) göre; sosyal unsurların en önemlilerinden biri teknolojik ilerlemedir. Yeni bir teknolojinin benimsenmesi ekonomiyi, siyasi yapıyı, gündelik hayata kadar her alanı etkilemekte böylece sosyal değişme yaşanmaktadır. İlk yıllarda çiftçinin makine ile üretimini artırma olarak anlaşılan teknoloji son yıllarda iletişim sektörünün gelişmesiyle dünyayı adeta küçük köye dönüştürmüştür. Yeni teknolojiye yaklaşım kültürden kültüre değişmektedir. Bugün büyük şirketler, bünyelerinde sosyologlar, psikologlar, halkla ilişkiler uzmanı çalıştırmakta ve toplumun kültürel taleplerine göre üretim yapmaktadır. Teknolojik gelişme toplumsal değişimin önemli etmenlerinden biri sayılmaktadır. Değişme sürecindeki bu önem dolayısıyla bu sürecin adı "Teknolojik Devrim" olarak da

nitelenmektedir. Makine ve elektroniğin insan ve toplum hayatına getirdiği hızlı ve derin dönüşüm devrim boyutundadır. Dolayısıyla aile hayatı, dini hayat, sanat, siyaset gibi çoğu alan değişime uğramıştır.

Günümüzde kurumlarda düzen ve kontrol için teknoloji tabanlı bir yapı sağlanmaktadır. Bilgi teknolojileri fiziksel bilgiler yerine, sayısal bilgiyi yönetebilmeyi mümkün kılmaktadır. Bilgi toplumu, bilgi ve iletişim teknolojilerini verimli olarak kullanmayı bilen aktif bir toplumdur. Bilgisayar donanım, yazılım, iletişim ve haberleşme sistemlerinden oluşan bilgi ve iletişim teknolojileri, günümüzde insan yaşamının odak noktasıdır. Siyasal, ekonomik, kültürel alanlarda aktif olarak kullanılan bir araç olarak günlük yaşamımıza girmiştir, adeta vücudumuzun bir parçası gibi hayati öneme sahiptir. Bilgisayarlaşmak demek ne yazık ki “Bilgi Toplumu” olma anlamına gelmemektedir. Bilgisayar kullanımında nitelik nicelikten daha önemlidir. Toplum olarak sayıca ne kadar zaman bilgisayar başında vakit geçirdiğimiz değil kısacık bir vakitte bile bilgisayarı ne derece verimli kullanıp kullanmadığımız önemlidir.

Özellikle batılı toplumlarda bilgisayarların üstlendiği görev aile yaşamından eğitim kurumlarına, günlük hayattan ekonomik üretim araçlarına kadar birçok alanda etkindir. Nasıl ki, sanayi toplumuna geçişin temeli buharlı makineler ise; bilgi toplumuna geçişi de bilgisayarlar üstlenmiştir. Bilgi toplumunda iletişim, internet, telefon gibi araçlarla insan ilişkilerinde önemini giderek arttırmaktadır. Teknolojinin yarattığı toplumsal hareketlilik birçok yeni iş alanını da doğurmuştur. Bazı meslekler prestij kaybederken bazı yeni meslekler prestij kazanmaktadır.

Sonuç olarak günümüz insanı 70 yıl öncesine göre çok farklı bir dünyada yaşamaktadır. Uydular, televizyon, cep telefonları, bilgisayar ve internet insanlar ve toplumlar arasındaki iletişimi inanılmaz derecede kolay ve hızlı hale getirmiş ve bilgi akışını aynı oranda artırmıştır. Batı dünyasında yaşanan toplumsal bir hareket çok kısa süre içerisinde Afrika’da ki insanları etkileyebilmekte, Ortadoğu’da yaşanan bir savaş dünyanın diğer ucundaki insanlar tarafından anbean takip edilebilmekte, bilimsel çalışmalar, teknolojik gelişmeler hızla transfer edilip kullanılabilir. Bu olanaklar sayesinde insanlar arasında ve toplumlar arasında etkileşim her geçen gün hızla artmaktadır. Bilgi toplumunun itici gücü bilgiyi veren ve kullanıma sunan bilgisayarlar olmuştur. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri, yeni toplumsal

ilişki biçimlerinin, yeni kültürel farklılıkların oluşmasını sağlayan küresel baz da bir sosyal devrimi yaratmıştır.

3.3. YENİ ZAMANLARIN TOPLUMSAL GERÇEĞİ: BİLGİYE DAYALI TOPLUM

Bilginin her toplumda dağılışı, kullanımı, önemi farklıdır. Toplumun yaşadığı coğrafya, sınıfsal ve etnik yapısı gibi faktörlere göre bilginin önemi farklılaşmaktadır. Her toplumda oluşan bu farklılık bilginin her yerde benzer şekilde dağılmamasına sebep olmaktadır. Yeni teknolojilerin, ekonomik alandan sonra etkilerinin en çok yaşandığı alan sosyal alandır. Çünkü toplumlar tarafından yaratılan teknoloji, aynı zamanda sosyal yapısında belirleyicisidir. Bilgi teknolojisindeki gelişmeler farklı kültürlerin oluşumuna sebep olmakta, dünya çapında egemen bir kültürün oluşumuna engel olmaktadır. Teknoloji toplumlar arası etkileşimin yanında günlük yaşantılarımızı da büyük ölçüde etkilemektedir. Her şeyin internet aracılığı ile yapılabilmesi günlük hayatın kolaylaşmasının yanında yeni iş kollarına da uygun zemin hazırlamıştır.

3.3.1. Devlet Yapısında Değişim: E-Devlet

Bilginin bir toplumda önem kazanması, o toplumu ve yönetenleri bilgiye dayalı sosyal bir devlet olmaya itmektir. Bireyler de oluşan “bilme” bilinci, devlet büyüklerini de bu konuda çalışmalar yapma mecburiyetinde bırakmaktadır. Toplumun günlük yaşamını etkileyen BİT’in etkisiyle toplumda her şeyin bilgisayar üzerinden internet aracılığıyla yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bunun farkına varan toplum kendine yeni kültürler ve alışkanlıklar yaratmıştır. Çoğu ülkede “e-hizmet” olarak adlandırılan bu yeni kültür günlük hayatın ayrılmaz parçası olmuştur. Sanayi toplumun da fabrikaya gidip işi yerinde yapmanın aksine, bilgi toplumunda işler yeni kültür sayesinde her yerden yapılabilmektedir. Bu yeni kültür günümüz de öyle bir boyuta gelmiştir ki insanlar olarak biz ev, araba alma, para çekme, doktora görünme,

taksi çağırma, yemek söyleme gibi spesifik işlerimizi de bilgisayar ekranından yapar hale gelmişizdir. Yeni toplum yapısıyla hayatımıza giren bu yeni kavramın en çok kullanıldığı alanlar sağlık, alışveriş, hukuk, eğitim, belediyeçilik, ekonomi gibi yerlerdir.

Genel olarak e-devlet ulusların yönetim modellerini de değiştirmektedir. Geleneksel devletin işlevlerinin sürdüğü e-devlet; “Kurumlar arasındaki işlemleri ve vatandaşlarına verdiği hizmetleri elektronik ortamda gerçekleştiren bir devlet işleyiş yapısı” ya da “devletin vatandaşlara karşı yerinde getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların buna karşılık devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır”(Arifoğlu, 2002: 18). Erdem’e (2014: 736) göre e-devlet, “devleti, vatandaşın, özel sektör, devlet çalışanları ve devlet kurumları ile elektronik olarak bağlantılı olmasıyla oluşan zaman, emek ve maddi tasarruf yapılmasını sağlayarak verimliliği ve etkinliği artıran bir organizasyonel sistemdir”. Devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekte sorumlu olduğu görev ve hizmetlerle, vatandaşların devlete karşı olan görev ve sorumluluklarının karşılıklı olarak elektronik ortamda gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımla beraber kısaca devlet ve vatandaşın ilişkilerini elektronik ortama taşınmasından söz edebiliriz. Bununla beraber vatandaşların elektronik uygulamalardan faydalanabilmesi için iyi bir eğitimden geçmesi şarttır. Halen günümüzde bu konuda çoğunluğu geride kalmış bir vatandaş topluluğuna sahibiz. Bilgi sektörünün önem kazanması sonucu zenginliğin artması ile sosyal-refah kavramı ortaya çıkmıştır. Sosyal- refah devletinde devlet, topluma sınıf farkı gözetmeksizin sosyal yardım da bulunmaktadır.

Elektronik bilgi çağını yaşadığımız bu dönem de dijital kavramının yansıması “e” ön ekiyle toplumsal hayatta kendini göstermektedir. Örneğin e-okul, e-ticaret, e-kütüphane, e-bankacılık gibi kavramlar günlük hayatımızda sıklıkla kullanılmakta, günlük hayatımızın bir parçası olmaktadır. Bu değişim sadece günlük hayatımızı etkilememiş, toplumsal yapıyı ve yönetim anlayışını da değiştirmiştir. Bu duruma örnek olarak sıklıkla karşılaştığımız e-devlet, e-toplum ve e-vatandaşlık kavramları örnek olarak verilebilir. E-devlet anlayışının da en önemli çıkış noktası devletin, toplumun her kısmına sağlamakla zorunlu olduğu eşit haklardır. Toplumun her kesimine eşit olanaklar çerçevesinde ulaşarak yaşamlarını kolaylaştırmak

amaçlanmıştır. E-sağlık günümüzde gerek hastalıkların tanısında, gerek hastaya ilişkin kayıtların tutulmasında ya da hastalıkların tedavisinde ve hastane yönetimlerinde her geçen gün daha çok kullanılmakta, doktorların kendilerini geliştirmesi konusunda da büyük değişimler yaratmaktadır.

Toplumun en önemli kurumlarından biri olan eğitim de, BİT'nin kullanımı çok önemli bir role sahiptir. E-egitim günümüz de öğrenci ve öğretmenlere yeni olanaklar sağlamaktadır. Okuma yazma ve hayat boyu öğrenme alanlarında büyük bir pay sahibi olan e-egitim bilgisayar/internet erişimi, bilgisayar okuryazarlığı gibi etkenlere bağlı olmasının yanında uzaktan eğitim için gereken sistemin oluşturulmasının da önemli bir unsurdur. Yasal sistemin günlük işlerin yapılmasına yardımcı bir araç olarak kullanılan e-hukuk sistemi hukuk kurumunda yeni düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur. Bilgi hakkı, bilgi güvenliğine özel yaşamın gizliliği gibi hak ve özgürlükler ise bu alanda yapılması gereken düzenlemelerin başında gelmektedir. Böylece “Bilgi Edinme Hakkı” da bilgi toplumu bireyinin temel hakları arasına girmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri bir taraftan çalışma hayatının ayrılmaz parçaları olurken diğer yandan da internetin sağladığı olanaklar nedeniyle yeni yapılar yaratmış ekonomi kurumu “e-ekonomi” ya da “yeni ekonomi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Tablo 6: Geleneksel / E-Devlet Karşılaştırması

GELENEKSEL DEVLET	E-DEVLET
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri-Yurttaş
Kağıt-temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey/Hiyerarşik Yapılanma	Yatay/Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yükleme	Yurttaşın Veri Yükleme
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb.
Eleman Yardımı	Kendi kendine Yardım / Uzman Yardımı
Eleman-temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemeyle Denetim
Nakit Akışı / Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tektip Hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş / Kesintili Hizmet	Bütünsel / Sürekli / Tek-duraklı

	Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: Uçkan (2003: 47)

Bilgi toplumunda çoğulculuk hakimdir. Farklı kültürlerden gelen insanlar bir arada yaşamakta ve bilgi alışverişi hızlanmaktadır. Ayrıca ülkeler arasında internetin sayesinde hızlanan iletişim toplumdaki değerleri, kültürü değişime uğratmaktadır. Olumlu ve olumsuz yönde olan bu değişimler kimi zaman bütünleşmeye kimi zaman ise teknolojik yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Bir diğer sorun ise “sayısal uçurum” olarak tanımlanmaktadır. Sayısal uçurum, giderek artan dijitalleşme ve mobilleşmenin sonucu olarak sayısal bölünme olarak ifade edilmektedir. Farklı coğrafyalardaki bireylerin farkı sosyo-ekonomik şartlar sonucu bilgiye erişimdeki imkanları söz konusudur. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 72 ülke için hazırlanan “Gelecek Ajandası” adlı belgede, sayısal uçurum ve bundan kaynaklanan eşitsizliği önüne geçmeyi amaçlayan politikaların üretilmesi ve hayata geçirilmesi görevi hükümetlere verilmektedir. Buna göre;

- “En korumasız gruplar üzerine odaklanarak, yeni teknolojilere erişimin yaygınlaştırılması için kamu desteği,
- Kamuyu ilgilendiren bilgiler başta olmak üzere, özellikle içerik, güvenlik ve mahremiyet konularında sektöre yönelik yasal düzenlemeler,
- Bilişim teknolojilerinin örnek olacak bir tarzda kullanımı,
- Teknoloji evriminin güçlendirilmesi,
- Dijital girişimciliğin teşvik edilmesi olarak belirtilmektedir” (Uçkan, 2003: 41).

Tablo 7: E-Devlette Etkileşim Alanları Ve E-Devletin Sağlayacağı Başlıca Avantajlar

ETKİLEŞİMİN YÖNÜ	ETKİLEŞİM ALANLARI	AVANTAJLAR
Devlet-Vatandaş	Bilgilendirme Vergi Sağlık Eğitim Kültür	Alternatif dağıtım kanallarının kullanılması Kişiselleştirilmiş, hızlı ve kolay hizmetler Açıklık Düşük işlem maliyetleri
Devlet-Firma	Destek programları Tavsiye ve yol gösterme Düzenlemeler Vergi	Hızlı ve etkin etkileşim Daha az bürokrasi Düşük işlem maliyetleri
Devlet-Çalışanlar	E-işlem	Verimlilikte artış Düşük işlem maliyetleri
Devlet-Kamu kurum ve Kuruluşları	Kamu kurumları arası iletişim Merkezi ve yerel yönetimler arası iletişim	Verimlilikte artış Etkin bilgi paylaşımı Esnek çalışma ortamı

Kaynak: Kayalı ve Yerelli (2002: 121)

Dünyada e-devlet sürecini başarıyla uygulayan ülkeler arasında ilk sırada örnek gösterilen ülke Singapur'dur. Singapur'un yanı sıra Portekiz, Norveç, Danimarka, Kanada, Finlandiya, İrlanda, Japonya, İngiltere gibi birçok ülke e-devlet uygulamalarını her geçen gün daha fazla etkin olarak kullanmaktadır. Örnek gösterilen Singapur, Ulusal Bilgi Teknolojileri Planı'nı 1981 yılında uygulamaya koymuş, 1997 yılında e-vatandaş çalışmasına başlamıştır. Türkiye de ise e-devlet uygulamaları genelde bilgilendirme amaçlıdır. Teoride hazırlanan planlar uygulamaya hemen geçirilememekte, son yıllarda yapılan çalışmalarla bu ivmenin hız kazanması sağlanmaktadır.

3.3.2. Sosyal Hayatın Değişimi: E-Hayat

İnternet ve cep telefonun bireysel yaşamı psikolojik alanlara konu olacak kadar etkilemesi, teknolojinin tüm sosyal hayatı büyük ölçüde etkilediğinin açık bir göstergesidir. Günümüzde bilginin sosyal hayatımıza kattığı en önemli örnek ürünlerden biri kredi kartlarıdır. Bugün bir banka atmsine giderek para çekebiliyoruz. Ancak çekilen para fiziksel olarak bize ait değildir. Aynı parayı başkası çekebilir. Bankanın kağıt parçalarını değil, bu paraya ait bilgileri sakladığını söyleyebiliriz. Gerçekten günümüzde kağıt dışında, manyetik kayıt ortamlarında saklanan soyut bilgiler özel mülkiyetin göstergesidir. Bilgi toplumunda bireye ilişkin değerler daha da gelişmektedir. “Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişim ve hız, sosyal yapıyı çok hızlı bir değişim sürecine sokmuş, “Elektronik Yaşam” kavramını oluşturmuştur. OECD “Elektronik Yaşam”ı, yaşamı ilgilendiren her şeyin modern çağın bütün elektronik ve teknolojik imkanları kullanarak elektronikleşmesi olarak tanımlamaktadır” (TİSK, 2003: 48). Sosyal değişimin çok hızlı olması toplumsal ve bireysel hayatın farklılaşmasını hızlandırmaktadır. Sanayi toplumunda maddi değerler üzerine kurulan dini kurallar ve ahlak anlayışı bilgi toplumunda daha çok inançlara göre şekillenmiştir. “Enformasyon teknolojisi, sosyo-ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinin etkili bir biçimde uygulanması için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir” (Castells, 2008b: 487).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sosyal yaşamı yoğun olarak etkilemiş ve ev içindeki yaşam, aile ve sosyal ilişkiler üzerinde gözlemlenebilir değişimler yaratmıştır. Günümüzde bilgisayarlaşmış sosyal ilişkilerde söz etmek mümkündür. Bir zamanlar yüz yüze sağlanan ilişkiler günümüzde elektronik ortamda sanal ilişkilere dönmüştür. Bilgisayarların ve internetin evlere girmesiyle birlikte ev içinde ev işi, dinlenme, iletişim ya da kişisel gelişim için ayrılan zamanlar bilgisayarların başında harcanmaktadır. Elektronik haberleşme coğrafyadan bağımsız olarak, çok sayıda kişiyle kısa sürede iletişim kurma olanağı sunmaktadır. Bilgi teknolojileri ile çok kısa sürede çok fazla bilgi paylaşılabilir. “Yeni teknoloji ilk olarak üretim sürecinde yani ekonomide kullanılır. Bu da yeni iş, bölümü ve uzmanlaşmalara neden olur, yeni meslekler doğar. Teknolojinin sosyal alandaki yansımaları ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakalar, örgütlenerek toplumda kendi ağırlıklarını

hissettirmeye başlar ve yeni gelişen siyasal grupların siyasal mücadelesi ortaya çıkar. Sosyal alanda özgür ve eşitlikçi bireyler ortaya çıkmış, ulus-devlet parlamenter yapı ve demokrasinin doğmasına yol açmıştır. Teknolojik yenilenmenin en son yaşandığı alan ise kültürel alandır. Bireyler sahip oldukları değer, kuram ve davranış kalıplarını korumak isterler. Bu nedenle teknolojik yenilenmeler kültürel alanda gecikmeli olarak yansır” (Kocacık, 2003: 3).

Bilgi teknolojilerinin yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki yoğun gelişimi beraberinde sosyal, ekonomik, kültürel ve politik değişimi getirmiş, küreselleşme sürecini hızlandırarak değişimin bütün dünyada etkileşimli olarak yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönüşümü olumlu yöne çevirmek ise bireylerin ve genel olarak toplumun elindedir. Bilgi teknolojilerinin sosyal yaşam üzerindeki etkileri aile ve sosyal ilişkilerde getirdiği değişimde gözlenmektedir. Daha çok işin, daha kısa zamanda, daha kolay yapılmasını sağlayan elektronik ofis ortamları ise çalışma yaşamı üzerinde değişimlere neden olmuştur. Bilgi teknolojileri hayatımıza girdiği günden beri olumlu yanlarının yanında olumsuz gerçeklerde getirmiştir. Doğruluk, güvenlik, gizlilik ve özel yaşam, telif hakkı, işsizlik, yeni suçlar gibi birçok konuda olumsuz etkilerinden söz etmek mümkündür.

İlkel toplumdan bu yana gelen ataerkil aile yapısı kadınların da çalışma hayatına girmesiyle yerini aile içinde eşitliğe bırakmak zorunda kalmıştır. Bilinçlenen toplum da toplumsal hareketlerin, özellikle feminizmin getirdiği duyarlılık aile yapısında değişikliklere yol açmaktadır. Ailelerin temel toplumsallaşma mekanizmasını oluşturduğu, cinselliğin de kişilikle ilgisi olduğu savunulabilir. Castells'e göre (2008a: 256) yapısal değişimler, toplumsal hareketler arasındaki etkileşim –yani ağ toplumuyla kimliğin gücü arasındaki ilişki- böyle ilişkilendirilebilir. Evlilik ve iş hayatının uyumlu şekilde bir arada götürülememesi boşanmalara ve bunalımlara sebep olmaktadır. Ailenin bu durumda olması ile birlikte çocuk sayısının azalması bu da nüfus hareketlerinde genç nüfus oranını düşürmektedir. Sonuç olarak bilgi toplumunun getirdiği bu kültürel yenilikler toplumda sosyalleşme biçimlerini değiştirmektedir.

3.4. EKONOMİK BİR SEKTÖR OLARAK BİLGİ

3.4.1. Bilgi Ekonomisi

İngiltere’de başlayıp tüm Avrupa’ya yayılan sanayi ağırlıklı ekonomik yapıya “Sanayi Ekonomisi” adı verilmektedir. Sanayi ekonomisinin özü buhar ve elektrik enerjisinin kullanılmasıdır. Bu ekonominin temel özelliği, üretimde insan enerjisi yerine makine enerjisinin kullanılmasıdır. Ancak günümüzde ulaşılan son ekonomik aşama birçok ülkenin içinde bulunduğu, birçoğunun da girmek için çaba sarf ettiği “Bilgi Toplumu” ve onun meydana getirdiği “Bilgi Ekonomisi” aşamasıdır. Bilgi toplumu aşamasına gelmiş toplumlarda ekonomik yapı, bilginin ilk sırada olduğu bir ekonomiye dönüşmüştür. Bilgi ve iletişim teknolojileri, ekonomideki coğrafi ve zaman kaynaklı engelleri kaldırmıştır. Bu yüzden günümüz ekonomisi geçmiş ekonomik yapılardan farklıdır.

21. yüzyılda yeni bir çağ yaşanmaktadır. Bu çağ, sanayi ekonomisinden, en önemli faktör haline gelen bilginin temel taş olduğu bilgi ekonomisine geçiş olarak özetlenebilir. “Bilgi yine eski zamanlarda olduğu gibi, halen paylaşılmaktadır, ancak günümüzde aynı zamanda ticari bir faktör olarak da yer almaktadır”(Bayram, 2010: 191). Bunun sebebi ise, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkisinin ilk hissedildiği alanın ekonomik alan olmasıdır.

Bilgi ekonomisi olgusu, bilgi ve teknoloji kaynaklı ekonomiyi betimlemektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları “Bilgi Ekonomisi”, “Enformasyon Ekonomisi”, “Bilgi Sürümlü Ekonomi”, “Bilgiye Dayalı Ekonomi”, “Dijital Ekonomi”, “Yeni Ekonomi” gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Ancak bunlar içerisinde en çok kullanılan “Bilgi Ekonomisi” kavramıdır. “Bilgi ekonomisi (knowledge economy) terimini, Amerikalı sosyal bilim uzmanı Peter Ferdinand Drucker, 1969 yılında literatüre kazandırmıştır” (Gürdal, 2004: 50). “Yeni Ekonomi” olarak adlandırılan bu ekonomi yapısı, yeni toplumun ekonomisini oluşturmaktadır. Bilgi toplumu ekonomisi, bilginin temel değer olduğu bir yapıdır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ise, bu ekonomik yapıda üretim ve paylaşım araçları olarak kabul edilmektedir.

Sosyal bilimcilerin toplumu sanayiye temel alarak, sanayi öncesi, sanayi ve sanayi sonrası (bilgi) toplumu şeklinde ayırdıkları gibi, ekonomi de bu şekilde üçe ayrılmaktadır. Bilgi toplumunun ekonomisini anlamak için daha önceki ekonomilerle arasındaki farkları ayırt etmek gerekmektedir. Özsağır (2013: 76), bu farkları şöyle tanımlamaktadır; “üretimde, stratejik faktörün ayda katma değer yaratmada dominant faktörün toprak olduğu ekonomik yapıya tarım ekonomisi; üretimde, sermayenin merkezi konumda bulunduğu yeni katma değer yaratmada en etken faktörün sermaye ve makine olduğu ekonomik yapıyı, sanayi ekonomisi şeklinde tanımlamak mümkündür. Bilgi ekonomisi ise, üretimde, bilginin stratejik öneme sahip olduğu, üretimde artış yaratmada bilginin öne çıktığı ekonomik paradigmadır şeklinde tanımlanabilir.”Sanayi ekonomisinin kaynakları, sermaye ve teknolojiyken, bilgi ekonomisinin ana kaynağı bilgidir. Böylece sanayi ekonomisiyle bilgi ekonomi arasında ki en büyük farkın, bilginin üretim içinde büyük öneme sahip olması ile açıklayabiliriz.

Bir başka tanım da Dünya Bankası'nın 1993 tarihli Türkiye raporunda yer almaktadır. Bu rapora göre bilgi ekonomisi, “enformasyon arzının ve işlem kapasitesinin yüksek düzeylere ulaştığı, ağlarla enformasyonun yayılma hızının en yüksek düzeye çıktığı, kamu ve özel kesimin enformasyon ağları üzerinden, EİT odaklı olarak yeniden örgütlendiği ekonomilere verilen genel ad” olarak tanımlanmaktadır. (World Bank, 1993: 83)

Bilgi ekonomisin daha geniş tanımı Numan Kurtulmuş tarafından yapılmıştır. Ona göre bilgi ekonomisi, “entelektüel kaynakların, fiziksel kaynaklardan, temel teorik araştırmaların, uygulamalı araştırmalardan, öğrenimin-iş yerinde tecrübe önemli hale geldiği, değişimin ise bilimin mevcut temellerini çok kısa bir zamanda tamamen geçersiz hale getirdiği ekonomilerdir”(Kurtulmuş, 1996: 100). Buraya kadar yapılan tanımlardan da anlaşılabilceği gibi bilgiye dayalı ekonomi, refahın artması ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde, bilginin üretilmesi ve kullanılmasının etkili olduğu ekonomidir. Çok genel ifade ile bilgi ekonomisi, bilginin ekonomik yapıda temel olduğu, ekonomik kalkınma için etkili bir biçimde kullanıldığı yapı olarak tanımlanabilir.

3.4.2. Bilgi Ekonomisi Özellikleri

Yeni ekonomi ile birlikte yeni kavramlar da ortaya çıkmıştır. Bunları sosyal alan da e-hukuk, e-sağlık, e-eğitim, e-devlet gibi örneklerken; ekonomik alan da ise e-Pazar yerleri, e-ticaret, mobil iş, e-iş birlikleri, e-bankacılık, sanal şirketler gibi örneklendirebiliriz. Bilgi bütün sistemlerin temelinde yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik sistemlerin bilgiden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Günümüzde artık uluslararası savaşların en büyük silahının bilgi olduğu kabul edilmektedir.

Toplumsal değişimin temelinde ekonomik faktörlerin etkisi çok büyük derecededir. Bu çerçevede bilgi toplumunun yarattığı “Dijital Ekonomi” ya da “Tekonomi” olarak da değerlendirilen bilgi ekonomisine ait birkaç özelliğini Akın (1999) şöyle sıralamıştır;

- Yeni Ekonomi Bilgi Ekonomisidir: Yeni ekonomin bilgi temelli olması gerekmektedir. Mal ve hizmetlerin bir parçası haline gelen BT ekonominin her alanında yaygın bir kullanım alanı bulmaktadır.
- Yeni Ekonomi Dijital Bir Ekonomidir: Yeni ekonomide her türlü bilgi (ses, görüntü, yazı v.b) bilgisayar ağları tarafından kapsamaktadır.
- Yeni Ekonomide Sanallaşma Önemli Rol Oynamaktadır: Bilginin analogtan dijitale dönüşümü ekonomideki pek çok faktörün sanal hale gelmesine olanak sağlamıştır.
- Yeni Ekonomi Bir Ağ Ekonomisidir: Yeni ekonomi iletişim ağları ile donanmış bir yapıya dönüşmüştür.
- Yeni Ekonomide Aracılar Büyük Ölçüde Ortadan Kalkacaktır: Yeni ekonomide Bilgi Teknolojilerinin sunduğu iletişim olanakları sayesinde tüketicilerle direk temas kurulabilecek ve aracılardan işlevleri azalacaktır.
- Yeni Ekonomi Yenilik Temelli Bir Ekonomidir: Yeni ekonomik yapıda üreticilerin hedefi yenilikler olup “kendi ürününün modasını kendin geçir” ilkesiyle hareket edilmektedir.
- Yeni Ekonomide Üretici ve Tüketici Farkı Belirsizleşmektedir: Yeni ekonomide tüketiciler fiilen üretim sürecine katkıda bulunabilmekte olup, üreticiler bireysel tüketici zevk ve ihtiyaçlarına uygun özel mal ve hizmetler oluşturma amacıyla işlevlerini sürdürmektedirler.

- Yeni Ekonomi Bir Hız Ekonomisidir: Dijitalleşen iletişim yoğun ekonomide başarının anahtarı konjonktürel hızın gerisinde kalmamaktır.
- Yeni Ekonomi Küreselleşen Bir Ekonomidir: İletişim ağlarındaki ve dolayısıyla BT seviyesindeki gelişmelerle dünya düzeyinde coğrafi sınırlar önemini yitirmiş, geçmişteki lokal ekonomik yapının yerini dinamik, yeni ve değişken küresel bir çevre almıştır.
- Yeni Ekonomik Yapı Bazı Sosyal Problemler Getirmiştir: Yeni ekonomik yapı güç, kalite, güvenlik, çeşitlilik, hukuk ve özgürlük gibi alanlarda birtakım sorunları yaşamımıza taşımıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını gerektiren tüm sosyal ve ekonomik süreçlerde bilgi ekonomisinin dört temel dinamiği bulunmaktadır. Bilgi ekonomisine başarılı bir geçişin yaşanabilmesi için ekonomik teşvik ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, inovasyon yeteneğinin artırılması, eğitimde uzun dönemli yatırımların yapılması ve bilgi alt yapısının modernize edilmesi gerekmektedir. Dünya bankası bu unsurları bilgi ekonomisinin temel dört direği olarak nitelendirmektedir.

Bu yeni teknoloji başlangıçta tehdit yaratsa bile, Castells'e (2008) göre, 1970'lerde ki petrol krizinin ve ekonomik çöküntülerinin ardından hızla Batı kapitalizmini yeniden yapılandırma ve canlandırma aracı ve fırsatı haline gelmiştir. Castells'e (2008) göre yeni bir modern kapitalizm biçimi yaratmıştır. Sonra ki yıllar da ise krizden kurtulan ülkelerde ki hızlı gelişimin sebebinin bilgiye verilen önem olduğunu Özsağır (2013: 82) şöyle açıklamıştır; "1990'lı yıllar, bazı ülke ekonomilerinin, özellikle de A.B.D. gibi gelişmiş bir ekonominin beklenenin üzerinde hızlı büyüme kaydettiği yıllar olmuştur. Büyümenin nedenlerini ve bazı ülkelerin diğer ülkelere neden daha hızlı büyüme kaydedebildiğini anlamaya çalışan araştırmacılar, büyüme kaydedilen ülkelerde verimliliğin arttığını tespit ile işe başlamışlardır. Verimlilik artışının nedenleri incelendiğinde de bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların bu süreçte en önemli halkalardan biri olduğu tespit edilmiştir." Bilgi ekonomisinin diğer ekonomilerden ayıran en önemli özelliği genel ifade ile bilgi temelli dijital bir ekonomi olmasıdır. Ağlarla birbirine bağlanan hızlı, küresel bir ekonomi olması onu günümüz yaşantısında vazgeçilmez kılmaktadır.

Tablo 8: Sanayi Ekonomisinin Bilgi Ekonomisine Dönüşümü

SANAYİ EKONOMİSİ	BİLGİ EKONOMİSİ
Kaynakların kıtlığı	Kaynaklarda çeşitlilik, çokluk
Kol gücü	Beyin gücü
Mal ve hizmet üretiminde gelişmenin başlangıcında buhar makinesi yer almaktadır	Mal ve hizmet üretiminde gelişmenin başlangıcında bilgisayar yer almaktadır
İşgücü kalifiye değil, tek bir alanda uzman, yabancılaşmış, mavi yakalı işçiler	İşgücü yüksek nitelikli(bilgili, tecrübeli ve çok yönlü beceri sahibi), yenilikçi, beyaz yakalı işçiler
Ürün esaslı stratejiler	Pazar esaslı stratejiler
Bireysel ihtiyaçların tatmini	Kompleks ihtiyaçların tatmini
Sanayi sektörünün ağırlığı	Hizmetler sektörünün ağırlığı
Üretim ve rekabet alanı ulusal	Üretim ve rekabet alanı küresel
Hiyerarşik bürokratik organizasyon	Ağ örgüsü, şebeke şeklinde örgütlenme
Kitlesel üretim	Tam zamanlı esnek üretim
Büyüme belirleyen sermaye-iş gücü	Büyüme belirleyen yenilik, icatlar ve bilgi
Karşılaştırılmalı üstünlüğün kaynağı ölçek ekonomileri, düşük maliyet	Karşılaştırılmalı üstünlüğün kaynağı kapsam ekonomileri, yenilik ve kalite
Ar-Ge düşük öneme sahip	Ar-Ge yüksek öneme sahip
Diğer firmalarla ilişkiler söz konusu değil	Diğer firmalarla işbirliği, ortaklık, sinerji, birleşme söz konusu
Maddi varlıklar görece daha önemli	Gayri maddi varlıklar görece daha önemli

Kaynak: Kurtulmuş (1996, 101)

3.4.3. Bilgi İşçileri

Ekonomi de ki dönüşümle birlikte çalışanların yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Vasıfsız işgücünün çalışma hayatındaki yeri giderek azalırken, yüksek vasıflı işgücüne ihtiyaç artmaktadır. Çünkü fabrikalarda makinaların yaptığı işler çoğalmış, standart iş yapan işçiye ihtiyaç kalmamıştır. P. Drucker “Kapitalist Ötesi Toplum” (Post Capitalist Society) adlı eserinde yeni süreçle birlikte üretim araçlarının artık ne toprak, ne de sermaye olduğunu; yeni üretim aracının bilgi olduğunu belirtmiştir. Bu yeni sürecin temel faktörü olarak “bilgi işçisi”ni ön plana çıkarmaktadır. Drucker bu düzene hâkim olan yeni sınıfın bilgiyi verimli kullanabilen bilgi işçileri olacağından söz etmektedir. Drucker’in

(1994) tespitlerinden anlaşıldığı üzere, bilgi toplumuna geçiş, ekonomik yapı ile birlikte sosyal alanda büyük bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Bugünkü ekonomik sistem yenilikçi, eğitilmiş, üretken işçiye ihtiyaç duymaktadır. Drucker'ın (1994: 16) deyişiyle bu işçi "bilgi işçisi"dir. "Bugünün küresel rekabet ortamında dünyada en kıt olan şey artık sermaye olmaktan çıkmıştır. Kıtlık, iş yapma vasfı olan kalifiye eleman konusunda yaşanmaktadır" (Arıkan, 1997: 36). Standart işleri makineler yaptıkça, dünyada vasıfsız elemanlarda giderek önemini kaybedecektir. Bilgi ekonomisinde fark yaratan, kaliteli ürün ortaya çıkaran nitelikli insan gücünün önemi artacaktır.

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, bilgi tabanlı mesleklerin sayısını arttırmıştır. Bununla beraber her geçen gün yeni meslekler gündeme gelmektedir. Ortaya çıkan yeni mesleklerin bazıları şunlardır;

- Veri Tabanı uzmanları
- Network uzmanları
- E-ticaret uzmanı
- İnternet stratejileri danışmanı
- Bio-teknoloji uzmanı
- Risk sermayesi uzmanı

Bilgi işçileri, belli bir konuma, zamana ve kuruluşa bağlı kalmadan çalışmaktadırlar. Kendilerine verilen işleri, bilgi ve iletişim teknolojileriyle yerine getirmektedirler. Bu işçilerin sahip olduğu güç, onlara ekonomik ve sosyal statü kazandırmaktadır. Yeni dönemin ekonomik anlayışında iş gücünde aranan nitelikler şöyle sıralanmaktadır; iletişim kurma becerisi, iş zekası, özgüven, sorumluluğu kabul etme isteği, inisiyatif, esneklik, dinleme becerisi, analitik düşünce yeteneği, enerji düzeyi, hayal gücü, kendini keşfetmek, adanmışlık, verimlilik, hayat boyu öğrenme. "Bilgi işçisi, bilgiyi üretme ve kullanma görevini üstlenen kişidir... Bilgi işçileri fiziksel ürünler üretmek yerine karar vermekte ve nesnelere çok fikirler ile çalışmaktadırlar. Bilgi işçileri, kas gücünden ziyade zihinsel süreçler üzerinde odaklanmakta ve tekrarı olmayan görevleri yerine getirmektedirler... Bilgi işçileri için odak noktası işin nasıl yapıldığından çok görevin ne olduğudur. Burada işçiler görevlerine odaklanmakta ve kendilerini görevlerini yerine getirmekten alıkoyan

engellerin üstesinden gelmektedirler”(Mohanta, 2010: 3-7; aktaran Işık ve Kılıç, 2013: 33).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİ TOPLUMU OLMA SÜRECİNDE TÜRKİYE

4.1. BİLGİ TOPLUMU VE EKONOMİSİ AÇISINDAN TÜRKİYE

Dünyadaki toplumların şuan ki durumları, bilgi toplumu olma noktasında farklılık göstermektedir. Toplumların yapısal özellikleri, öncelikleri, alt yapıları farklılık gösterdiğinden her birinin de değişim ve dönüşüm karşısında yaşadığı sonuç farklılık göstermektedir. Bilgi toplumu kavramı dünya da çok önceden araştırılmaya başlanmış, uygulamaya geçilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye de bu durum pek de eskiye dayanmamaktadır. Türkiye'nin sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış olması, bilgi toplumu aşamasına geçişini de zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin sanayileşme durumuna baktığımızda yarı sanayileşmiş bir toplum olduğu, işlenmiş mal ithalatıyla bugünkü halini koruduğunu söyleyebiliriz. Buna karşın bugün sanayileşmiş ve bilgi toplumuna girmiş ve ya girmek üzere olan toplumlara bakıldığında, hepsinin teknoloji üretebilir halde olduklarını biliyoruz. “Gelişmiş ülkelerin oldukça geride bıraktıkları, ancak hala Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, sanayi uygarlığının modernite projesini yaşama geçirmenin mücadelesinin verildiği bir ortamda, bilgi toplumunun ve onun kültürel mantığı olan post-modernitenin son dönemde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığını görmekteyiz” (Kutlu, 2000: 97).

4.1.1 Türkiye’de Bilgi Toplumuna Geçiş

1900’lerde tüm dünyada sanayileşme çabaları vardı. Örneğin İngiltere, Almanya gibi ülkeler bilinçli bir şekilde sanayileşmeye yön vererek bu aşamayı diğer ülkelere göre önde geçme arzusu içindeydiler. Batıdan biraz geç sanayileşme içine giren Japonya’da, devletin de desteğiyle büyük bir seferberlikle arayı kapatma çabasına girmiştir. O dönem Osmanlı’da ise böyle bir çaba görülmemiştir. “Cumhuriyetin ilanından önce ve sonra değişimin düşünsel boyutu büyük hız

kazanmıştır. Savaşlar ve Büyük Taarruz sonrası, ülkenin toplumsal konumunu da yeniden yapılanma sürecine sokan Mustafa Kemal'in, Cumhuriyetin ekonomik yönden gelişmesinde de etkin olan ilkesi "Devletçilik" olmuştur. Atatürk döneminde ekonomik politikalar, kısmen başarılı olabilen bir özel teşebbüs ve hükümet denetimi, kontrolü, katılımıyla yürütülmüştür" (Nair, 2008: 222). Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayileşme = devlet politikası olarak ele alınmıştır. Bu dönem de sanayileşme çabaları 1930'larda başlamış ve 1960'larda devam etmiştir. "1960'lara kadar bilim ve teknolojik çalışmalar sadece üniversitelerin akademik ortamlarında kalmış, 1960'larda başlayan devlet politikası haline dönüştürme çabası ancak 1990'larda etkisini göstermeye başlamıştır" (Yalçın, 2005:9). 1990'larda üniversite dışına çıkan bilim ve teknoloji çalışmaları beraberinde bilgi toplumu kavramının tartışılmasına yol açmıştır.

Türkiye'de bilgi toplumu 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bilgisayarların gündelik hayata girmesiyle sürekli gündeme gelmektedir. Bilgisayar ve sonrasında internet kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, "sanayi çağı bitti, internete bağlandık mı bütün bilgilere ulaşıyoruz" düşüncesi egemen olmuştur. Bu düşünce, bugün bile kimilerimize doğruymuş gibi gelebilir. Ama bunun yanında iki temel sorun vardır. Birinci sorun masanın üstüne bilgisayar koymakla bilgi toplumu olunmamakta, bilgi çağı yaşanmamaktadır. Burada önemli olan o bilgisayardan etkin ve verimli şekilde yararlanabilmektir. Bireysel olarak verimli bilgiye ulaşmak toplumsal olarak da bilgi ve iletişim teknolojilerini üretebiliyor olmak gerekmektedir. İkincisi ise 'internet'. İnternet, bilimsel bilgiye değil, kaynağı belli olmayan bilgiye erişim sağlamaktadır. Oysa önemli olan kaynağı belli bilimsel bilgi üretmek ve ona erişebilmektir. Türkiye'nin de en büyük iki sorunu budur. Onun içindir ki, bilgisayarlarla klavye başında yaşamadan önce, üreten bir toplum hâline gelinmesi şarttır.

Türkiye'de bilgi toplumuna geçişin getirdiği diğer sorunlardan biri de kültürel gecikmedir. Erkan (1998: 130) bu sorunu şöyle vurgulamaktadır; "Türkiye'de var olan kültür ile ithal teknoloji arasında bir kopukluk kalmış ve teknolojiyi üretmenin ön koşulları yaratılmamıştır. Türkiye ne sanayi toplumunun ne de bilgi toplumunun teknolojisini kendisi üretmemektedir. Bu teknolojik gecikmenin temelinde, bir kültür gecikmesi yatmaktadır. Kültürel alan, insanlara geçmiş kuşaklardan miras kalan değer, norm, düşünce biçimleri, dünya görüşü ve davranış kalıplarını kapsar.

Teknolojik değişmeden kültürel değişmeye uzanan yolda, ekonomik, sosyal ve politik unsurlar daha hızlı değişirken, insanoğlu sahip olduğu kültür normlarından kolay kolay vazgeçemez. İşte bu durum, kültürel gecikmeye neden olur”.

Sanayi devrimiyle, batı toplumunun yüzyıllar içinde geçirdiği süreci, Türkiye 80 sene içinde başarmaya çalışmıştır. Doğal olarak bu süreç birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu süreçten kaynaklanan ekonomik ve siyasi sorunlarını çözmeye çalışan Türkiye, uzun yıllar boyunca bilim ve teknoloji konusunda üretmekten uzak kalmıştır. Halen daha sanayileşme sürecini tamamlayamayan Türkiye, şimdi sanayi toplumlarının geçirdiği bilgi toplumuna geçiş sürecini yakalama çabasına girmesi büyük sorunlara yol açmaktadır. Bu önemli sorunların çözümü, bilim ve teknolojide üretme noktasında tıkanmaktadır.

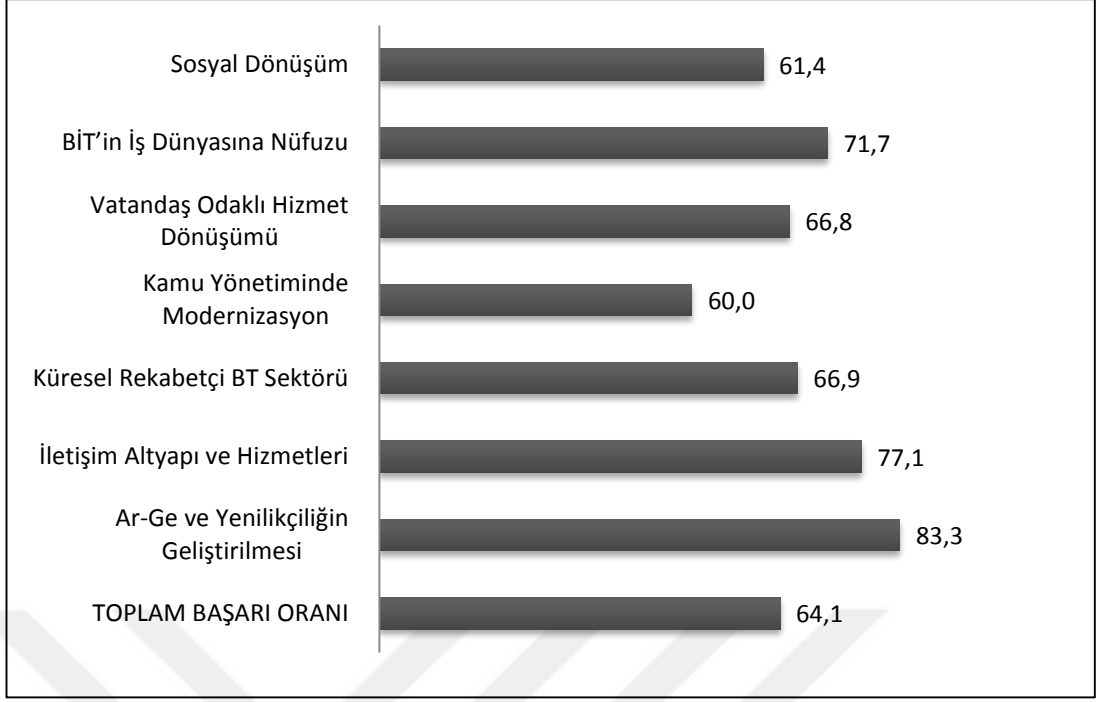
4.1.2 E-Türkiye Çalışmaları

Ülkemiz bilgi toplumuna geçiş konusunda uygulama da batılı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Birçok ülkenin somut çalışmalarla devlet politikası haline getirdiği dijitalleşme çabaları ülkemiz de son on beş yıldır gündemdedir. Türkiye'nin 2001 yılında AB'ye aday ülkeler için tasarlanan e-Avrupa girişimine katılması ile Türkiye'de bilgi toplumuna dönüşüm çalışmaları 2000'li yılların başından itibaren hız kazanmaya başlamıştır. Türkiye AB'ye aday diğer ülkelerle birlikte e-Avrupa+ Eylem Planına uyum sağlayacağını kabul etmiştir. Bu plana uyum çalışmaları, DPT bünyesinde kurulan Bilgi Toplumu Daire (BTD) Başkanlığı tarafından yürütülmektedir (DPT, 2004: 32). Bu çalışmalar BTD Başkanlığı tarafından tek elden yönetilmeye ve düzenlenmeye çalışılsa da uygulamalar toplum düzeyine indirgenememektedir. Çalışmaların kamu ve özel şirketler düzeyinde kalması toplum ile devlet arasında kopukluğa sebep olmaktadır. Türkiye'nin ciddi bir bölümünde halen bilgisayar ve iletişim teknolojileri olmadığını düşünürsek dijitalleşme çalışmalarının ne kadar yerinde olduğunu tartışabiliriz.

Türkiye'de 2003 yılında başlatılan “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” ile bireysel çalışmalar, tek proje altında toplanarak hızlandırılmaya çalışılmıştır. Bu projenin amacı, vatandaşlar, şirketler ve kamu ile tüm toplumun bilgi toplumuna dönüşümünün uyum içinde yürütülmesini sağlamaktır. “Türkiye'nin Bilgi

Toplumuna Dönüşüm Politikası” hazırlanarak e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu dönüşüm politikası belgesinde, Türkiye’nin bilgi toplumuna dönüşüm vizyonu; Bilim ve teknoloji üretiminde odak noktası haline gelmiş, bilgi ve teknolojiyi etkin bir araç olarak kullanan, bilgiye dayalı karar alma süreçleriyle daha fazla değer üreten, küresel rekabette başarılı ve refah düzeyi yüksek bir ülke olmak şeklinde belirlenmiştir. (E-devlet Kapısı, 2016) Bu tanıma bakıldığında da üreten insanın ana nokta olduğu açıktır. Türkiye’nin bu vizyonu gerçekleştirebilmesi için öncelikle genç nüfusunu “üreten birer insan” haline getirmesi gerekmektedir. Bu sürecinde başlangıcı eğitimden geçmektedir.

Türkiye’nin bilgi toplumuna dönüşümü gerçekleştirilmesine yönelik ilk defa 2005 yılında 2006–2010 dönemini kapsayacak olan “Bilgi Toplumu Stratejisi” hazırlık süreci başlatılmıştır. 2015 yılında ise 2015-2018 dönemini kapsayan rapor sunulmuştur. 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı öncelikli hedefleri; sosyal dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş dünyasına nüfuzu, vatandaş odaklı hizmet dönüşümü, kamu yönetiminde modernizasyon, küresel rekabetçi bilgi teknolojileri sektörü, rekabetçi, yaygın ve ucuz iletişim altyapı ve hizmetleri, Ar-Ge ve yenilikçiliğin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu önceliklerle 2006-2010 eylem planında yüzde 64.1 başarı sağlanmıştır. Orana bakıldığında ortalamanın üstünde olması gelecek için yükselişin habercisidir. Ancak 2016 yılına geldiğimiz de bu hedeflerin ne kadar gerçekçi olduğu tartışma konusudur. 4,5G çalışmaları, e-türkiye çalışmaları ile iletişim ve vatandaş odaklı hizmetler sunulsa da toplumun genelini etkileyen ve toplumun bu değişim ve dönüşümden haberdar olmasını sağlayan etkin çalışmalar bulunmamaktadır. Bu hedefler arasında belki de en önemlisi olan “sosyal dönüşüm” çalışmaları toplumun genelini kapsamadan belli bir kısım da devam etmektedir. Bu durum da toplumsal ayrışmaya neden olmaktadır.

Şekil 1: Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planında (2006-2010) Eksenler İtibarıyla Başarı Oranları, 2012

Kaynak: 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı (2015: 13)

Kendine 100. yılı 2023 için her alanda farklı hedefler belirleyen ülkemiz için TÜBİTAK (2004) tarafından, refah toplumuna ulaşma sürecinde bilgi ve teknolojiden etkin bir şekilde yararlanmak amacıyla “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi” hazırlanmıştır. “Vizyon 2023 Projesi” adlı bu çalışmanın teması; bilim ve teknolojiye hakim, teknolojiyi bilinçli kullanabilen ve yeni teknolojiler üretebilen, teknolojik gelişmeleri toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış bir refah toplumu oluşturmak olarak belirlenmiştir. TÜBİTAK tarafından Cumhuriyetimizin 100. Yılı olan 2023, Türkiye’nin vizyonu “Bilgi Çağı Sanayilerinde Öncü Türkiye” olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin bu hedefine ulaşabilmesi için, bilgi çağı fabrikalarına yani üniversite ve araştırma merkezlerine gereken önemi vermesi gerekmektedir. Örneğin ASELSAN, TÜBİTAK gibi bilgi ve teknoloji üreten merkezlerin çalışmalarını ihracat bilgi ekonomisi merkezli hale getirilmelidir.

Kurumsal çalışmaların yanında Türkiye'nin bilgi toplumu olma sürecinde özel ve yarı özel kuruluşlarda çaba sarf etmektedir. Bunların başında vizyonu Bilgi Toplumuna dönüşmüş bir Türkiye, misyonu ise Türkiye'nin bilgi toplumuna geçiş sürecini hızlandırmak olan Türkiye Bilişim Vakfı gelmektedir (<http://www.tbv.org.tr/>). Bir diğer kuruluş ise Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'dır. Bu kuruluş daha çok ülkemizde teknolojik inovasyon faaliyetlerini destekleyerek ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırma çabasıdadır (<http://www.ttg.gov.tr/tr>). Türkiye Bilişim ve Teknoloji Politikası amacı ise; bilim ve teknoloji ile barışık, ulusal inovasyon sistemini kurmuş, bilim ve teknoloji üretme de yetkinleşmiş, bilim ve teknolojiyi hızla ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme becerisini kazanmış, dünya bilim ve teknolojisine, insanlığın bu ortak mirasına katkıda bulunan ülkeler arasında saygınlığına sahip bir Türkiye yaratmak olarak belirlenmiştir. Yukarı da vurgulamaya çalıştığım, ülkenin farklı kurumları tarafından hazırlanan amaç, vizyon ve misyon kriterlerine bakıldığında ortak noktanın, bilgi ve teknoloji üreten ve bu ürettiği meta ve hizmetleri toplumun refahı için kullanan yeni bir Türkiye yaratmak olduğunu görüyoruz. Burada üstünde durulması gereken nokta sadece bilgi ve teknoloji üretmekle bilgi toplumu olunamayacağıdır. Yapılan bu çalışmalar da yararın topluma nüfuz etmesi, toplumun yaşam standardını artırması amaçlanmalıdır. Görüldüğü gibi ülkemizde üretilen az sayıda bilgi ve teknoloji çalışmaları toplumun belli bir kesiminde sınırlı kalmaktadır. Bu sorunun çözülmesi sosyal adalet ve iletişimden geçmektedir.

Ülkemiz de bilgi toplumu çalışmalarının topluma en fazla yansıdığı aşama "e-devlet kapısı" uygulamasıdır. Vatandaşın, kamu ve özel hizmetlere her yerden ve istediği zaman erişebilmesi amaçlanan e-devlet hizmetlerinin bazıları aşağıda listelenmektedir:

- T.C. Kimlik Numarası Sorgulama
- SSK Hizmet Sicil Sorgulama
- SSK Emeklilik Günü Sorgulama
- Araç Vergi Borcunu Sorgulama
- Doğalgaz Fatura Sorgulama
- A.Ö.F. Sınav Sonuçlarını Sorgulama
- LES Sonuçlarını Sorgulama

- KPDS Sonuçlarını Sorgulama
- PTT Posta Kodu Sorgulama
- Vergi Kimlik Numarası Sorgulama
- Kayıp Şahıs Sorgulama
- Sürücü Ceza Puanı Sorgulama
- OGS Bakiye Bilgi Sorgulama
- Çalıntı Kayıp Cep Telefonu Sorgulama
- Emeklilik Yaşı Sorgulama
- Gelir Vergisi Sorgulama
- Emekli Maaşını Sorgulama
- İSKİ Borç Sorma
- Vergi Kimlik Kartı Sorgulama
- Milli Eğitim Bakanlığı Portalı
- Y.Ö.K.-Tez Arama
- Milli Kütüphane Veritabanı
- Çalıntı Araç Sorgulama
- Kazaya Karışan Araç Sorgulama (E-Devlet Kapısı)

Ülkemizin bilgi toplumuna dönüştürülebilmesi ve bilişim teknolojilerini hem kullanan hem de üreten bir yapıya gelmesi için gerekli stratejilerin belirlenmesi amacıyla, 10-12 Mayıs 2002 tarihleri arasında Ankara’da Başbakanlık Müsteşarlığı, Türkiye Zeka Vakfı, Türkiye Bilişim Derneği, Türkiye Bilişim Vakfı ve Türkiye Bilgi İşlem Hizmetleri Derneği tarafından “Türkiye Bilişim Şurası” düzenlenmiştir. Şura çalışmaları kapsamında, Türkiye’de bilişim sektörünün gelişimi, iletişim altyapısı, e-ekonomi, e-devlet, hukuk, eğitim, Ar-Ge konularında çalışma grupları oluşturulmuştur (Türkiye Bilişim Şurası, 2002a: 2). Tüm bu yapılan planlar ve toplantılar göstermektedir ki ülkemiz de bu konuda ki çalışmalarda bir süreklilik yoktur. Siyasi istikrara rağmen bilgi toplumuna geçiş konusuna yeteri kadar önem verilmemekte ve süregelen çalışmalar yapılmamaktadır. Her dönem bilgi ve iletişim teknolojilerinin insan ilişkilerinde yarattığı değişim ve dönüşümler incelenerek toplumun gittiği yol değerlendirilmelidir.

Farklı kollardan yapılmaya çalışılan tüm bu e-devlet çalışmalarının en büyük sorunu güvenlik zafiyetidir. Bireylerin T.C. kimlik numaraları, doğum yerleri ve tarihleri, adresleri gibi hayati birçok bilgiyi hafızasında barındıran bu veri tabanlarının dolandırıcılara karşı korunması devlet mesuliyetindedir. Ne yazık ki ülkemiz de dijitalleşme çalışmalarında bu konuya yeteri önemi verilmemektedir. Yakın zamanda yaşanan 50 milyona yakın bireyin kimlik bilgilerinin çalınması buna en açık örnektir. Bu örnek yapılan çalışmaların nicelik değil nitelik açısından maximum seviye de gizlilik ve verimlilikle gerçekleşmiyor olmasını gündeme getirmektedir. Bu teknolojik yenilikler, vatandaş yararına sürekli olmaz ve güvenlik zafiyeti ile büyük sorunlara sebep olursa bundan sonra gelecek olan teknolojiyi kullanma da toplumun bakış açısı ve güvenilirlik önyargısı büyük engel olacaktır.

4.1.3. Türkiye’de Bilgi Ekonomisi Alanındaki Çalışmalar

Dünyada ki toplumların mevcut durumları, bilgi toplumu olma noktasında farklılık göstermektedir. Tanımlanmasında bile ortaya çıkan farklılıklara rağmen, bu toplum yapısını biçimlendiren en büyük özelliği bilgi hizmetleri sektörünün ekonomide önemli bir yer tutmasıdır. Bilgi toplumunun gerekliliklerinden olan, ekonomi de bilgiye hızlı ve sürekli ulaşmak söz konusu olduğunda Türkiye’nin bu konuda sınıfta kaldığı söylenebilir. Bununla beraber bilgi tabanlı hizmetlerin karşısında diğer sektörlerin daha fazla önem kazandığını söyleyebiliriz. A.B.D., Japonya gibi ülkelerin bilgi ekonomisi tabanlı hizmetlere önem vererek, tarım, tekstil gibi sanayi tabanlı hizmetlerinde diğer ülkeleri fabrika olarak kullandığı ortadadır. Milli gelirlere bakıldığında bu ülkelerde sanayi tabanlı hizmetlerin toplam hizmetlere oranı %3 iken, Türkiye’de bu oran %15tir. Ancak 2015 yılında A.B.D. ekonomisinin % 2,4, dünya küresel ekonominin %3,5 buna karşılık Türkiye ekonomisinin % 4 büyüdüğünü vurgulamak gerekir. Burada da fark dünya da Türkiye’nin ham madde ihracatında önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye Bilişim Şurası 2002 yılı raporunda, bilgi ekonomisi açısından Türkiye’nin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditleri ayrıntılı bir tablo ile sunmuştur.

Tablo 9: Bilgi Ekonomisi Açısından Türkiye'nin Güçlü Ve Zayıf Yönleri, Fırsatlar Ve Tehditler

GÜÇLÜ YANLAR	ZAYIF YANLAR
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aktif nüfus ➤ Çok sayıda KOBİ ➤ Girişimci ruh ➤ Türk insanının pratik zekaya sahip olması ➤ Coğrafi konum ➤ Etkileşimi seven bir toplum ➤ Yeniliklere açıklık ➤ Dinamik bir ekonomik yapı ➤ Siyasal istikrar varlığı ➤ Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payının artış trendinde olması ➤ Rekabetçi bir Ar-Ge teşvik kanununu varlığı ➤ Artan patent başvuruları ve patent başvurularının desteklenmesi ➤ Ar-Ge yapmak için yeteri kadar teknoparkların var olması ➤ Uluslararası standartlar uygun iş yapabilme becerisinin varlığı 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ e-ekonomi konusunda vizyon ve strateji olmaması ➤ Takım oyunundan uzaklık ➤ Yaratıcı olunmaması/İnovasyon eksikliği ➤ Sermaye eksikliği ➤ Yüksek üretim maliyetleri ➤ Coğrafi konum-komşular ➤ Devletin fazla denetimci olması ➤ Eğitilmiş insan gücü ➤ Teknolojik altyapının yetersizliği ➤ Yaşam kalitesinin coğrafi dağılımının dengesizliği ➤ Bilim-teknoloji-üretim döngüsünün var olmayışı ➤ Uluslararası üretim standartlarına uygun olunmaması ➤ İşbirliklerinin sınırlı olması ➤ Kayıt dışı ekonomi ➤ İşgücü pazarının esnek olmaması ➤ Türkçe içeriğin az olması ➤ Yabancı dil, özellikle İngilizce bilen nüfusun az olması ➤ Üniversitelerde Ar-Ge yapabilme yeteneğinin ön plana çıkarılmaması ➤ Uzman Ar-Ge personelinin azlığı ➤ Hukuk güvenliğinin yeteri ölçüde sağlanamaması ➤ Sanayide Ar-Ge birikim yetersizliği ➤ Teşvik edilen bölgelerin nitelikli personel tarafından tercih edilmemesi
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> ➤ AB üyelerinin kriz içinde bulunması ve Türkiye'nin AB adaylık sürecinin devam etmesi ➤ Diğer ülkelerin hatalarından ders alınması 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Küresel şirketlerin Türkiye pazarında var olması ➤ Teknoloji yatırımlarının bilinçsizce yapılması ➤ Geç kalınması

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bilişim teknolojisinin hızlı elde edilebilir olması ➤ BT servis sağlayıcılığı ve dış kaynak kullanımına artan küresel talep ➤ Küresel şirketlerin Türkiye pazarından var olması ➤ KOBİ'lerin dış pazara açılabilmesi ➤ Uzun vadede yeni iş olanakları yaratılması ➤ Az gelişmiş bölgelerin yeni ürünlere erişebilmesi ➤ İş hayatı ve akademi dünya arasında iş ortaklarının oluşturulmasında atıl bir durumun varlığı 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sayısal uçurum ➤ Düşük verimlilik nedeniyle rekabet avantajının kaybedilmesi ➤ İhtiyaç duyulan yetkinliklerin değişmesi ➤ Tüketicilerin elektronik ticarete güvensizliği ➤ Rakip ülkelerde güçlü sektörel teknoloji platformlarının varlığı ➤ Türkiye'ye karşı ön yargıların olması
---	--

Kaynak: Türkiye Bilişim Şurası, E-Ekonomi Çalışma Grubu Taslak Raporu (2002a: 90-91)

Ayrıntılı olarak yukarıda görüldüğü gibi bilgi ekonomisi açısından Türkiye'nin kazandığı fırsatlara karşın dezavantajları oldukça fazladır. Özellikle aktif nüfusunun, coğrafi konumunun ve siyasi istikrarının verdiği avantajları; teknoloji üretememesi ve bununla beraber dışarıdan aldığı teknolojiyi toplumun mevcut kültür altyapısına oturtamaması, aktif nüfusa karşın uzman çalışanın azlığı, devletin tüm bu Ar-Ge çalışmalarına yeteri kadar destek vermemesi ve e-ekonomi alanında somut bir strateji olmaması dezavantaj olarak sıfırlamaktadır. Ne kadar Avrupa'dan teknoloji alınarak bilgi temelli ekonomi geliştirilmeye çalışılsa da ulus olarak geç kalınmış olunması ve toplumda bu konuda bilinç yeşertilememesi en büyük engellerdendir.

Türkiye ekonomisi, bilgi ekonomisi açısından değerlendirmeye tabi tutulduğunda ortaya çıkan sonuç pek de iç açıcı değildir. "Türkiye tarım toplumu ağırlığı taşıyan görüntüsüne rağmen, üretimde modern teknolojiyi tam anlamıyla kullanıma sokamamış, bilimsel bilgi birikimini tarımsal üretimde tam anlamıyla kullanamamış, fazla tarımsal iş gücüne karşın, hem zaman, hem emek hem de üretim kaybını yaşamaya devam etmektedir" (Nair, 2008: 248). Ancak Türkiye ekonomisi çok gerilerden gelerek önemli mesafeler kat etmiştir. Ülkemizde yapılması gereken ilk iş, aktif nüfusu bu yeni yapı yapının gereklilikleriyle donatmak, bilginin öneminin bilincine varılmasını sağlamaktır. İkinci olarak ise, üniversitelerde ki Ar-Ge çalışmaları ve bilimsel faaliyetlere maddi manevi destek olunmalıdır.

4.1.4. Türkiye’de Sosyal Alanda Bilgi Toplumu Çalışmaları

Türkiye’de, bilgi toplumunun değişim ve dönüşüme uğrattığı en önemli alan sosyal hayattır. Türkiye’nin aile yapısından kültürüne, günlük alışkanlıklarından çalışma hayatına kadar her kademesi farklılaşmıştır. İki kıtayı birbirine bağlayan Türkiye, dünyanın en önemli stratejik konumuna sahip ülkelerdendir. Sahip olduğu olumlu iklim koşulları ve yeraltı kaynakları ülkemizi her alanda ön plana çıkarmaktadır. Ülkemizin Avrupa’dan ve Orta Doğu’dan fazla göç almasıyla gün geçtikçe daha da farklılaşan etnik yapısı farklı kültürel kimlikleri içinde barındırmaktadır. Bu konuda toplumun çekirdeğini oluşturan aile ve gençlere, geleceğine yön veren çalışma hayatına ve kentsel dönüşümüne değinmek yararlı olacaktır.

4.1.4.1. Aile Yapısı ve Gençler

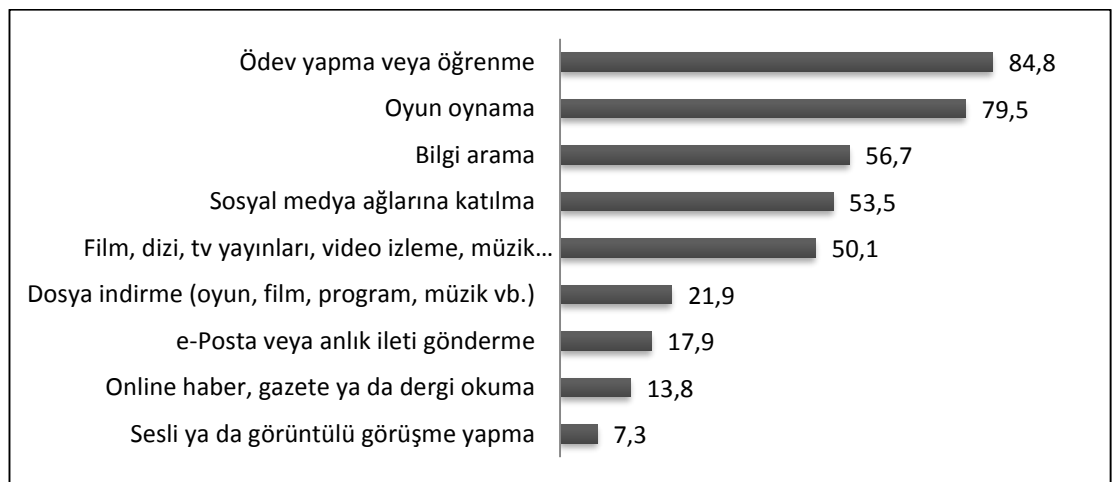
Teknolojik yenilikler Türk toplum yapısında olumlu ve olumsuz birçok değişikliğe yol açmaktadır. Bilgisayar, internet, telefonlar gibi birçok yenilik toplumsal hayatta, insanların davranış ve alışkanlıklarında değişikliklere yol açacak potansiyele sahiptir. İnternet, sosyal ve kültürel bir ağıdır. Bu ağı ne yazık ki günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olarak kullanmaktayız. Sosyal ağlar artık aileden arkadaşlık ilişkilerine, iş hayatına kadar bütün sosyal yapıyı değiştirmektedir.

İnternet ortamı belli bir sosyal sınıfa, dine, ırka değil herkese açık bir ortamdır. Televizyon ve radyo gibi tek taraflı değil interaktif bir araçtır. Böylece internet, coğrafi ve zaman sınırlaması gibi kavramları geçersiz kılarak farklı uluslardan insanları bir araya getirmektedir. Farklı toplumlarla kültürel alışverişi giren Türk toplumu, kendi etnik yapısına ve gelenek ve göreneklerine uygun olmayan birçok davranış kurallarını benimsemek zorunda kalmıştır. Ancak toplumun genel olarak bu alışverişe olumlu bakıyor olması bağımlılık sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Genel olarak internetin, etkilediği en önemli toplumsal kurum aile yapısıdır. Aile birlikteliğinin önemini kaybetmesiyle aile içinde parçalanmalar yaşanmaktadır. “Türk toplumunda yetmişli yıllar ve öncesinde sıklıkla görülen “geniş aile” modelinin yerini, sanayileşme ve kentleşmenin doğal sonucu olarak hızla anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan “çekirdek aile” modeli almaya başlamıştır”(Nair, 2008: 254). Çalışma hayatına atılan kadının kazandığı ekonomik bağımsızlık buna zemin hazırlamaktadır. İnternet ortamında tanışılan yeni arkadaşlıklar hem aile büyüklerini hem de çocukları bağımlı yapmaktadır. Teknoloji, çocukların eğitiminde ve yetiştirilmesinde avantaj olduğu kadar dezavantajları da beraberinde getirmektedir.

Çağımızın bilgi çağı, toplumumuzun bilgi toplumu olması hem ülkemizin kalkınması açısından hem de bizlerin refah bir ortamda yaşamamız açısından önemlidir. Ancak internet, günümüz ailelerin de çocuklarını yetiştirme konusunda şüpheler yaratmaktadır. Bu teknoloji içerdiği yarar ve sınırlamalarıyla çocuklar ve gençler tarafından daha aktif olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde sanal okullar, sanal üniversiteler, sanal kurslar ve hatta sanal kütüphaneler gittikçe yaygınlaşmaktadır. İnternet, eğitimde zaman ve mekan kavramlarını ortadan kaldırmış, eğitim sisteminde cinsiyet, yaş ve sosyal sınıf farklılıklarının önüne geçmektedir. İnternet temelli e-egitim gençlere sunduğu olanaklarla yaşam boyu kendilerini geliştirmeyi sunmaktadır.

Şekil 2: 6-15 Yaş Grubu Çocukların İnternet Kullanım Amaçları, 2013

Kaynak: TÜİK, 6-15 Yaş Grubu Çocukların Bilişim Teknolojileri Kullanımı Ve Medya Araştırması, 2013; aktaran 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı (2015: 52).

Bugün gençlerde yaşanan en büyük sorunların başında bilgisayar ve internet bağımlılığı gelmektedir. Gençlerin yetiştirilmesinde önemli bir yere sahip olan bilgisayarlar günümüzde 2 yaşındaki çocukların bile kullanabileceği konumdadır. Bu durum gençlerin küçük yaşta teknolojiyle tanışmasına ve elektronik kavramlara aşina olmasını sağlamaktadır. Bununla beraber bilgisayarın gençlerin hayatına olumsuz etkileri de göz ardı edilmemelidir. Eğitime ayıracakları vakiti oyun oynamaya harcamaları veya sosyal ağlardan kötü niyetli insanların tacizine maruz kalmaları büyük bir sorundur. Günümüzde artan dolandırıcılık ve çocuklara taciz, tecavüz olayları dolaylı olarak bilgisayar teknolojisinin bizlere getirdiği en büyük zararlardan biridir. Yukarıda ki şekil 6-15 yaş arası çocukların 2013 yılında interneti hangi amaçlarla kullandığının göstergesidir.

Tablo 10: Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2013

Seçilmiş Göstergeler	Erkek	Kadın
İlk evlenme yaşı	26,8	23,6
Okur-yazar olmayan nüfus oranı %	1,9	9,4
Yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı %	15,1	10,7
İstihdam oranı %	65,2	27,1
İşgücüne katılım oranı %	71,5	30,8
Genç işsizlik oranı	17,9	21,9

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın (2014)

Bilgi toplumu teknolojisinin getirdiği yeniliklerle değişen aile yapısı ve çalışma hayatı ile kadın- erkek arasında ki yaşam standarttı farkı ortadan kalkmaktadır. Çocuk yaşta evlendirilen kızların ilk evlenme yaşı artmıştır. Okuma yazma oranının artması ile birlikte kızlarda üniversite eğitimi artık olağan hale gelmiştir. Türkiye genelinde demografik farklılıklarla bu oran değişse de eski anlayış yerini bilgi toplumunda bilinçli, gören-öğrenen ailelere bırakmaya başlamıştır. Ancak eğitim de yaşanan bu gelişmenin kadın istihdamında yaşandığı söylenemez. Bilgi toplumunun iş hayatına getirdiği yeni iş alanlarına karşın yöneticilerin kadın istihdamı konusunda çelişkileri vardır. “Kuşkusuz Türk toplumunda kadının çalışma yaşamı içinde yer almasını engellediği düşünülen ve bir kısmının dini öğelerle bütünleştirilebileceği geleneksel normlarda egemendir. Çağın değişen koşulları içinde bu normlar zayıflasa da, toplumun birçok katmanında hala varlığını sürdürmektedir” (Nair, 2008: 257). İşsizlik oranının çift haneli rakamlarda olduğu ülkemizde kadın istihdamına yönelik atılımlarda bulunulmalıdır.

Aslında Türkiye, seksenli yıllardan sonra modern toplum olma yönünde önemli adımlar atmış ve bu adımlar iki binli yıllara gelindiğinde daha da hız kazanarak toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Türkiye, toplumsal yapısıyla farklı görüntüler taşımaktadır. Laik bir Cumhuriyet rejimini benimsemiş, demokratik Müslüman ülke olma kimliği ile diğer Müslüman ülkelere bir model oluşturmaktadır. Doğunun en batısında, batının da en doğusunda olmasıyla farklı kültürel kimlikleri bünyesinde taşımaktadır.

Uzun yıllardır kendi gelenek ve görenekleriyle gelen Türk kültürü, belki de tarihinde ki en büyük değişikliği teknoloji yüzünden yaşamaktadır. Ülkemizin barındırdığı farklı kültürel kimlikler teknolojinin etkisiyle kopma noktasına gelmiştir. Avrupalı toplumları örnek almaya meyilli olan ülkemizde teknolojinin en büyük zararı olarak kültürel asimilasyonu görebiliriz.

4.1.4.2. İşsizlik

Türkiye'nin uzun yıllardır en büyük sorunlarından biri işsizlik konusudur. Tarım toplumu görüntüsünden kurtulamayan ülkemizde tarımda mevsimlik işçi olarak çalışanların sayısı oldukça fazladır. Teknolojik gelişmelerle beraber şehirlerde açılan yeni iş kollarına rağmen Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2015 yılı Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 39 bin kişi artarak 3 milyon 103 bin kişi olmuştur. İşsizlik oranı ise 0,2 puanlık azalış ile %10,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde; tarım dışı işsizlik oranı 0,3 puanlık azalış ile %12,4 olarak tahmin edilmiştir. 15-24 yaş grubunu içeren genç işsizlik oranı 0,6 puanlık azalış ile %18,5 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran 0,2 puanlık azalış ile %10,5 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK: 2015).

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planında istihdam konusunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin önemi vurgulanmıştır. Planda nitelikli insan, güçlü toplum hedefi çerçevesinde sağlık, adalet, güvenlik, sosyal koruma, kültür ve sanat, istihdam ve çalışma hayatı, sosyal güvenlik, nüfus dinamikleri, kamuda stratejik yönetim ve kamu hizmetlerinde e-devlet uygulamalarında yenilikçi ve ülkemizi 2023 hedeflerine ulaştırmaya katkı sunacak politikaların izlenmesi

planlanmıştır. Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümünü hızlandırmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanılması, bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamı geliştirilmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanılması ve bu teknolojilerin üretiminde yerli katma değerin artırılması temel amaçtır. Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm faaliyetlerinin hızlandırılması, büyümeyi desteklemek ve istihdam oluşturmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının etkinleştirilmesi gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplum genelinde nitelikli ve bilinçli olarak kullanılmasına, farklı kesimler ve bölgeler arasındaki sayısal bölünmenin azaltılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014)

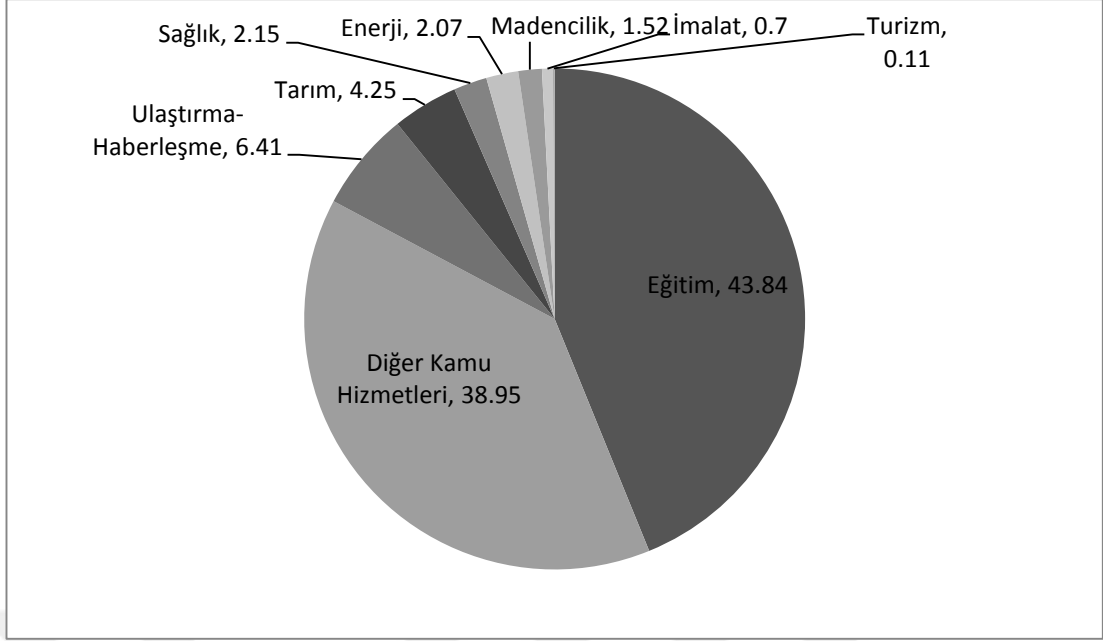
Tablo 11: Bilgi İşlem Teknolojileri Sektörü İstihdamı

Yıllar	BİT Sektörü İstihdamı	BİT Sektöründe Ar-Ge Çalışanlarının Oranı	Ar-Ge Yapan Girişimlerden BİT Sektöründe Faaliyet Gösterenlerin Oranı	BİT İstihdamının Toplam İstihdama Oranı
2003	145.227	1,7	14,6	2,2
2004	151.557	1,9	14,5	2,0
2005	165.817	2,7	21,8	1,9
2006	160.644	5,2	26,5	1,7
2007	162.392	4,0	17,7	1,7
2008	174.367	5,5	31,0	1,7

Kaynak: DPT, Bilgi Toplumu İstatistikleri, 2011

2011 yılında yapılan istatistiğe bakıldığında BİT alanında ki istihdamın ülkemizdeki toplum istihdama oranı oldukça düşüktür. Yıllar geçtikçe BİT sektöründe istihdam edilen kişi sayısı artsa da bu orana karşın toplam istihdamın daha fazla arttığı görülmektedir. BİT istihdamın da ağırlığı daha çok Ar-Ge çalışanlarına verilmektedir. Buna rağmen çift hanelerde olan işsizlik rakamlarının teknolojinin getirdiği yeni iş kolları ile istihdam arttırıldığı da tekrar tek haneli rakamlara düşmesi muhtemeldir.

Şekil 3: Kamu BİT Yatırımları Sektörel Dağılımı, 2015

Kaynak: Kamu Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Yatırımları Raporu (2015: 2)

Yukarıda ki şekil devletin kamu harcamalarında bilgi ve iletişim teknolojilerine en fazla yatırım yaptığı sektörleri göstermektedir. Görüldüğü gibi pastadan en büyük payı eğitim sistemi almaktadır. Bu payın içine Ar-Ge çalışmalarını da katmak mümkündür. Yalnız buna karşın halen milli eğitim sistemimizin -üniversite projeleri ile birlikte- ne kadar bilgi toplumu kriterlerine uygun olduğu tartışılmaya açıktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş hayatına kazandırdığı yeni iş kolları ile birlikte haberleşme alanında büyük atılımlar yaşanmıştır. Ancak ülkemizde bu konu da yeteri kadar uzman eleman bulunmaması ve altyapı eksikliği bu alanda işsizlik oranını artırmaktadır. Coğrafi konumu ile oldukça fazla yer altı kaynaklarına sahip olan ülkemizin, madencilik konusunda daha fazla teknolojik yatırım yaparak bu alandan ülkemize gelen döviz artışı sağlaması yanında aktif nüfus için oldukça önemli bir iş kapısı açması mümkündür.

Bilgi toplumu aşamasını hedefleyen ülkemiz de bireyler ve devlet eğitim ve işsizlik konularında bilinçli olmalıdır. Eğitim alanında bireyin, kendini geliştirmesine olanak tanıyan devlet bunun devamında istihdam da gençlere yardım etme çabası içinde olmalıdır. Bu tarz eğitim sistemi birçok Avrupa ülkesinde uygulanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin desteğiyle Türkiye’de eğitimin çağa uygun olarak

yeniden yapılandırılması ve ülkemizin geleceği olan ile işsizlik sorununun çözülmesi gerekmektedir.

4.1.4.3 Kentler

Bilgi toplumunda üreten kentlerin önemi oldukça fazladır. Teknoloji sayesinde dünyayı içinde barındıran bilgi kentleri, bilgi toplumu kriterlerine ulaşmış ülkelerde itici güç görevindedirler. Türkiye e-devlet, e-belediye gibi uygulamalar ile kentlere teknolojik görünüm veremeye çalışsa da altyapı sıkıntısı bu konuda ilerlemeye engel yaratmaktadır. Halen ham madde sanayisi sektörüne önem veren kentlerimiz bilgi üreten değil tüketen konumundadır. Ne yazık ki her alan da yaşanan sosyal adaletsizlik ile 81 ilimizin 81'i de birbirinden oldukça farklıdır. Ülke olarak sanayi de birinci sırada yer alan şehrimiz İstanbul'un gelişmişlik düzeyi halen tartışılmaktadır. Aşağıdaki tablo da diğer illerimizin İstanbul'un gelişmişlik düzeyinin yakalaması için gereken süre verilerek ülkemizdeki sosyo-ekonomik adaletsizlik ortaya konmuştur.

Tablo 12:Refah Liginin Dibiindeki İllerin İstanbul'a Yetişme Umudu

İller	Kişi Başına GSYİH	Kişi Başına GSYİH'DEKİ Yıllık Ortalama Değişim(1990-2000)	İstanbul'un Refah Düzeyine Hangi Yıl Yetişir?
İstanbul	4,416	1,0	
Bayburt	1,308	6,1	2025
Şanlıurfa	1,301	3,8	2045
Yozgat	1,250	1,6	2214
Adıyaman	1,250	-2,6	Hiçbir Zaman
Iğdır	1,168	3,8	2049
Mardin	1,151	2,7	2081
Kars	1,134	3,1	2066
Hakkari	1,112	2,7	2083
Van	1,118	0,2	Hiçbir Zaman
Bingöl	1,065	2,9	2077

Ardahan	1,058	4,9	2038
Bitlis	883	-1,5	Hiçbir Zaman
Şırnak	830	3,6	2068
Ağrı	824	1,9	2190
Muş	725	-0,9	Hiçbir Zaman

Kaynak: Uçkun,S., Uçkun,G. ve Latif (2002: 247)

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2014 Sonuçları”na göre ülke nüfusu, 1 milyon 28 bin 40 kişilik artışla, 2014 sonunda 77 milyon 695 bin 904 kişiye ulaşmıştır. Erkek nüfusun oranı yüzde 50,2 (38 milyon 984 bin 302 kişi), kadın nüfusun oranı ise yüzde 49,8 (38 milyon 711 bin 602 kişi) olmuştur.

İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı ise yüzde 91,8 olarak kaydedilmiştir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise yüzde 8,2 olmuştur. Bu oranlar kısmi de olsa kentlerde yaşayan, sosyal ve sanayi ile uğraşan nüfus oranını veriyor diyebiliriz. Amerika, İngiltere, Almanya gibi ülkeler de ise kent nüfus oranı %75 civarındadır. Bu oranların ulusların sanayileşmesiyle doğru orantılı olmadığını göstergesidir.

Kentlerde ki en önemli sorunlardan biri farklı kültür ve yaşam kalitesindeki insanların aynı ortamda yaşamalarıdır. Bu durum insanların birbirlerine önyargı ile bakmasına neden olmaktadır. Oysa ki bilgi toplumunda en önemli değer çoğulculuk ve hoşgörüdür. Sanayi toplumlarının merkezîyetçi özelliğine karşın bilgi toplumları çok merkezli toplumlardır. Bu durum toplumsal uzlaşmayı sağlayamamış Türkiye için oldukça önemli bir sorundur.

4.1.5. Türkiye’de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanındaki Çalışmalar

Hayatımızın her alanını etkileyen bilgi ve iletişim teknolojileri alanında ki çalışmaları incelemek ve kullanımını ölçmek çok zor bir iştir. Ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerinde buldukları konumları ortaya koyabilmek için bazı istatistikleri incelemek gerekir. Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojileri alt yapıları

konusunda çeşitli istatistiklerde bulunan özel şirketlerin yanında başlıca kurum Türkiye İstatistik Kurumu'dur.

Yeni dünya düzenin de ülkelerin, bilgi ve iletişim teknolojilerine önem vermemesi sonucu dünya pazarında kaçınılmaz hezimetle uğramaları söz konusudur. BİT bir ülkenin her alanda kalkınmasına yardımcı en büyük araçtır. Tablo 12'de ülkemizin BİT alanındaki gelişmeleri ve 2018 hedefleri verilmektedir.

Tablo 13: Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler Ve Hedefler

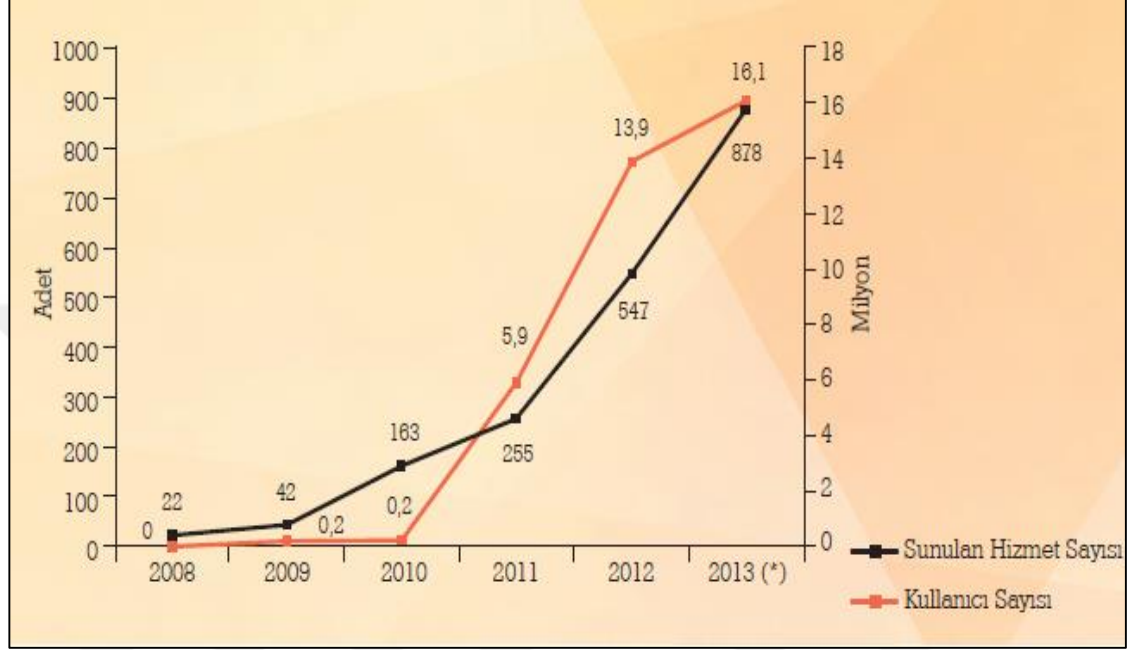
	2006	2012	2013	2018
Genişbant Abone Yoğunluğu	3,8	26,5	45,0	70,0
Genişbant Erişim Maliyeti/Kişi Başı GSYH (%)	-	2,0	1,8	1,0
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (%)	30,1	47,4	50,0	75,0
Bilgi Teknolojileri Pazarı (Milyar Dolar)	5,1	10,5	11,6	23,0
Bilgi Teknolojileri İhracatı (Milyar Dolar)	0,1	0,5	0,8	2,0
e-Ticaret İşlem Hacmi (Milyar TL)	2,4	30,7	40,0	170,0
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı	-	14,3	20,0	70,0

Kaynak: Onuncu Kalkınma Planı (2014: 96) Not: 2006 ve 2012 yılı verileri Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, TÜİK ve Bankalararası Kart Merkezine aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Yukarıda ki tablo da görüldüğü gibi 2018 hedefleri ihracata değil ithalata dayalıdır. 2013 yılında bir ülkede internet kullanan bireylerin yüzde 50 olmasına karşın bilgi teknolojileri ihracatının 0,8 milyar dolar olması üretmenin yanında tüketen bir toplum olduğumuzun göstergesidir. "Türk toplumunun bilgi toplumuna dönüşebilmesi için, sahip olması gereken bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olmadığı açıkça görülmektedir. Ülkemiz araştırma-geliştirme faaliyetlerine ve eğitime yeterli yatırımı yapmaması, Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine engellemektedir"(Aktaş, 2007: 15).

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, "Bilgi Toplumunun Ölçümü" adında bir kitap yayımlamakta ve bu kitabın içeriğinde Bilgi ve İletişim Kalkınma Endeksi'ne yer vermektedir. En son 2013 yılında yayımlanan bu endeks de ilk sırada

Danimarka yer alırken bu ülkeyi Kore Cumhuriyeti ve İsveç takip etmektedir. 166 ülkenin içinde bulunduğu 2013 yılında Türkiye ise 68. sırada yer almaktadır. İlk üçü paylaşan ülkelere bakıldığında ekonomik ve sosyal alanda refah düzeyi yüksek ülkelerdir. Danimarka ve İsveç Ar-Ge çalışmalarına da Kore Cumhuriyeti'ni ise teknoloji alanında üreten ülke konumundadır.

Şekil 4: E-Devlet Kapısı Kullanıcı Ve Hizmet Sayısı 2008-2013

*2013 Aralık Ayı Verisi

Kaynak: Türksat, E-Devlet Kapısı (aktaran 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, ; 2015: 61).

Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojileri alanında en somut çalışma e-devlet kapısı olarak tanımlanan e-türkiye uygulamasıdır. Bu platform da sunulan hizmet sayısına oranla platformu kullanan vatandaş sayısında hızlı bir artış vardır. Şekil 4’te görüldüğü gibi 2013 yılı itibari ile e-devlet kapısını kullananların oranı 16,1 ile ülke nüfusuna göre az durumdadır. Bilgi toplumu kriterlerini uygulayan ve Avrupa Birliği’ne girmeyi hedefleyen ülkemizde bu oran daha da arttırılmalıdır. Bu konu da toplumun bilinçlendirilmesi ve güvenilirliğin arttırılması gerekmektedir.

4.1.6. Türkiye’de Eğitim Alanında Bilgi Toplumu Çalışmaları

Bilgi toplumu olabilmenin başlıca şartı, o toplumda yaşayan bireylerin “bilgi toplumu” bilincine kavuşmasıyla mümkündür. Devlet olarak ne kadar çalışılırsa çalışılsın topraklarınızda yaşayan insanlar bilginin öneminin farkında değilse ülke olarak kalkınmanız bir o kadar zordur. Bu farkındalığı yaratabilmekte verimli ve istikrarlı bir eğitim sisteminden geçmektedir. Bilgi toplumunda eğitim sisteminin taşınması gereken özellikleri önceki bölümlerde açıklamaya çalışmıştık. Bu bölüm de ise istatistiklerle Türkiye’de eğitim sisteminin bu yeni yapıya ne kadar uygun olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Bilgi toplumu olmak bilginin önemi kavramış yetişmiş insan gücü ile mümkündür. Türkiye’de ise ezbere dayalı, araştırmayı, bilgiye ulaşmayı öğretmeyen, hazırda dayalı olan bir eğitim sistemi mevcuttur. Eğitimde ki sorunlardan biride paralı eğitim sisteminin var olmasıdır. Parası olanın iyi bir eğitime ulaşabildiği sistem toplumun genelinde adaletsizliğe yol açmaktadır.

Türkiye’de siyasi istikrarın yanında milli eğitim sistemimizde bir istikrar söz konusu değildir. Bilgi toplumunda önemli olan sürekli eğitime karşın neredeyse her sene eğitim sisteminiz de değişiklikler yapılmaktadır. Eğitim alanında teknolojik yeniliklerle beraber somut olarak atılan önemli projelerden biri FATİH Projesidir. Bu proje de öğrencilere tablet dağıtarak bilgisayar teknolojisini daha verimli kullanmaları ve okullarda kullanılan araç ve gereçlerin teknolojik altyapıya uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. İşsizlik ve kentsel uygulamalarda olduğu gibi Türkiye’nin farklı coğrafyalarında bu konuda da sosyal adaletsizlik vardır. Oysa bilgi toplumunda en önemli ilke adalettir. “Bilgi toplumuna dönüşüm sürecini tamamlayan toplumlarda internete bağlı okul oranı %99’lar seviyesindedir. Bir ülkede eğitim kurumlarının internete bağlı olması, dolaşımda olan bilgi miktarının artmasını sağladığı gibi, o eğitim kurumlarında eğitim alan ve eğitim veren kişilerin dünyanın her tarafından bilgi edinmesini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının toplumun geneline yayılmaması, bilgi toplumuna geçişin önündeki en temel problemlerden bir tanesidir” (Aktaş, 2007: 14).

Tablo 14: Bilgisayar Başına Öğrenci Sayısı 2010

Sıra No	İlköğretim		Ortaöğretim	
	İl Adı	Bilgisayar Başına Öğrenci	İl Adı	Bilgisayar Başına Öğrenci
1	Tunceli	10,4	Tunceli	8,6
2	Artvin	11,9	Sinop	9,4
3	Bayburt	12,6	Bilecik	10,1
4	Burdur	13,9	Gümüşhane	10,1
5	Gümüşhane	14,8	Artvin	10,3
--	--	--	--	--
77	İstanbul	41,1	Diyarbakır	47,9
78	Antalya	41,4	Şanlıurfa	48,3
79	Şanlıurfa	44,7	Gaziantep	53,4
80	Bursa	49,5	Batman	56,7
81	Gaziantep	51,9	İstanbul	65,3

Not: değerler resmi okullara aittir.

Kaynak: Bilgi Toplumu İstatistikleri (2011: 39)

Bilgi toplumunda bireylerin bilimsel bilgiye hızlı ve sorunsuz erişimi amaçlanmaktadır. Bu alanda önemli bir yere sahip olan kütüphaneler ne yazık ki ülkemiz de yeteri önemi görememektedir. Ülkemizde 2014 yılı itibariyle toplam 29629 kütüphane mevcuttur. Türkiye genelinde 2014 yılında 1 milli kütüphane, 1 121 halk kütüphanesi, 559 üniversite kütüphanesi ve 27948 örgün ve yaygın eğitim kurumu kütüphanesi olmak üzere toplam 29629 kütüphane mevcuttur. Millikütüphane kayıtlı üye sayısı 28356, halk kütüphanesi kayıtlı üye sayısı 1209 766 ve üniversite kütüphanesi kayıtlı üye sayısı 3870112'dir.(TÜİK, 2014)

Ergun'un belirlemelerine göre, Türk bireyinin profili şöyledir; "Türk halkının çoğu devletin küçülmesine karşıdır. Türk halkının çoğunluğu özelleştirmeye karşıdır. Türk halkının çoğunluğu devletçilik geleneğinin sürmesini istemektedir. Türk halkının çoğunluğu, pek çok hizmetin devlet tarafından gerçekleştirilmesini beklemektedir. Türk halkının çoğunluğu bireyci değildir. Türk halkının çoğunluğu kendini bencil bulmuyor, bencil görmüyor. Türk halkının çoğunluğu aile bağlarına sadıktır. Türk halkının çoğunluğu geleneklerine bağlıdır. Türk halkının çoğunluğu yurtsever, yardımsever, konukseverdir. Türk halkının çoğunluğu maddeci değildir. Türk halkının çoğunluğu ihtiraslı değildir. Kıskanç değildir. Türk insanların kişiliği çoğunlukla genişlemiş benlik taşımaktadır. Türk insanları çoğunlukla kadercidir, kanaatkardır, girişken değildir. Türk insanları çoğunlukla, sınırlı-sınırlanmış yani özel benlik taşımazlar. Türk insanları çoğunlukla, batılı anlamda özel birey değillerdir. Yani insanlarımız çoğunlukla 'bir sınıfın temsilcisi olarak tipik

özellikler taşıyan' insanlar değildir. Çünkü Türk kültürü bireylik geliştiren bir kültür olmamıştır” (Ergun, 1991: 156-157).

İster Avrupa ülkesi olsun, isterse Orta Doğu, bilginin toplum üzerindeki gücünün farkına varan ülkeler, teknolojik gelişmelerle birlikte bilgi toplumunun temeli olan nitelikli uzman insan gücünü her şeyin önünde tutmaktadır. Çünkü artık ülkelerin zenginlikleri ekonomileri ya da doğal kaynaklarının zenginliği ile değil, bilgi ve insan kaynaklarının zenginliği ile ölçülmektedir. Bu zenginliği sağlamanın tek yolu da eğitimidir. Eğer bir ülke de genç nüfusa ve eğitime yeteri kadar önem verilmiyor ve desteklenmiyor ise o ülkenin kalkınması ve bilgi toplumu kriterlerine ulaşması mümkün değildir. Ülkenin geleceği konumunda olan genç nüfusa iş olanakları sağlanamıyor ve yetişen uzman insan gücü başka ülkelere göç ediyorsa, o ülke gelişme ve bilgi toplumu oma yolunda kan kaybediyor demektir. Bu nedenle, Türkiye gelecekte bilgi toplumu olarak gelişmiş ülkeler kategorisine girmek istiyorsa milli eğitim sisteminin her detayını büyük ölçüde baştan sona BİT dayanarak yeniden yapılandırmak zorundadır.

4.2. BİLGİ TOPLUMU OLMA SÜRECİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye'nin bilgi toplumu olma çalışmalarının ardından dünya ülkeleri ile karşılaştırılması bu süreçte önemli göstergeler vermektedir. Bu bölümde, e-devlet uygulamalarında belirli aşamalar kaydetmiş olan ülkelere örnekler verilecektir. Ülkemizi bu konu da ki çalışmalarının yetersizliğine karşın dünya ülkeleri bu konunun ciddiyetine vararak uzun yıllardır önemli adımlar atmaktadırlar.

Dünya da ülkelerin bilgi toplumuna dönüşümün temel amacı olarak, rekabet gücünü artırarak dünya sermaye pastasından daha fazla pay almak ve toplumsal refah seviyesini artırmaktır diyebiliriz. Belirlenen bu hedef doğrultusunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında etkin kullanımı önem kazanmaktadır. Bunu başarıyla gerçekleştiren toplumlar, ekonomik gelirlerini önemli oranda artırarak diğer ülkelere karşı rekabet avantajı sağlamaktadırlar. “Dünyada bilgi toplumuna dönüşüm yolundaki girişimlerin 2000’li yılların başından itibaren

arttığı gözlenmektedir. Zira bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler verimlilikte artış sağlayarak yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, daha önceleri üretim faktörlerinin miktarlarıyla açıklanan uluslararası rekabetin niteliğini de değiştirmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin 2010 yılında dünyanın en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline gelmesini amaçlayan Lizbon Stratejisi, bu değişime uyum sağlamaya yönelik çabaların en kapsamlı örneklerinden biridir” (SPO, 2006: 1).

“Accenture danışmanlık şirketinin yaptığı 2001 yılında yayınlanan 22 ülkede 165 kamu hizmetini kapsayan araştırmaya göre, e-devlet hizmetini uygulayan devletler arasında sırasıyla Kanada, A.B.D. ve Singapur “yenilikçi lider” ülkeler olarak nitelendirilmektedir. Bunları Norveç, Avustralya, Finlandiya, Hollanda, İngiltere “vizyon sahibi” ülkeler olarak izlemektedir. “Sağlam geliştiriciler” olarak görülenler ise Yeni Zelanda, Fransa, İspanya, İrlanda, Portekiz, Almanya ve Belçika’dır. “Platform inşa edenler” ise Japonya, Brezilya, Malezya, Güney Afrika, İtalya ve Meksika’dır” (Erdem, 2014: 742).

4.2.1 Amerika, Kanada, Singapur, İngiltere, Hindistan ve Japonya

E-devlet ve BİT denince akla ilk gelen ülke her konu da dünya devi olan Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. A.B.D, bilgi ve iletişim teknolojilerinde lider ülke olmasının da avantajıyla, e-devlet uygulamalarını en erken geliştiren ülkelerin başında gelmektedir. “Özellikle 11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında, “güvenlik” bahanesiyle geliştirilen izleme ve denetim uygulamalarıyla kişisel hak ve özgürlüklerin tehlikeye girdiğini, özellikle de kişisel hayatın mahremiyeti ve kamu yönetiminde saydamlıkla ilgili pek çok kazanımın feda edildiğini savunan çeşitli sivil toplum kuruluşları, “Bilgi Özgürlüğü Yasası” ile korunan kamu bilgilerine erişim özgürlüğü başta olmak üzere, e-devlet ile ilgili uygulamaların da “güvenlik” paranoyasından olumsuz etkilendiğini ileri sürmekte, e-devletin yalnızca teknik bir modelden ibaret olmadığını, ancak demokratik bir ortamda gelişebileceğini vurgulamaktadırlar” (Uçkan, 2003: 133).

Amerika'dan sonra e-devlet uygulamalarında ikincilik için yarışan iki ülkeden biri Kanada'dır. Kanada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla yenilikçi lider ülkeler arasındadır. "Yetişkin nüfusun %67'sinden fazlası internet kullanmakta ve haftada ortalama 9 saat internete bağlanmaktadır. Büyük işletmelerin hemen hemen tamamı ve küçük işletmelerin %70'ine yakını internete bağlıdır. Kanada Enformasyon Bürosu tarafından yapılan bir araştırmaya göre, nüfusun %52'si araştırmanın yapıldığı tarihten önceki üç ay içinde bir Kanada hükümet web sitesini ziyaret etmiş ve bunların %73'ü sunulan çevrim içi hizmetlerin kalitesinden memnun kalmıştır. Aynı araştırma, internet kullanıcısı olsun ya da olmasın, tüm Kanadalıların yaklaşık dörtte üçünün, internetin kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştireceğine inandığını ortaya koymuştur" (Uçkan, 2003: 137). Bu iki ülkeden diğeri ise Singapur'dur. Singapur, A.B.D.'den sonra, e-devlet vizyonunu en erken geliştiren ülkelerden biridir. "Singapur hükümeti, 1981'de, Kamu Hizmetleri Bilgisayarlaştırma Programı'nı başlatmış ve kamu sektöründe kapsamlı ve esnek çözümler geliştirebilmiştir" (Uçkan, 2003: 138).

İngiltere ise, insani yaşam kalitesinin yüksek olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Sosyal alanda bireylerini refah düzeyine ulaştıran İngiltere yönetimi, BİT alanının da ise diğer ülkelere nazaran geri planda kalmaktadır. İngiltere de e-devlet alanındaki çalışmalar, "1999 yılının Eylül ayında, Performans ve İnovasyon Birimi'nin (Performance and Innovation Unit) raporunda belirtilen öneriler dikkate alınarak hükümet bünyesinde konumlanan Elektronik Temsilcilik kurulmasıyla dinamik bir ivme kazanmıştır. Bu dairenin kurulmasından önce yürütülen bağımsız çalışmalar bundan böyle belli bir koordinasyon içerisinde işletilmeye, ulusal ve yerel ölçekte de yeni projeler üretilmeye başlanmıştır" (Uçkan, 2003: 141).

"İngiltere farklı bir örnektir. Batının süper gücü olma misyonunu sanayi uygarlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndan (Osmanlı'nın özellikle Doğu Roma İmparatorluğu'na yaptığı gibi) onu sıfırlamaya çalışarak devralmıştır. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında ve bilgi toplumuna geçerken bu misyonu A.B.D.'ne devretmiştir. Fakat bu devir, öncekiler gibi bir kırılma değil Anglosakson kültürü içinde kalan bir nöbet değişimi olup küresel politikalarda bu iki ülke her zaman ve her konuda tam mutabakat içinde davranmaktadır. Bu nedenle 1970'lerde zor durumda kalan İngiliz ekonomisi, A.B.D.'nin bilgi teknolojilerine yönelik, yatırım ve teknoloji transferiyle 1990'lı yıllardan itibaren bilgi çağına geçişini sağlamıştır.

Bunda İngiltere'nin eğitim ve üniversite alanında geçmişten gelen birikimleri büyük bir avantaj yaratmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında İngiltere'nin aldığı güçlü yabancı sermaye de A.B.D.'nin ağırlığı önemlidir. Ayrıca Blair'in Clinton'la birlikte üçüncü yol olarak 21. yüzyıl için ortak politika arayışları bu iş birliğinde etkili olmuştur” (Erkan, 2009: 6). “Örneğin İngiltere’de, A.B.D.’nde ki olağanüstü anti-terör düzenlemelerini anımsatan “2001 Anti-Terörizm, Suç ve Güvenlik Yasası”, sivil toplum kuruluşları tarafından kamu yönetiminde saydamlığın önüne yeni engeller çıkardığı için yoğun bir biçimde eleştirilmiştir. Ayrıca İngiltere’de bilgiye erişim özgürlüğü ile ilgili olarak bir yasa hazırlanmış olmasına rağmen, yürürlüğe ancak 2005 yılında girmiş olması, hükümetin e-devlet vizyonunun hukuk devleti ilke ve normlarıyla tam olarak örtüşemediğinin de bir göstergesidir”(Uçkan, 2003: 145). A.B.D. ve İngiltere arasındaki bu alışveriş, BİT ile gelen yeniliklerle kültürel uyumluluğun şart olmasının göstergesidir. İngiltere’nin A.B.D.’den almaya çalıştığı hazır BİT politikaları kendi kültüründe ayrılmaya ve tepkilere neden olmuştur. Bu durum da her ülke kendi iç dinamiklerine uygun BİT politikası geliştirmelidir.

Nüfusuyla ön plana çıkan Hindistan’da ise donanım yerine yazılım sektöründe ki çalışmalar oldukça fazladır. “Hindistan’ın nüfus olarak gelecekte Çin’i geçmesi beklenmektedir. Hindistan’da yeni ileri teknolojilere yönelme daha çok yazılım alanından kaynaklanmakta olup A.B.D. ile iş birliği içinde yürütülmektedir. 1991’den sonraki liberalizasyon uygulamaları sonucunda, A.B.D.’li şirketlerin Hindistan’la yaptıkları iş birliği olağanüstü boyutlara varmaktadır ve Hindistan’ın yazılım ihracatının büyük bir çoğunluğu A.B.D.’ye yöneliktir. Hindistan’daki yazılım sektörü, yabancı dil ve eğitim avantajlarını mühendislik eğitimi ile bütünleştiren belli eyaletlerde başarı ile yürütülmektedir. 20 yıl önce dünya ekonomisiyle sağlam bir eklemlenme girişimi olmayan Hindistan, liberalizasyon ve rekabet politikaları sonucu, dünya ekonomisinde artık önemli bir aktör hâline gelmiştir”(Erkan, 2009: 5). Hindistan’ın yazılım alanındaki çalışmaları ve A.B.D.’nin desteği ile bilgi tabanlı ekonomi de söz sahibi olmuştur.

Teknolojinin ülkesi Japonya ise, diğer ülkelere nazaran BİT ile geç tanışmıştır diyebiliriz. Buna rağmen günümüz de geldiği nokta çoğu gelişmiş ülkenin oldukça önündedir. “Küresel sistemde bilgi toplumu olmanın öncülüğünü Japonya ve A.B.D. yapmıştır. Japonya, doğal kaynaklar açısından yoksul olmanın yarattığı zayıflık ve dezavantajı teknolojide güçlenerek aşmıştır. Bu nedenle sürekli olarak Ar-Ge’ye

ağırlık ve öncelik veren Japonya, bilgi toplumu projesini daha 1970’li yıllarda Masuda’nın çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Japonya’da, Ar-Ge çalışmalarında devletin destek ve yönlendirmesinde özel sektörün ağırlığı vardır. Özel sektör yenilik ve Ar-Ge’nin özellikle geliştirme alanına ağırlık vererek ve teknoloji üretimini ticarileştirerek atılım yapmıştır. 1970 ve 1980’li yıllarda da Japonya’nın dünya piyasalarındaki gücü buradan kaynaklanmıştır. Japonya’da Ar-Ge’ye millî gelirden ayrılan pay %3’ün üzerinde olup Japonlar için eğitim-öğrenim oldukça önemli ve geleceğe yatırımdır. Kansai ve Tsukuba gibi bilim kentleri ve gelişmiş önemli teknoloji kentleri yanında güneydeki adaların hepsi teknopark ilan edilmiştir” (Erkan, 2009: 5).

Japonya’nın diğer ülkelere göre e-devlet konusundaki çalışmalara geç başlaması bu yarışta geri kaldığı izlenimini uyandırmaktadır. Oysa durum görüldüğünden farklıdır. “Japonya’nın planını oldukça geç açıklamasına rağmen koyduğu gerçekçi hedefler, hükümetin kararlı tutumu ve ulaşılan teknolojik yetkinlik düzeyi, planın aksamadan hızla yürürlüğe konulmasını sağlamıştır. Ayrıca hükümet tarafından açıklanan master planından önce, yerel ve merkezi yönetim bünyesinde e-devletin temel yapıtaşlarını oluşturacak çalışmalar bağımsız da olsa yürütülmekteydi. Açıklanan master plan, tüm bu bağımsız çalışmaların bir düzen içerisinde örgütlenmesini sağlamıştır.” (Uçkan, 2003: 155). Japonya bizimle aynı dönemde, 18. yüzyılın ortalarında modernleşme çabalarına girmiş, sanayi devrimini yakalamış ve bugünkü Japonya olmuştur. “1957’de yani Bilgi çağının başladığı yıl sayılan 1955’ten iki yıl sonra Japon Bilim ve Teknolojisi Enformasyon Merkezini kurulmuştur. Japon toplumu bu merkez sayesinde dünyadaki bütün gelişmelerden anında haberdar olmuştur. Bugün ise Japonlar ülkelerinin yüksek düzeyde bilgi toplumu olduğunu haklı olarak ileri sürmektedirler” (Temiz, 1991: 155). Sanayi devrimini Japonya ile beraber karşılayan Türkiye’ye bakıldığında ise e-türkiye çalışmaları 2008 yılında hayata geçmiştir. Sadece bu örnekle bile Japonya’nın bilgi toplumu olarak nitelendirildiği platformda Türkiye’nin yeri tartışma konusudur.

Erkan, ülkelerin karşılaştırılmasından vardığı sonuçları şöyle sıralamıştır;

- Her ülke kendisine özgü özelliklerden yararlanarak belli fırsatları değerlendirmektedir.
- Birçok ülke sahip olduğu dezavantajı avantaja dönüştürmeyi bilmiştir.
- Başarı için ısrarlı ve kararlı bir politik iradenin varlığı dikkat çekicidir.

- Uzun dönemli stratejik tercihler belirlenmiş olup belli alanlara odaklanması söz konusudur.
- Eğitim, öğretim ve mühendislik eğitiminin sanayileşme ve büyüme ile yakın bağlantısı dikkat çekicidir.
- Üniversite-sanayi iş birliği öncelikli bir konu olup incelenen ülkelerde Ar-Ge harcamaları millî gelirin ortalama %3'ü dolayındadır.
- Tekno-park ve tekno-kentlerin sürükleyici etkisi dikkat çekmektedir.
- Uygun bir yatırım iklimi ve iş ortamı yaratılmış durumdadır.
- Siyasi istikrar ve sosyal uzlaşma sağlanmıştır.
- İleri teknolojiye sahip ülkelerle iş birliği doğrudan yabancı sermaye yatırımı ya da teknoloji için iddialı programlar dikkati çekmektedir. (Erkan, 2009: 8)

Yukarı da farklı örnekler baktığımızda başarıya ulaşan ülkelerin ortak noktasının toplumsal kültürlerine ve dinamiklerine özgü BİT politikaları belirlemeleridir. Bilgi toplumu olma konusunda önemli yol kat etmiş ülkelerde eğitim çıkış noktası olmuştur. İstikrarlı siyasetin yanında istikrarlı teknolojik politikalar ve sürekli eğitim önemlidir. Ancak A.B.D. ve Japonya'da görülen baskıcı rejim bilgi toplumu kriterlerini bir kez daha tanımlamak gerektiğinin göstergesidir.

4.2.2. Uluslararası Örgüt İstatistikleri

Bilgi toplumunun gerekliliklerini yerine getirme çabasında olan ülkeler, bu alanda yaptıkları atılımlar ve teknolojik yatırımlarla diğer ülkelerden bir adım öne çıkmaktadırlar. Başta A.B.D. olmak üzere birçok ülke 1950'li yıllardan başlayarak bilgi tabanlı hizmet ekonomisine dönüşmüşlerdir. Çoğu ülke bilgi toplumuna geçiş stratejisini verimli bir şekilde sürdürmektedir. Ne yazık ki ülkemiz bu gelişmelerin gerisinde kalmaktadır. Tarım toplumuyla sanayi toplumu arasında, bilgi toplumu ile karşılaşan Türkiye, gerçekleştirmesi gereken kriterleri gerçekleştirememiştir. "Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı gibi uluslararası ve uluslar üstü yapılar tarafından da bilgi toplumunu anlamaya ve bilgi toplumu dönüşümünü şekillendirmeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir" (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, 2015: 10).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde UNESCO, WB, UN, OECD gibi uluslararası örgütler, ülkelerin bilgi toplumuna geçme süreçlerinde etkili olmaya başlamışlardır. Uluslararası bu örgütler, geçiş sürecinde ki ülkelerin mevcut durumlarını ortaya koyarak bu süreçte yaşanılacak sorunları ve yapılması gerekenleri belirleme amacındadır.

İlk olarak dünya ekonomisine yön veren Dünya Bankası (WB) 1998 yılında “Kalkınma için Enformasyondan Yararlanmak” adıyla bir rapor yayınlamıştır. Raporla gelişmekte olan ülkeler üzerine durulmuş bu ülkeler için enformasyonun anlamı belirlenmeye çalışılmıştır. Raporla BİT gelişmelerin toplum yaşamını dönüştüren ekonomik ve sosyal değişimleri güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Worldbank,1998).

Bilgi toplumuna geçerken göstergeleri dikkate alınan bir diğer kuruluş ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ’dür. Örgüt güncel ve genel istatistiklerle bu küresel dönüşümü anlamayı amaçlamıştır. OECD ilk olarak 1999 yılında bilgi toplumu ekonomisiyle ilgili bir çalışma grubu raporu yayınlamıştır (OECD, 1999) Bu raporda küresel bir bilgi toplumu üzerinde durulmaktadır. Küresel bilgi toplumunun ortaya çıkışı, BİT alanında yaşanan hızlı gelişmelerden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Raporla ayrıca bilgi toplumuna ait göstergeler de yer almaktadır. Bunlar;

- Girişimci istatistikler
- İnsan kaynakları
- Coğrafi yerleşim ve yoğunluk kazanan alanlar
- İletişim modelleri
- Kullanım ve talep istatistikleri

Dünya Ekonomi Forumu tarafından 2001 yılından bu yana hazırlanan “Küresel Bilgi Teknolojisi” raporlarında, ülkelerin bilgi toplumu hazırlıkları ve bu konudaki çeşitli göstergeler dikkate alınarak bu sıralamanın yapılmasında, “teknik altyapı göstergeleri kadar, ülkelerin hizmetlerin sunumu ve geliştirilmesindeki durumu, teknoloji üretme yetenekleri, insan sermayesi, hukuki düzenlemeleri gibi pek çok kriter değerlendirilmektedir” (Bilgi Toplumu Dairesi, 2015).

Tablo 15: Ülkelerin Bilgi Toplumuna Hazır Olma Durumu 2007-2008-2009
(Networked Readiness)

2007 – 2008			2008 – 2009		
SIRA	ÜLKE	PUAN	SIRA	ÜLKE	PUAN
1	Danimarka	5.78	1	Danimarka	5.85
2	İsveç	5.72	2	İsveç	5.84
3	İsviçre	5.53	3	A.B.D.	5.68
4	A.B.D.	5.49	4	Singapur	5.67
5	Singapur	5.49	5	İsviçre	5.58
6	Finlandiya	5.47	6	Finlandiya	5.53
7	Hollanda	5.44	7	İzlanda	5.50
8	İzlanda	5.44	8	Norveç	5.49
9	Güney Kore	5.43	9	Hollanda	5.48
10	Norveç	5.38	10	Kanada	5.41
...			...		
55	TÜRKİYE	3,96	61	TÜRKİYE	3,91
Toplam 127 ülke			Toplam 134 ülke		

Kaynak: World Economic Forum (2015)

Tablo 15’te görüldüğü gibi bilgi toplumuna hazır olan ilk 10 ülke bilgi ve iletişim politikalarını geç kalmadan uygulamaya koyan, teknoloji üretmenin yanında toplumsal bütünlüğü sağlayabilen ülkelerdir. Aynı zaman da bu ülkeler yaşam kalitesi yüksek ülkelerdir. Türkiye’nin sıralamada ortalamanın üstünde olmasının nedeni olarak ülke olarak önceliklerinin farklı olmasıdır diyebiliriz. Orta Doğu’ya yakın konumda, terör ve ekonomik kriz sorunlarıyla uğraşan Türkiye önceliklerinde bilgi ve iletişim teknolojilerine yer verememektedir.

Bilgi toplumu olma kriterlerine ulaşan ülkelerin diğer ülkelere en büyük farkı bilgi ekonomisine verdikleri önemle ölçülmektedir. Bilgi ekonomisi kültürden günlük hayata, eğitimden sağlığa etkilediği alanlarla ülkelerin kalkınmasında önemli bir basamaktır. Birçok uluslararası kuruluş ülkelerin ekonomik düzeyleri üzerinden verimlilik ve kalkınma karşılaştırmaları yapmaktadır. Ülkelerin bilgi toplumuna geçişte hazır olma düzeylerini saptamak amacıyla, “Dünya Ekonomik Forumu” adlı uluslararası araştırma enstitüsü, her yıl Global Rekabet Raporu’nu yayınlamaktadır. Dünya Ekonomik Forumu’nun 2014-2015 yılı küresel rekabet indeks sıralamasında ilk sırada İsviçre, ikinci sırada Singapur bulunmaktadır. Türkiye ise 144 ülke

içerisinde 45'inci sırada yer alarak rekabet gücü açısından çok da iyi bir konumda yer alamamıştır. Aynı raporda Türkiye teknolojik gelişmelere hazır olma sıralamasında 55., sağlık ve ana eğitim alanlarında ki hizmetleriyle 69. sıralarda yer almıştır. (World Economic Forum, 2015) Bu durum Türkiye'nin ekonomik çalışmaları yanında sosyal çalışmalarda önem vermesi gerektiğinin göstergesidir.

4.2.2.1. Sosyal İstatistikler

Bilgi toplumu sosyal kriterlerinden en önemlisi kalkınma parametreleridir. Türkiye'de uzun süredir kalkınma sorunu tartışılmaktadır. Bu soruna çözüm üretmeye çalışan siyasetçiler bir sonuca ulaşamamıştır. Bu da ülkedeki toplumun yaşam kalitesinin yükselememesine neden olmaktadır. Bu sorunun çözümü için yeni yollar araştırılması ve bireylerin ekonomik durumlarının yanı sıra yaşam kalitelerinin de iyileştirilmesi gerekmektedir. Sosyal kalkınma açısından büyük önem taşıyan "İnsani Gelişme Raporu" 2014 yılın da 187 ülkeyi kapsayacak şekilde yapılmıştır. 187 ülke arasından Türkiye maalesef 69. sırada iken 1. sıraya Norveç yerleşmiştir.

Bilgi toplumu demek sadece bilgisayar kullanan toplum demek değildir. Her alanda toplumuna refah düzeyini sağlayan toplumdur. Bu konuda ki en önemli göstergelerden biri de gelir dağılımıdır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, üye ülkelerin önemli bir kısmında, zengin ve fakir arasındaki uçurumun son 30 yılın en yüksek oranına ulaştığı uyarısında bulunmuştur. 2013'de ki raporda, gelir dağılımı adaletsizliği sıralamasında Şili ilk sırayı alırken bu ülkeyi Meksika, Türkiye, A.B.D. ve İsrail izlemiştir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin en az olduğu ülkeler arasında ise Danimarka ilk sırayı alırken, bu ülkeyi Slovenya, Slovakya ve Norveç takip etmiştir. Bu alanda ve bilgi toplumuna hazır olma sıralamasında ilk sırada bulunan Danimarka bilgi toplumu olabilmek için başta toplumunun refahını düşünen sosyal devlet olmak gerektiğinin bir örneğidir.

Sosyal devlet olmanın başında gelen sağlık sektörü önemli gelişmişlik göstergelerinden biridir. 2012 yılında Türkiye'de toplam sağlık harcamaları GSMH'nin % 5.4'ü olarak hesaplandı. OECD ortalaması % 9.3 olup, Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahiptir. 2012 yılında Türkiye'de sağlık

harcamalarının % 77'si kamu kaynakları ile finanse edilmektedir. 2000 yılında % 63 olan bu oranın temel artış sebebi kapsamın genişlemesi ile bağlantılıdır. Bu kamu payı, OECD ülkeleri arasında % 72 olan ortalamanın biraz üzerindedir. (OECD; 2015)

OECD'ye üye 34 ülke arasından 2015 Daha İyi Yaşam Endeksi'ne bakıldığında, hanehalkı kullanılabilir net gelirden; OECD ortalaması 25 908 dolar iken, Türkiye verisi 14 095 dolar düzeyindedir. Hanehalkı mali zenginliğinde ise ilk sırada Amerika Birleşik Devletleri yer alırken, Türkiye en son sıradadır. Yaşam memnuniyetinde ilk sırada Danimarka, İzlanda ve İsviçre yer alırken, Yunanistan son sırada yer almaktadır. Türkiye, yaşam memnuniyetinde 31. sırada yer almaktadır. Cinayet ve saldırı oranı en yüksek olan ülke Meksika'dır. Türkiye'nin aldığı en yüksek sıralama değeri; seçmen katılımı göstergesinde elde ettiği 4.'luktur (OECD; 2015).

Bilgi toplumu olmak demek sadece iyi bir ekonomi, fazlasıyla bilgisayar kullanan toplum demek değildir. Toplumda ki insanların refahını sağlamak bilgi toplumu devletinin ilk görevidir. Bu görevde; okur-yazarlık oranını, okul sayısını, bireylerin sosyal faaliyet harcamalarını, bireylerin yaşam kalitesini, kişi başı milli geliri, iletişim ve bilişim teknolojileri kişi başı yapılan harcamaları artırmak, açlık ve yoksulluk sınırını, yargı adaletsizliğini, kadın ölümlerini ve cinayet saldırıları gibi sorunları azaltmak devletin sorumluluğundadır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Bilgi Teknolojileri Raporu" dünya çapında ülkeler tarafından önem verilen göstergelerdendir. 2014 yılı raporu ise Dünya Ekonomik Forumu toplantılarına tüm ülke ekonomilerden katılan 15 binin üzerinde yöneticiyle yapılan anketler ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kaynaklardan sağlanan göstergelerden yararlanarak oluşturulmuştur. Türkiye'nin, ülkelerin belli alanlardaki konumlarını belirleyen alt endekslerde 148 ülke arasında konumlandığı sıralar şöyledir;

- Yargı bağımsızlığı: 85.
- Hukukun anlaşmazlıkları çözmede yeterliliği: 59.
- Fikri hakların korunması: 74.
- Yazılım korsanlığı: 57.
- Bilgi ve İletişim Teknolojileriyle ilgili yasalar: 68.

- En son teknolojilerin edinilmesi: 44.
- Hükümetin gelişmiş teknoloji ihaleleri: 23
- Elektrik üretimi: 64
- Kişi başına düşen internet bant genişliği: 44.
- Dijital içeriğe erişebilirlik: 63.
- Mobil telefon ücretleri: 58
- 100 kişide mobil telefon aboneliğinde: 102.
- İnternet kullanıcılarının yüzdesi itibarıyla: 73.
- Bilgisayara sahip hanehalkı sıralamasında: 64.
- İnternete erişen hanehalkı sıralamasında: 60.
- Sanal sosyal ağların kullanımı: 61.
- Hükümetin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik vizyonu: 55.
- Kamunun online hizmet endeksi: 77.
- Hükümetin bilgi ve iletişim teknolojilerini teşvikte başarısı: 69
- Okullarda internet erişimi: 63.
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve hükümetin etkinliği: 44.
- E-Katılım Endeksi: 107.
- Üniversite eğitime giriş: 38.
- Eğitim sisteminin kalitesi: 91.
- Matematik ve bilim eğitimi kalitesi: 101.
- Yetişkin okuryazarlığı: 67.

Sosyal alanda eğitimden BİT'ne kadar en önemli göstergelerden biri de “Küresel Bilgi Teknolojileri Raporu”dur. Her toplumsal değişimin ve kalkınmanın eğitim sistemlerinden geçtiği çağımızda, Türkiye'nin eğitim ve hukuk alanlarında ki sıralamalarda son sıralarda olması bilgi toplumuna geçiş sürecindeki bilincin ve çalışmaların yetersiz olduğunun göstergesidir. Hükümetin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik vizyonunun ve desteğinin olması, toplumsal bilincin ve eğitimin olmamasından dolayı anlam kazanmamaktadır.

Bilgi toplumu kriterlerine ulaşma sürecinde bireylerin bilgisayarı ve interneti ne kadar süre verimli kullanmaları önemli bir göstergedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerini fazla süre verimsiz kullanmak, ülke kalkınması açısından hiç bir şey ifade etmemektedir. TÜİK'in her yıl hazırladığı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması ise 2015 yılı itibari ile internet kullanan bireylerin oranının

%55,9 olduğunu göstermiştir. Bu araştırmaya göre, internet kullanım oranı 2015 yılı Nisan ayında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %55,9 olmuştur. Bu oran erkeklerde %65,8 iken, kadınlarda %46,1'dir. On hanenin yedisi internet erişim imkanına sahip Türkiye genelinde evden internete erişimi olmayan hanelerin %59,5'i evden internete bağlanmama nedeni olarak ilk sıra da internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını belirtmiştir.(TÜİK, 2015)

Hayatımızın vazgeçilmezi konumuna gelen cep telefonu kullanımı ise giderek artmaktadır. 2015 yılı Nisan ayında hanelerin %96,8'inde cep telefonu veya akıllı telefon bulunurken, sabit telefon bulunma oranı %29,6'dır. Aynı dönemde hanelerin %25,2'sinde masaüstü bilgisayar, %43,2'sinde taşınabilir bilgisayar ve %20,9'unda İnternete bağlanabilen televizyon bulunmaktadır. İnternet kullanım amaçları arasında sosyal medya ilk sırada yer almaktadır. İnternet kullanım amaçları dikkate alındığında, 2015 yılının ilk üç ayında internet kullanan bireylerin %80,9'u sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşırken, bunu %70,2 ile online haber, gazete ya da dergi okuma, %66,3 ile sağlıkla ilgili bilgi arama, %62,1 ile kendi oluşturduğu metin, görüntü, fotoğraf, video, müzik vb. içerikleri herhangi bir web sitesine paylaşmak üzere yükleme, %59,4 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama takip etmektedir. (TÜİK, 2015)

Günümüzde sosyal bütünleşmenin en büyük aracı olarak sosyal medya kullanılmaktadır. Sosyal ağlar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin bize getirdiği en büyük yenilik ve değişimlerden biridir. Sosyal ağlar internet kullanımında en çok ilgi çeken ve en etkili kullanılan platform haline gelmiştir. 2012 yılı itibarıyla internet kullanıcılarının yüzde 82'si sosyalağları kullanmış ve haftada ortalama 6 saatlik süreyi bu platformlarda geçirmiştir. Bireylerin iletişim, eğlence ve sosyalleşme gibi amaçlarla kullandığı bu kanallardan; şirketler ve kamu idareleri iletişim, reklam, tanıtım, hizmet sunumu, karar alma süreçlerine katılım gibi amaçlarla yararlanmaktadır. Alternatif bir iletişim mecrası haline gelerek bireylerin kendilerini ifade imkânlarını artıran bu ağlar, dünya genelinde ki pek çok toplumsal olayda önemli bir işlev üstlenmektedir (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, 2015: 27). BİT, bireylerin günlük yaşamlarında köklü değişikliklere yol açmakta; bu dönüşümün yansımaları haber alma, eğlence, eğitim, kültür, alışveriş, kamu hizmeti gibi alanlarda tüketim ve hizmet alma alışkanlıklarında görülmektedir. Haber alma amacıyla radyo, gazete, televizyon gibi geleneksel medya kanallarını kullananların oranı azalırken interneti ve sosyal medya kanallarını kullananların oranı hızla

artmaktadır. Sayısal müziğin küresel müzik piyasasındaki payı 2006 yılında sadece yüzde 10 iken, 2013 yılında yüzde 44'e yükselmiş olup, aynı oranın 2016 yılında yüzde 53 olması beklenmektedir. Benzer şekilde e-kitap pazarı hızla büyümektedir. 2017 itibarıyla A.B.D.'de e-kitap satışlarının basılı kitap satışlarını geçmesi beklenmektedir (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, 2015: 28).

Araştırmalar da görüldüğü gibi Türk toplumunda bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma oranları yüksektir. Teknolojik yeniliklere karşı toplumda bir ön yargı veya engelleme bulunmamaktadır. Aksine Türk toplumu olarak teknolojiye bağımlıyız diyebiliriz. İnternet kullanan bireylerin kullanım sebebi olarak ilk sırada sosyal medyayı söylemesi bilgi toplumu olma sürecinde teknolojinin ne kadar verimli kullanılmasının önemini bir kez daha göstermektedir.

4.2.2.2. Bilgi ve İletişim Teknolojileri İstatistikleri

Bilgi toplumu olma sürecinde dünya devi A.B.D.'de "1980 yılında işgücünün sadece yüzde 3'ü tarım kesiminde çalışırken, yüzde 76'sı hizmet ve bilişim faaliyetleriyle meşguldür. Yeni kurulan işlerin yüzde 80'i bilişim ve hizmet sektörüyle ilgilidir" (Akın, 2001: 22). Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin açıklamalarına göre geçtiğimiz Kasım ayında tarımda istihdamın 5.18 milyona indiği belirtildi. Bu rakamın sanayide 5 milyon 273 bin olduğu ifade edilen açıklamada, tarım sektörünün hala Türkiye'nin önemli istihdam kapısı olmaya devam ettiği kaydedildi.

Avrupa Birliği açısından da en önemli rapor Bangemann Raporu'dur. 1994 yılında yayınlana bu rapora göre, "Avrupa'nın Bilgi Toplumu'na Yolu" başlığı altında bir eylem planı oluşturulmuştur. Bilgi toplumunun yaratacağı toplumsal sorunlara yeni bakışlar oluşturmak amacıyla, Avrupa'da ki tanınmış uzmanlardan nasıl iş alanları yaratılacağı, toplumsal dayanışmanın ve fırsat eşitliğinin nasıl sağlanacağı ve Avrupa'nın kültürel çeşitliliğinin nasıl korunup erişilebilir duruma getirileceği konusunda çalışmalar yapılmıştır (www.ikv.org.tr). Bilgi toplumunun bilgi ve iletişim teknolojileri ayağında görüldüğü gibi temel amaç yeni iş kolları açmak ve uzmanlar yetiştirmektir.

OECD'nin ev sahipliğini yaptığı 2000 yılında Japonya'da gerçekleşen "G8 Okinawa Zirvesi"nde; G8 ülkeleri, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri gibi birçok katılımcının olduğu toplantı da "sayısal uçurum" konusu ele alınmıştır. Zirvenin somut sonuçları zengin ve yoksul ülkeler arasında BİT alanında kaydedilen gelişmelerin yarattığı uçurumu kapatabilmek G8'lerin bu ülkelere 15 milyar dolar Internet teknolojileri yardımını karara bağlamaları ve BİT 'in sunduğu sayısal fırsatları bu uçurumu önlemek için devreye sokacak bir eylem planının hazırlanması konusunda ortak girişim gurubunun kurulması olmuştur (G8 Okinawa Zirvesi, 2000). Teknolojik yeniliklerin topluma kazandırılmasında en önemli basamak olan kültürel uyuşmanın bu örnekte sorun olması mümkündür. Zengin ülkelerin fakir ülkeler adına BİT politikası geliştirmesi bilgiyi sömürü amacı olarak kullanmanın bir yoludur.

Avrupa Komisyonunun 2012 yılında 7 aday ülkenin yenilik politikalarını incelediği rapora göre Türkiye'nin Bilgi teknolojileri harcaması GSMH'nin % 1,9'u civarındadır. Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması ise % 2,7 civarındadır. Türkiye iyi bir iletişim altyapısına sahip olmakla birlikte yeterli sayıda bilgi ve iletişim teknolojileri uzmanına sahip değildir.

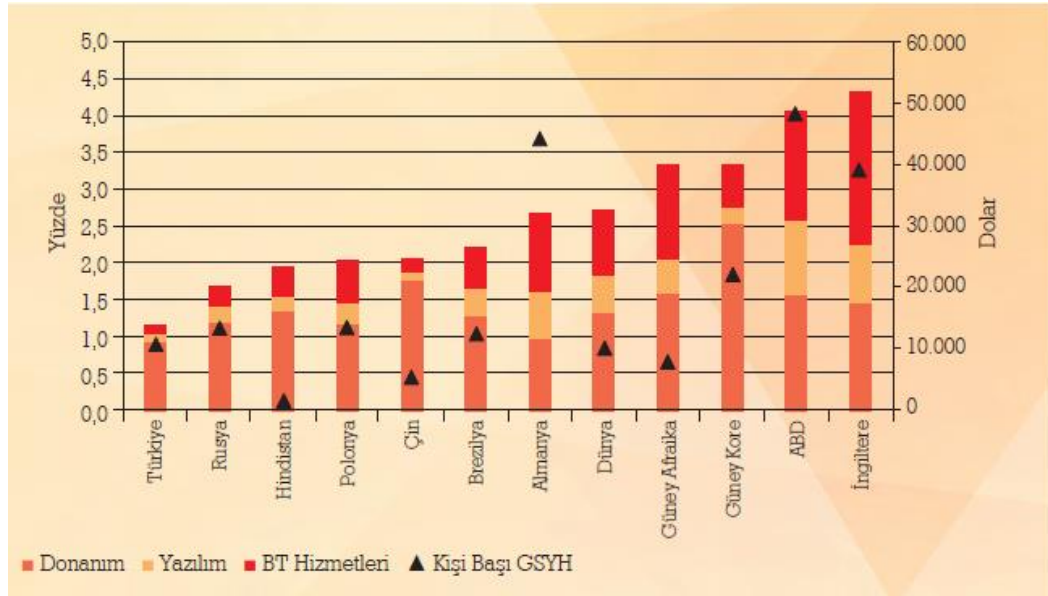
BİT'nin kullanımı dünya genelinde hızla yaygınlaşmaktadır. Ne var ki kullanım yoğunluğu ve niteliği açısından coğrafi bölgeler ve ülkeler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. 2012 yılı itibarıyla, internet kullanım oranları Avrupa'da yüzde 73,1, Amerika'da yüzde 61,8, Asya-Pasifik'te yüzde 30,1, Afrika'da ise sadece yüzde 16,8'dir. Diğer yandan, dünya genelinde 3 milyarın üzerinde insan henüz internetle tanışmamıştır (2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, 2015: 26).

148 ülkenin değerlendirildiği 2014 yılı "Küresel Bilgi Teknolojileri Raporu Ağ Hazırlık İndeksi"ne göre Finlandiya'nın (6,04 puan) ilk sırada olduğu sıralamada hala stratejisini tam olarak belirleyememiş Türkiye 51. (4,30 puan) sırada yer almıştır. Dünya Ekonomik Forumu 2015 Ağ Toplumu Hazır Olma Endeksinde ise Türkiye 143 ülke arasında 48. sırada yer almaktadır. (World Economic Forum, 2015)

OECD tarafından iki yılda bir hazırlanan Dijital Ekonomi Görünümü (Digital Economy Outlook) çalışması yayımlanmaktadır. 2015 yılında ki yayında dijital ekonomide ki gelişmelere yer verilmektedir. Dijital ekonominin ülkeler açısından bir öncelik haline geldiği, şirketlerin hizmetlerini elektronik ortama taşıdığı ve güven

unsurunun dijital ekonominin geleceği açısından önemli olduğu çalışmanın temel çıkarımları arasındadır. Çalışmada yer alan temel bazı bulgular aşağıda özetlenmiştir;

- Toplam Ar-Ge harcamalarının yüzde 33'ünü BİT (Bilgi ve İletişim Teknolojileri) alanındaki harcamalar oluşturmaktadır.
- Patent başvurularının yüzde 40'ını BİT alanındaki başvurular oluşturmaktadır.
- BİT uzmanları, toplam istihdamın yaklaşık yüzde 3'ünü oluşturmaktadır..
- Bireylerin yüzde 81'i internet kullanmakta olup, 65 yaş üstü bireylerde bu oran yüzde 49'un altındadır.
- Bireylerde e-devlet kullanım oranı yüzde 64'tür.
- Güven unsuru giderek daha önem kazanmakta olup, bireylerin yüzde 64'ü bir önceki yıla göre güvenlik ve mahremiyete daha çok önem atfetdiklerini belirtmiştir. (OECD Digital Economy Outlook, 2015; aktaran Bilgi Toplumu Dairesi, 2015)

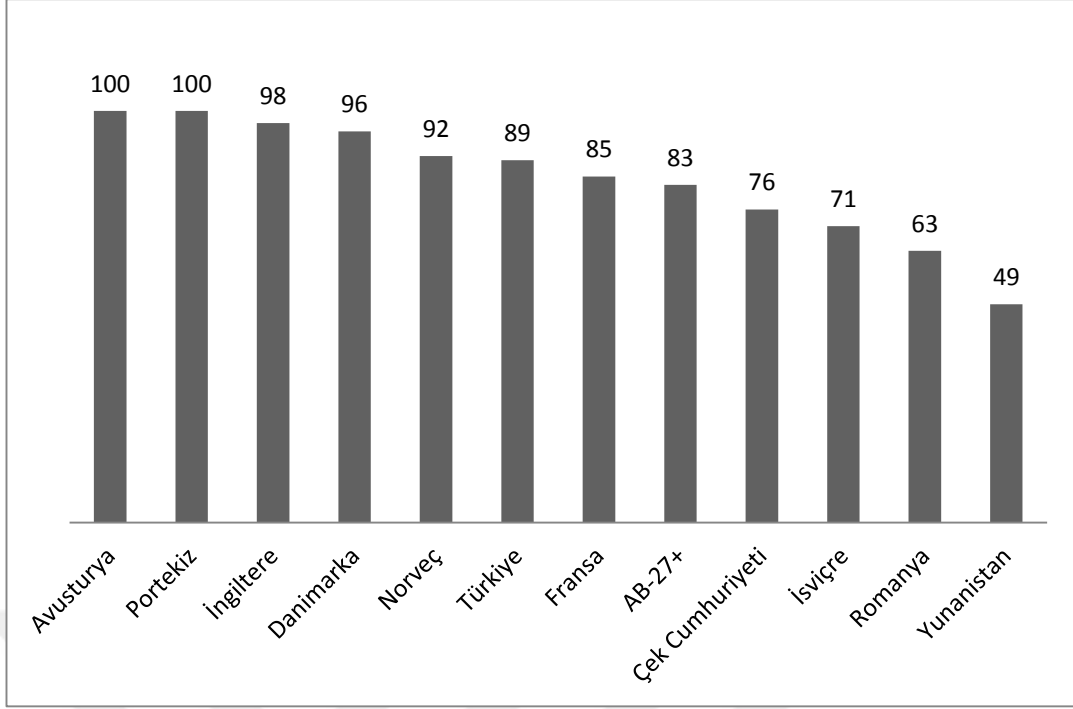
Şekil 5: Ülkelerde Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Ve Bilgi Teknolojileri Pazarının GSYH'ye Oranı, 2011

Kaynak: 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı (2015: 39).

Bilgi toplumunun getirdiği yarar ve zararlara karşı önlem almak, bu konuda uluslararası çalışmaları artırmak amacıyla toplantılar yapılmaktadır. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler - Uluslararası Telekomünikasyon Birliği önderliğinde

iki aşamalı olarak gerçekleşen Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi düzenlenmiştir. İlki Aralık 2003'de Cenevre'de gerçekleştirilen zirvenin ilk aşamasına toplam 176 ülke, çeşitli uluslararası kuruluş ve sivil toplum örgütleri katılmıştır. Zirve sonucunda İlkeler Bildirgesi ile Eylem Planı kabul edilmiştir. Zirvenin ikinci ayağı 16-18 Kasım 2005 tarihlerinde Tunus'ta gerçekleşmiştir. Zirveye 175 ülke resmi katılım sağlamıştır. Zirvede yer alan tüm etkinliklere 19.000 civarında temsilcinin katıldığı tahmin edilmektedir. Zirve sonucunda Tunus Taahhüdü ve Bilgi Toplumu için Tunus Gündemi belgeleri kabul edilmiştir. 2005 yılı sonrasında her yıl Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi etkinlikleri gerçekleştirilerek, belirlenen hedeflere yönelik yapılan çalışmalar konusunda ilgili ülkeler tarafından bilgi paylaşımında bulunulmuştur. 2014 yılında Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi üst düzey etkinliği gerçekleştirilerek, 2015 yılı sonrası vizyonu, sürecin ilk iki aşamasında belirlenen temel eylem alanlarına sadık kalınmak suretiyle, belirlenmiştir (Bilgi Toplumu Dairesi, 2015).

G20 Liderler Zirvesi kapsamında bu yıl ilk kez, ülkeler arasındaki dijital altyapı uçurumları ve siber güvenlik başlıklarının G20 sonuç bildirgesine girdiğinin altını çizen Vodafone Türkiye CEO'su Gökhan Öğüt, dijitalleşmenin hem ülkemizde hem de dünyada öncelikli bir konuma sahip olduğunu ifade etti. Türkiye'nin en dijital şirketlerini belirlemek için Accenture, Vodafone, Boğaziçi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Türkiye Bilişim Vakfı ile beraber hayata geçirilen Accenture Dijitalleşme Endeksi çalışmasının sonuçları açıklandı Garanti Bankası Türkiye'nin ve finansal hizmetler sektörünün en dijital şirketi olurken, Migros, perakende ticaret; Acıbadem, hizmet faaliyetleri; Ford Otomotiv Sanayi de motorlu kara taşıtları imalatı sektörünün en dijital şirketleri oldu. (www.milliyet.com)

Şekil 6: AB-27+ Ülkelerinde Elektronik Ortamda Hizmet Sunum Düzeyi, 2010

Kaynak: Bilgi Toplumu İstatistikleri (2001: 93)

Gelişmiş ülkelerde e-devlet uygulamalarını yöneten en büyük güç, ülkedeki bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlığı, bireylerin ve iş dünyasının talepleridir. “Batı toplumları, aklın ve bilimin önemini kavramışlardır. Batı toplumları, olay ve olguları açıklarken, aklın ve bilimin ışığında neden-sonuç ilişkisine göre açıkladıklarından olayları ve olguları objektif olarak değerlendirirler. Ülkemizde genellikle olay ve olgular geleneksel kalıplar içinde ele alındığından yaratıcılık ortaya çıkamamaktadır. Bu durum bilgi toplumu olma yolunda önemli engeldir. Bu nedenle yenilikçi ve rekabetçi piyasa ekonomisini olgunlaştırma yönünde, uygun eğitim ve kültür politikaları yanında etkin bir rekabet politikasının hızla uygulanmaya aktarılması gereklidir” (Erkan, 1998: 225).

Gelişmiş ülkeler BİT’ni, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeleri sömürü aracı olarak da kullanmaktadır. Gelişimini tamamlayamamış ülkeler ise, bu maddi ve manevi sömürü karşısında kültürlerini koruyamaz hale gelmektedirler. Türkiye’nin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması bilgi toplumu olma sürecindeki gelişmelere ne ölçüde uyum gösterdikleri ile doğru orantılıdır. Aynı gelişmişlik aşamalarında olan

toplumlar birbirleriyle son derece iletişim içindedirler. Az gelişmiş toplumlar, çok gelişmiş ülkeleri görerek onların toplumsal yapılarını almışlardır.

Türkiye'nin bilgi toplumu olması bilime daha fazla önem vererek, bilgi hizmetleri sektöründe istihdam yaratarak gerçekleşecektir. Türkiye tarım sektörüne verdiği önemi ve istihdam olanaklarını bilgi sektörüne aktarmalıdır. Türkiye'nin bilgi toplumu olabilmesi için öncelikle sanayileşme sürecini tamamlaması, siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal alanlarda yapısal değişimler gerçekleştirerek istikrarı yakalaması, bilgi toplumu olma yolunda ciddi politikalar oluşturması gerekmektedir.

SONUÇ

17. yüzyıla kadar tarıma dayalı toplumlar, 18. ve 19. yüzyıllarda yerini Sanayi Devrimi ile oluşan sanayi toplumlarına bırakmıştır. 20. yüzyılın sonunda ise sanayi ülkeleri, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ayırımı ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılda ise “sanayi ötesi toplumlar”, “bilgi toplumu” kavramları ortaya çıkmıştır. Bugün dünya da askeri sorunların arasında hak ettiği önem verilmeyen bilgi toplumu anlayışını; toplum ve teknolojinin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan küresel bir oluşum olarak nitelendirmek mümkündür. Dolayısıyla bilgi toplumu; bilgi-toplum-teknoloji üçlüsü üzerinde kurulan ve gelişen toplumsal bir dönüşüm olarak nitelendirebiliriz. Bu süreçte değişim, sadece teknolojik alanla sınırlı kalmayıp, toplumsal yapının bütün parçalarında meydana gelmektedir.

20. yüzyıldan günümüze dek toplumsal, ekonomik, siyasi etkileri açısından Sanayi Devrimi ile eş tutulan yeni bir toplumsal dönüşüm çağına tanıklık etmekteyiz. Birçok isimle tanımlanmaya çalışılan “Bilgi Toplumu” kavramının, özellikle son 20-25 yıldır yazarlar, bilgi adamları ve dünya liderleri toplum ve dünya ekonomisi üzerindeki etkilerini anlayabilme çabasına girmişlerdir. Cumhurbaşkanının, başbakanın hatta bakanların konuşmalarına bakıldığında bilgi çağından, bilgi toplumundan, bilginin öneminden bahsettiklerini görmekteyiz. Bilginin temel stratejik bir kaynak olarak ekonomik sisteme dâhil edilmesi bilgiye verilen önemin artmasına neden olmuştur. Bilgiye verilen bu değer başta ekonomik yapı olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel birçok alanı etkisi altına almıştır. Günümüzde ürettiğimiz, yaptığımız, sattığımız her şeyin temelinde bilgi bulunmaktadır. Yeni bilgilere hızla ulaşmak, onları kullanmak ve aktarabilmek günümüzde insan yaşamının temel amacı haline gelmiştir.

1960’lı yıllarda özellikle, A.B.D., Japonya ve Batı ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojileri yoğun şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri zamanla sanayi, eğitim, sağlık, siyaset gibi sektörlerde de kullanılarak değişen bir dünya yapısını beraberinde getirmiştir. Bilgi toplumu olmanın amaç, bilgi teknolojilerinin ise araç olduğu bu gelişme sürecinde temel faktör insandır. Bu yeni toplumsal aşama, ister bilgi toplumu, ister enformasyon toplumu, ister sanayi sonrası toplum olarak adlandırılınsın; yeni toplumsal aşamanın

kendine özgü kurumları ve kuralları vardır ve eski kurum ve kurallar geçerliliğini yitirmiştir.

Türkiye tarım toplumu aşamasından yeterince kurtulamamış, sanayi sektörünü yeterince geliştirememiştir. Sanayi toplumunu atlayarak, bilgi toplumuna ulaşmak olanaksızdır. Çünkü, bilgi toplumu temelini sanayi toplumundan almaktadır. Türkiye için tarım toplumundan, bilgi toplumuna geçmek imkansız denilecek kadar güçtür. Dolayısıyla, Türkiye'nin öncelikle sanayi toplumu kriterlerini tam anlamıyla yerine getirmesi gerekmektedir.

Bu yeni toplumda, ülkemizde sanayi toplumundan getirdiği değerler ile bilgi toplumunun yeni oluşturduğu değerler karmaşası içinde çeşitli sorunlar meydana gelmektedir. Bu sorunlar özellikle halen bağıntı tarım toplumundan ve sanayi toplumundan kesememiş gelişmekte olan ülkeler için oldukça önem taşımaktadır. Hedefi sanayi uygarlıklarına ulaşmak olan Türkiye, son yıllarda bu amacından vazgeçerek kendine yeni hedefler belirleyerek gözünü bilgi toplumuna dikmiştir. Ne yazık ki Türkiye henüz sanayileşmesini bile tam anlamıyla tamamlayamamıştır. Bilgi toplumu olma yolunda teknoloji üretebilmek için gerekli politikaları oluşturamamış bir ülkedir. Bunları aşmanın yolu bilgiye, bilgi üretimine, ürün üretmek yerine marka üretmeye verilen önem ile çözülecektir.

Dünya da birçok toplum bilgi toplumu aşamalarını az da olsa yaşaması Türkiye gibi geri kalmış gelişmekte olan ülkeleri yalnızlaştırmıştır. Orta Doğu'ya yakın olmasıyla farklı kültürlerden etkilenen Türkiye, batından almak zorunda kaldığı teknoloji ile kendi kültüründe uyumsuzluk sorunu yaşamaktadır. Bu durum da kültürel gecikmeye ve yozlaşmaya sebep olmaktadır. Toplumsal sorunların temelinde bu süreç yatmaktadır. Bu sorunların yaşanmaması için Türkiye'nin kendi kültürel dinamiklerine uygun teknoloji üretmesi gerekmektedir.

Türkiye'de bilgi ve iletişim teknolojileri yoğun olarak kullanılmaktadır. Ne yazık ki Türk toplumunda, bilgisayar, cep telefonu gibi teknolojik araçlar, çağdaşlaşma, gelişme süreçlerine bir araç olarak değil sosyal bir amaç olarak kullanılmaktadır. Bu alanda toplumsal bilincin oluşturulması şarttır. Sorun sadece bireyler açısından değil, devlet açısından da önem taşımaktadır. Devlet Ar-Ge çalışmalarına ve bilişime destek vermelidir. Bu alanda ülkemizde aydınların bilimsel düşünce, araştırma ve üretim konularında motivasyona aç oldukları gözlenmektedir. Fazla genç nüfusa sahip olan ülkemizde eğitimle birlikte gelişen teknolojinin sunduğu olanaklar sanayi ve Ar-Ge alanında geleceğe yönelik değerlendirilmelidir.

Devlet, dış ticarete tekstile, inşaata verdiği önemi, ulusal ve uluslararası meydanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerine de verse, bu alandaki çalışanlar ve yatırımcılar büyük oranda artacaktır. Devlet vereceği bu yatırımı, uzun vadede “insana yatırım” olarak görmesi gerekmektedir.

Dünyadaki gelmiş geçmiş bilgiyi bilme, hatta kullanma, bilgi toplumu için gerekliliktir. Fakat, bilgi toplumu, bu bilgiyi almanın ötesinde, bu bilgiye dayanarak yenilerini üretebilen, kullanabilen aydın oranı yüksek toplumun adıdır. Örneğin, bir bilgi iletişim ağı ile dünyadaki bilgilerin tümünü Türkiye’ye depolayabilsek, Türkiye teorikte bir “bilgi toplumu”na dönüşebilir, ancak bilgi toplumundan alınmak istenen verim kültür uyumsuzluğu sebebi ile alınamaz.

Ülkemizin bilgi toplumu olma sürecinde vatandaşlara da önemli bir yük düşmektedir. Vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini hızlı bir şekilde benimseyerek günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmeleri gerekmektedir. Yalnız bu demek değildir ki telefon ve bilgisayar başında yaşamalıyız. Önemli olan bu araçlardan verimli ve bilinçli şekilde yararlanmayı bilmemizdir. Bilgi toplumu herkese sahip olmak istedikleri bilgi, beceri ve yetenekleri oranında yaşayacağı bir hayat vermektedir. Bilginin toplumsal açıdan önemini Mustafa Kemal Atatürk “Benim manevi mirasım bilim ve akıldır” sözüyle vurgulamıştır. Bu sözden hareketle ülkemizin bilgi çağını yakalayabilmesinin şartının, biz bireyler olarak aklımızı ve bilgiyi kullanmak olduğunu söyleyebiliriz.

Bilgi toplumuna dönüşümde ülke olarak daha çok çalışmamızın gerekli olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan okuma-yazma seferberliği gibi günümüzde de bilgisayar okur-yazarlığı seferberliği başlatılması önemli adımlardan biri olabilir. Ülkemiz hala bilgi ve iletişim sektöründe ithalatçı durumdadır. Türkiye’nin bu zorlu yarışta başarılı olması ancak ve ancak kendi teknolojilerini üreterek bilişim sanayisine sahip olmasıyla mümkündür. Bu hedefte hem devlete hem de özel sektöre büyük görevler düşmektedir. Bilgi toplumu toplumsal bir sorundur. Sadece ekonomik mantıkla çözülmesi imkansızdır. Bununla beraber toplumun sosyal hayatta yaşadığı dönüşümlerin sonuçlarını iyi analiz etmek gerekmektedir. Hepimiz bilgi çağında yaşıyoruz, bilgi toplumunun parçaları konumundayız. Tüm dünya da insanlar bilgili, bilinçli olursa, siyasi aktörler demokrasiyi desteklerse, medya baskıdan kurtulup gerçek haberlerle toplumu

bilgilendirirse, bireyler doğayla ve kendileriyle dayanışma içinde uyumlu yaşarsa ekonomik desteklerle beraber yeni küresel bir kültür inşası mümkündür.

Dünya bir daha asla geri döndürülemeyecek tarzda değişmektedir. Bilgi, yeni dünyanın en önemli hammaddesi haline gelmiştir. Dönüşen dünyada geleneksel çözümlerle ayakta durmamız imkansızdır. Aydınlanma çağını ve sanayi devrimini kaçıran bir ülkenin mirası olan Türkiye bu dönüşümü de kaçırdığı takdirde gelecekte tek başına kalarak çöküşten kurtulması mümkün değildir. Ancak bu dönüşüme ayak uydurmak için fazla vaktimiz kalmamıştır. Bu yüzden toplum olarak bu değişimi ya kabul etmek durumundayız ya da gelecek yıllarda yalnız kalmaya mahkum olacağımız tartışılması gereken bir konudur.

KAYNAKÇA

1. Akın, Bahadır, “2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, *Verimlilik Dergisi*, Mim Yayınları, Ankara, 1999/1, s.67-75.
2. Akın, Bahadır, *Yeni Ekonomi: Strateji, Rekabet ve Teknoloji Yönetimi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001.
3. Aktan, Coşkun Can, Tunç, Mehtap, “21. Yüzyıla Girerken Bilgi Toplumu ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:19, 1998, s.134-143.
4. Aktaş, Celalettin, “Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye”, *Selçuk İletişim*, Cilt:4, Sayı:4, 2007, s.181-193.
5. Alavi, Maryam, Leidner, Dorothy E., “Review: Knowledge Management And Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations And Research Issues” *Mis Quarterly*, Cilt:25, Sayı:1, 2001, s.107-136.
6. Arıkan, Necati, *Değişim 97: Üçüncü Bin Yıla Girerken Değişim*, Mess Yayınları, İstanbul, 1997.
7. Arifoğlu, Ali, *E-Devlet Yolunda Türkiye*, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara, 2002.
8. Arslan, Mehmet, “21. Yüzyılda Eğitim: Postmodern Çağda Eğitim”, *Yeni Türkiye*, 21. Yüzyıl Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:19, 1998, s.877-880.
9. Atalay, Beşir, *Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırkkale Araştırması)*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1983.
10. Avcı Nabi, Taşçı Cemalettin, Derman Deniz, Erdoğan Nezih, Köymen Ülkü, *Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerine Etkileri : Meb Araştırma Raporu*, Meb Yayını, Ankara, 1992.
11. Balay, Refik, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:37, Sayı:2, 2004, s.61-82.
12. Bayraktaroğlu, Serkan, “Bilgi Toplumu ve Düşmanları”, *Bilgi Dergisi*, Sayı:5, 2002, s.35-41.
13. Bayram, Hakan, *Bilgi Toplumu ve Bilgi Yönetimi*, Etap Yayınevi, İstanbul, 2010.
14. Bell, Daniel, *The Coming Of Post-Industrial Society : A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York, 1973.

15. Bell, Daniel, *İdeolojinin Sonu: Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair*, çev. Volkan Hacıoğlu, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2013.
16. Bensghir, Türksel Kaya, *Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim, Türkiye Ve Orta Doğu*, Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996.
17. Bilgi Toplumu Dairesi, 2015, (Erişim) www.bilgitoplumu.gov.tr, 26.01.2016.
18. Bozkurt, Veysel, “Enformasyon Toplumu ve Türkiye”, *Yeni Türkiye*, Ankara: Ocak-Şubat, Sayı:19, 1998, s.199-213.
19. Buğra, Ayşe, “Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar”, *Bilgi Toplumuna Geçiş*, derl. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzık, Ahmet İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2002, s.85-98.
20. Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt : Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
21. Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İkinci Cilt : Kimliğin Gücü*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008a.
22. Castells, Manuel, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008b.
23. Ceyhun, Yurdakul, Çağlayan, Ufuk M., *Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1997.
24. Çalık, Deniz, Çınar, Özge Pelin, “Geçmişten Günümüze Bilgi Yaklaşımları Bilgi Toplumu Ve İnternet”, *XIV. Türkiye’de İnternet Konferansı*, 12-13 Aralık 2009, Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s.77-88.
25. Çelik, Ahmet, “Bilgi Toplumu Üzerine Bazı Notlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 1998, s.53-59.
26. Deane, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılabı*, çev. Tefik Güran, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
27. Diamond, Jared, *Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır Ya Da Yıkılır*, çev. Elif Kırıl, Timai, İstanbul, 2006.
28. Doğan, İsmail, *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, Ankara, 2008.

29. Doğan, Mesut, “Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış” *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:20, 2013, s.211-231.
30. DPT, “*Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Toplumuna Geçiş*”, IV. Türkiye İktisat Kongresi 22. Çalışma Grubu, Türkiye Bilişim Vakfı, 2004, (Erişim) <http://www.urak.org/haberler/urakbilisimraporu.pdf> 16.11.2015.
31. DPT, Bilgi Toplumu İstatistikleri, 2011, (Erişim) http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/Diger/Bilgi_Toplumu_Istatistikleri_2011.pdf 29.04.2016
32. Drucker, Peter F., *Kapitalist Ötesi Toplum*, çev. Belkıs Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.
33. Dura, Cihan, *Bilgi Toplumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
34. Dura, Cihan, Atik, Hayriye, *Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi Ve Türkiye*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2002.
35. Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Bilgi Teknolojileri 2014, 2014, (Erişim) <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/> 28.04.2016
36. E-Devlet Kapısı, 2016, (Erişim) <https://www.turkiye.gov.tr/> 21.04.2016
37. Erdem, Emrah, “E-Devlet Uygulamaları Açısından Türkiye İncelemesi Ve Bir Model Önerisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:33, 2014, s.734-746.
38. Ergun, Doğan, *Türk Bireyi Kuramına Giriş*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1991.
39. Erkan, Hüsnü, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.
40. Erkan, Hüsnü, *Ekonomi Sosyolojisi*, Barış Yayınları, İzmir, 2000.
41. Erkan, Hüsnü, “Türkiye’nin Stratejik Önceliği: Ab Ya Da Bilgi Toplumu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Mayıs 2009, Sayı: 13, s.4-7.
42. Fındıkçı, İlhami, *Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme*, Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
43. Freyer, Hans, *Sosyolojiye Giriş*, çev. Nermin Abadan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.
44. G8 Okinawa Zirvesi, 2000, (Erişim) <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000okinawa/> 10.02.2016.

45. Geray, Haluk, *Yeni İletişim Teknolojileri: Toplumsal Bir Yaklaşım*, Kılıçaslan Matbaası, Ankara, 1994.
46. Geray, Haluk, *İletişim Ve Teknoloji – Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002.
47. Göksel, A. Bülent, Baytekin, E. Pelin, “Bilgi Toplumunda İşletmeler Açısından Önemli Bir Zenginlik: Entelektüel Sermaye, Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, 2008, s.81-90.
48. Gürdal, Oya, “Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonominin Reddettikleri”, *Bilgi Dünyası*, Cilt:5, Sayı:1, 2004, s.48-73.
49. Hardt, Michael, Negri, Antonio, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2001.
50. Heilbroner, Robert L., *İktisadi Sorun I*, çev. Demir Demirgil, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1975.
51. Işık, Nihat, Kılınç, Efe Can, “Bilgi Ekonomisi ve İktisadi Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:26, 2013, s.21-54.
52. Irzık, Gürol, “Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar”, *Bilgi Toplumuna Geçiş*, derl. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzık, Ahmet İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2002, s.53-62.
53. Karancı, Nuray, “Bilgi Toplumu ve Psikoloji”, *Günce*, Kasım 2002, Sayı:24, s.11-12.
54. Kayalı, Cevdet, Yerelli, Ayşe, “Türkiye’de Bilgi Toplumu Yaratılması ve E-Devlet Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2002.
55. Kaypak, Şafak, “Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kentsel Değişim ve Bilgi Kentleri”, *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 2011, s.117-130.
56. Kivisto, Peter, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, çev. İhsan Çapçioğlu, Sefer Yavuz, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 2008.
57. Kocacık, Faruk, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:27, Sayı:1, 2003, s.1-10.
58. Kongar, Emre, *21 Yüzyılda Türkiye*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992.

59. Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
60. Krogh, Georg Van, Ichijo, Kazuo, Nonaka, Ikujiro, *Bilginin Üretimi*, çev. Günhan Günay, Dışbank Kitapları, İstanbul, 2002.
61. Kurtulmuş, Numan, *Sanayi Ötesi Dönüşüm*, İz Yayınevi, İstanbul, 1996.
62. Kutlu, Erol, *Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2000.
63. Martin, William J., *The Global Information Society*, Aslib Gower, London, 1998.
64. Masuda, Yoneji, *Managing in the Information Society: Relasing Synergy Japanese Style*, Babil Blackwell, London, 1990.
65. McLuhan, Marshall, *Understanding Media: The Extensions Of Man*, Mcgraw Hill, Canada, 1964.
66. Mohanta, G. C., Knowledge Worker Productivity Improvement Processes, Technologies And Techniques İn Defence R&D Laboratories: An Evaluative Study, 2010, (Erişim) <http://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/55> 08.01.2016
67. Nair, Güney, *Sosyolojik Açıdan Bilgi Toplumu ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2008.
68. Nair, Güney, “Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2009, s.308-328.
69. OECD, OECD Workshop On The Economics Of The Information Society: A Synthesis Of Policy Implications, 1999, (Erişim) <http://dspace2.conicyt.cl/handle/10533/90265> 10.02.2016
70. OECD, 2015, (Erişim) www.oecd.org 29.04.2016
71. OECD, Digital Economy Outlook 2015, 2015 (Erişim) <http://www.oecd.org/internet/oecd-digital-economy-outlook-2015-9789264232440-en.htm> 29.04.2016
72. O’Dell, Carla, Grayson, C. Jackson, *Ne Bildiğimizi Bir Bilseydik*, çev. Gürhan Günay, Dışbank Yayınları, İstanbul, 2003.
73. Onuncu Kalkınma Planı, T.C. Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2014, (Erişim) http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf 16.11.2015

74. Ozankaya, Özer, *Toplumbilimine Giriş*, S Yayınları, Ankara, 1982.
75. Öğüt, Adem, *Bilgi Çağında Yönetim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
76. Önür, Nimet, *Küreselleşen Dünyada İletişim ve Toplum*, Alp Yayınevi, Ankara, 2002.
77. Özçağlayan, Mehmet, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
78. Özsağır, Arif, *Bilgi Ekonomisi: Tanım-Uygulamalar-Örnekler*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2013.
79. SPO, Information Society Strategy (2006-2010), State Planning Organization, 2006, (Erişim)
http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/5/Documents/060700_InformationSocietyStrategy.pdf 18.02.2016
80. Sümer, Beyza, *Bilgi Toplumuna Dönüşüm Sürecinin Avrupa ve Türkiye’de İstihdam Yaratmaya Etkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
81. Şen, Ahmet, Koç, Oktay, “Bilgi Toplumunun Taşıdığı Risk Unsurları” *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2002.
82. T.C. Kalkınma Bakanlığı, *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı*, Bilgi Toplumu Dairesi, Ankara, 2015.
83. T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırımları Raporu*, Bilgi Toplumu Dairesi, Ankara. 2015.
84. Tekeli, İlhan, “Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar”, *Bilgi Toplumuna Geçiş*, derl. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzık, Ahmet İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2002, s.15-46.
85. Temiz, Mustafa, *Bilgi Toplumu: Çağı Nasıl Atlatacağız*, Seha Yayınları, İstanbul, 1991.
86. Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Feryal Matbaası, Ankara, 1993.
87. Timisi, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri Ve Demokrasi*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.

88. TİSK, *Küresel Teknoloji Endeksi 2002: OECD Göstergeleri, Yenilikçilik ve Öncü Teknolojiler: Ülkemiz İçin Öneriler*, Türkiye İşveren Sendikası Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2003.
89. Toffler, Alvin, *Üçüncü Dalga*, çev. Ali Seden, Altın Kitapları, İstanbul, 1996.
90. Touraine, Alain, *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*, çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
91. Törenli, Nurcan, “E-Devletin Ekonomi-Politigine Giriş: Kullanıcı Dostu Ortamlarda Sanallaşan Kamu Hizmetleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:60, Sayı:1, 2005, s.191-224.
92. TÜBİTAK, Ulusal Bilim Ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, 2004, (Erişim)
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf 19.01.2016
93. TÜİK, 6-15 Yaş Grubu Çocukların Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya Araştırması, 2013, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15866> 29.04.2016
94. TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2014, (Erişim)
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059# 29.04.2016
95. TÜİK, Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2014, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18661> 08.01.2016
96. TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2014, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18619> 29.04.2016
97. TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2014, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16198> 29.04.2016
98. TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2015, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660> 29.04.2016
99. TÜİK, Kütüphane İstatistikleri, 2014, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21506> 29.04.2016
100. TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri, 2015, (Erişim)
<http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=18644> 08.01.2016
101. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
102. Türkdoğan, Orhan, *Sanayi Sosyolojisi: Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.

103. Türkiye Bilişim Şurası, *T.C. Başbakanlık Türkiye Bilişim Şurası Sonuç Raporu: E-Devlet*, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara, 2002.
104. Türkiye Bilişim Şurası, T.C. Başbakanlık Türkiye Bilişim Şurası E-Ekonomi Çalışma Grubu Taslak Raporu, 2002a, (Erişim) www.Tbd.Org.Tr/Usr_Img/Cd/Kamubib12/Diger/Suraraporu.Doc 16.11.2015
105. Türkiye Bilişim Vakfı, 2016, (Erişim) <http://www.tbv.org.tr/> 29.04.2016
106. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, 2016, (Erişim) <http://www.ttgvt.org.tr/tr> 29.04.2016
107. Türkiye'nin En Dijital Şirketleri Açıklandı, *Milliyet Gazetesi*, 2015, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-nin-en-dijital-sirketleri-aciklandi-istanbul-yerelhaber-1070811/> 19.01.2016
108. Uçkan, Özgür, *E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.
109. Uçkun, Seher, Uçkun, Gazi, Latif, Hasan, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", " *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, 2002.
110. World Bank, Turkey-Information And Economic Modernization Report, Sayı:1, 1993, (Erişim) http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64210502&theSitePK=469372&piPK=64210520&menuPK=64166093&entityID=000009265_3970128104047 08.01.2016
111. World Bank, Harnessing Information For Development, A Proposal For A World Bank Group Strategy, 1998, (Erişim) http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/08/15/000009265_3961219093624/Rendered/PDF/multi0page.pdf 08.01.2016
112. World Economic Forum, Ağ Toplumu Hazır Olma Endeksi, 2015, (Erişim) <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/network-readiness-index/> 10.02.2016
113. İktisadi Kalkınma Vakfı, 2016, (Erişim) <http://www.ikv.org.tr/> 10.02.2016
114. Yalçın, Cengiz, *Bilim ve Teknoloji Politikaları Işığında Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
115. Yılmaz, Bülent, "Hangi Bilgi Toplumu ve Nasıl?", *Öğretmen Dünyası Dergisi*, Haziran Sayısı 1997, s.23-26.

116. Yörük, Sinan, Dikici, Abdullah, Uysal, Ahmet, “Bilgi Toplumu ve Türkiye’de Ki Mesleki Eğitim”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2, 2002, s.299-312.
117. Zaim, Halil, *Bilginin Artan Önemi ve Bilgi Yönetimi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.
118. Zorlu, Abdülkadir, “Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisinin Trendleri: Mikroelektronik, Moda, Marka, Medya ve Mall”, *I. Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi EDT, İzmir, 2008.

